

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права

ГРУБІНКО А. В.

Ухач В. З.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА РИМСЬКЕ ПРАВО

навчально-методичні матеріали
для студентів спеціальностей 081 "Право",
262 "Правоохоронна діяльність"

Тернопіль, 2017

УДК 340.12

ББК 67.3

Г 90

Навчально-методичне видання

Автори-упорядники:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права ТНЕУ
Грубінко Андрій Васильович

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права ТНЕУ
Ухач Василь Зіновійович

Рекомендовано до друку
науково-методичною радою юридичного факультету ТНЕУ
Протокол № 8 від 25 травня 2017 р.

Рецензенти:

Тернавська Вікторія Миколаївна, доцент кафедри цивільних та адміністративно-правових дисциплін Академії муніципального управління, кандидат юридичних наук

Сливка Ігор Миколайович, доктор філософії в галузі права, заступник директора з навчальної роботи Тернопільського інституту МАУП

Грубінко А.В., Ухач В.З. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право (навчально-методичні матеріали для студентів спеціальностей 081 “Право”, 262 “Правоохоронна діяльність”) / А.В. Грубінко, В.З. Ухач. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. – 134 с.

Навчально-методичні матеріали рекомендовані для підготовки студентів спеціальностей “Право” та “Правоохоронна діяльність” юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету, є розширеним варіантом програми дисципліни і включають такі елементи: робочу програму дисципліни; розгорнутий виклад основних питань лекційного курсу; питання для обговорення, методичні завдання та літературу для підготовки до семінарських занять; тестові завдання; методичні вказівки і тематику самостійної роботи студентів (СРС); тематику та методичні поради для виконання Комплексного практичного індивідуального завдання (КПІЗ); кейсові завдання з дисципліни; питання для підготовки до екзамену.

Матеріали підготовлені у відповідності з вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП) на основі компетентнісного підходу та забезпечені авторським навчальним посібником.

ISBN 684-249-12-2

© ТНЕУ, 2017

© Грубінко Андрій Васильович, 2017

© Ухач Василь Зіновійович, 2017

ЗМІСТ

ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	
МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТА	
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	15
СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ (тематичний план)	16
Для денної форми навчання	16
Для заочної форми навчання	18
Для студентів ФДПМП	19
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	20
Лекційний курс	20
Методичні рекомендації до підготовки семінарських занять	29
Тематика і завдання до семінарських занять	31
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	77
ТЕМАТИКА КПЗ	82
НАВЧАЛЬНІ КЕЙСИ	95
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ	
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	98

ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Фундаментальне значення у підготовці сучасного фахівця-правника має система знань історико-правового спрямування, складові якої забезпечують наукове підґрунтя, методологічну базу та фаховий інструментарій для вивчення галузевих і міжгалузевих напрямів юриспруденції та підготовки фахівця-правника. Вітчизняні дослідники слушно зазначають, що "...галузеві та інші юридичні науки вивчають окремі сфери, сторони держави і права ..., не можуть дати цілісного і повного уявлення про державно-правову організацію суспільства"¹. Саме суспільно-історична практика породжує об'єкт пізнання, висуває його на перший план для подальшого теоретичного осмислення, зокрема, проблеми джерел права, діалектики правової діяльності та правових відносин як форми і результату цього різновиду соціальної діяльності.

Дослідження процесів генезису, становлення, розквіту і занепаду держави і права в певних цивілізаціях сприяє формуванню загальної і професійної культури майбутнього правника. Воно насамперед дозволяє зрозуміти, що існування певних державно-правових інститутів історично обумовлене, залежить від рівня розвитку суспільства та правової культури населення конкретного регіону. Виходячи із зазначеного, відзначимо місце історико-правової підготовки в структурі змісту правової освіти (див. схему 1).

Зі змісту рисунка випливає, що навчальний процес не є засвоєнням окремих правових предметів і дисциплін, а є цілісною системою професійної підготовки на основі широкого використання інтегрованого підходу, синергетичних зв'язків тощо.

"Історія держави і права зарубіжних країн та римське право" є самостійною наукою і навчальною дисципліною історико-теоретичного циклу, обов'язковою в системі юридичних наук та юридичної освіти, в межах якої досліджується процес становлення і розвитку держави і права країн світу у різні періоди історії. Її особливістю є творче поєднання сфери дослідження, методологічних підходів та завдань двох самостійних сфер наукового знання – історії та юриспруденції, а широта розгляду проблем пов'язана із специфічним географічно-просторовим, хронологічним, змістовим (історичним і теоретико-юридичним) наповненням, що ставить її на чільне місце серед фундаментальних правових навчальних дисциплін у системі підготовки сучасного юриста.

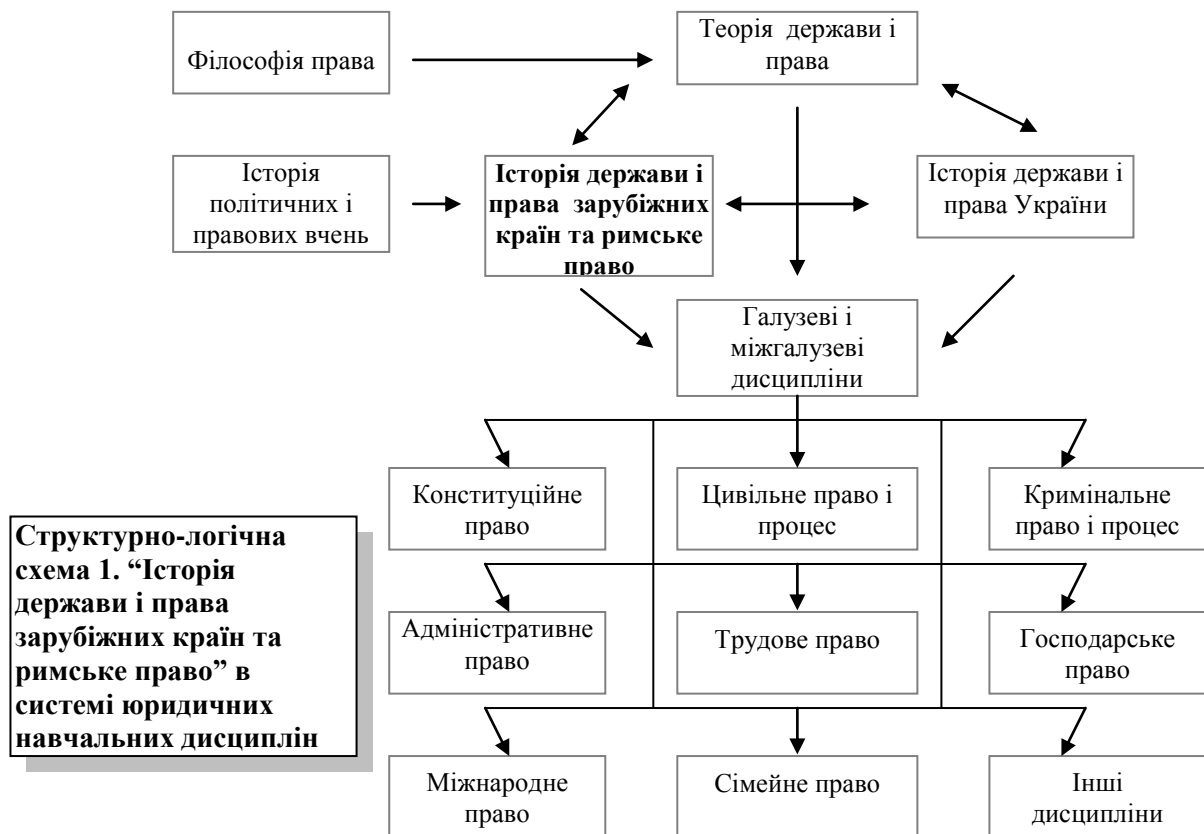
На відміну від загальної історії історико-правові науки не досліджують суспільство в цілому. Вони вивчають історичні процеси розвитку складної системи державних і юридичних установ. Історія держави і права зарубіжних країн оперує безліччю фактів конкретних подій політичного життя, діяльності держав, урядів, партій, суспільних верств та інших соціальних інститутів. Однак вона не є простим набором знань про минуле держави і права. Конкретно-історичні закономірності розвитку держави і права мають свою специфіку у порівнянні із закономірностями розвитку суспільства, бо держава і право займають в ньому особливе становище, володіють відносною самостійністю.

Історія держави і права вивчає політичні та правові інститути від найдавніших часів до сьогодення, а тому органічно поєднується з діючим правом. Історію держави і права цікавлять конкретні політичні і правові явища, але насамперед вона досліджує фактичний матеріал для встановлення міжгалузевих закономірностей, показу загальних поступальних тенденцій розвитку держави і права.

Предметом історії держави і права зарубіжних країн та римського права є вивчення загальних та специфічних процесів і закономірностей виникнення, розвитку та занепаду різних типів держав і права у конкретних історичних умовах в хронологічному розрізі від найдавніших часів до сьогодення; ознайомлення з

¹ Пархоменко Н.М., Легуша С.М. До визначення змісту окремих методів теорії держави і права // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 13. Зовнішня політика і дипломатія: історичний та сучасний виміри / За заг. ред. Б.І. Гуменюка, В.Г. Ціватого. – К., 2007. – 240 с.

основними інститутами римського права (право особи, судовий захист прав особи, сімейно-правові відносини, речові та зобов'язальні права, спадкове право)

Мета навчальної дисципліни – пізнання закономірностей еволюції держави і права країн світу, досвіду застосування державно-правових інструментів та юридичних технологій, сформованих у минулому та історично обумовлених об’єктивними суспільними процесами, їх використання в сучасних державно-правових системах, поглиблене вивчення основних інститутів римського права.

Завдання вивчення дисципліни:

- сприяння ширшій загальній підготовці студентів з питань і проблем історії держави і права зарубіжних країн, римського права, виробленні у них правового світогляду, необхідного для засвоєння і застосування права у практичній діяльності;
- створення передумов для якнайкращого засвоєння таких навчальних дисциплін як “Теорія держави і права”, “Історія політичних і правових вчень”, галузевих і міжгалузевих дисциплін;
- формування наукового світогляду про державно-правові процеси, що відбуваються у світі;
- ознайомлення з кращими надбаннями законодавчого мистецтва та правотворчістю держав і народів, видатних діячів у різні історичні епохи;
- оволодіння студентами римською юридичною термінологією;
- засвоєння основних інститутів та норм римського приватного права.

Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

- креативність, здатність до системного мислення;
- наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією;
- юридична грамотність, уміння застосовувати норми правової культури;
- здатність і готовність використовувати знання про відносини у дійсному світі, розуміти причинно-наслідкові зв’язки розвитку суспільства;

- розуміти роль науки в розвитку цивілізації і техніки та пов'язані з ними сучасні соціальні проблеми, цінність наукової раціональності та її історичних типів;
- здатність розуміти та відображати взаємозв'язки, розвиток та протиріччя явищ дійсності;
- дослідницькі навички;
- сучасні уявлення про принципи гармонійного розвитку юриспруденції;
- здатність використовувати професійно профільовані знання для моделювання правових систем;
- здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права;
- володіння методами спостереження, опису й аналізу правових систем;
- володіння методами оцінки ефективності правових систем.

Результати навчання

Студенти повинні **знати**:

- методи спостереження, опису, аналізу та оцінки ефективності правових систем;
- базову юридичну термінологію та специфічну термінологію дисципліни, сучасні підходи до розвитку держави і права;
- сучасні уявлення про принципи гармонійного розвитку юриспруденції;
- історико-правові особливості розвитку держави і права на різних історичних етапах у ключових регіонах та цивілізаціях світу;
- визначальні тенденції змін основних форм права і держави та їх вплив на сучасну політико-правову картину світу;
- зміст основних джерел права, характерні для різних історичних періодів, регіонів, держав світу;
- загальні закономірності та специфічні особливості розвитку правових систем, галузей та інститутів права на основі хронологічного та регіонально-цивілізаційного принципів;
- передумови виникнення та генезису римського приватного права;
- сутність основних понять та конструкцій римського приватного права;
- зміст основних інститутів римського приватного права.

Студенти повинні **уміти**:

- креативно і системно мислити, розуміти причини та механізми виникнення, формування і розвитку, умов забезпечення стійкості державно-правових систем в різних соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних середовищах;
- системно працювати над інформацією історико-правового змісту;
- застосовувати адекватні методи дослідження та створювати моделі процесів правотворення і правозастосування у певних державно-правових системах в їх історичному розвитку;
- розуміти та відображати взаємозв'язки, розвиток та протиріччя явищ дійсності;
- уміти створювати програму вивчення та реалізовувати її щодо функціональної структури та динаміки історико-правових процесів і прогнозування їх розвитку;
- уміти застосовувати критерії оцінки відповідності державно-правових систем характеру соціально-економічного, політичного, соціо- та етнокультурного і релігійного стану суспільства на певному історичному етапі розвитку цивілізації;
- використовувати професійно профільовані знання для моделювання правових систем;
- використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права;
- здійснювати професійну, дослідницьку та просвітницьку діяльність в сфері історико-правових знань;
- вирішувати конкретні юридичні казуси на основі норм римського приватного права.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Навчальний матеріал з дисципліни побудований за регіонально-цивілізаційним (розгляд основних тенденцій розвитку держави і права країн за регіональною і цивілізаційною належністю), історико-хронологічним (виклад матеріалу у хронологічній послідовності), проблемно-правовим та порівняльно-правовим підходами. Два останні передбачають

зосередження уваги на вузлових проблемних питаннях і явищах розвитку державно-політичних, державно-правових та господарсько-правових систем. Наведено найбільш яскраві приклади (типи) державно-правових систем ключових регіонів світу, що історично визначали і нині визначають основні тенденції розвитку держави і права у світі або мали безпосередній вплив на формування державності і права України в різні періоди її історії (Росія, країни Центрально-Східної Європи тощо). Особливу увагу приділено історії розвитку та сутнісним характеристикам правових інститутів римського права.

Основні форми роботи під час опанування дисципліни: лекції (у тому числі з використанням мульти-медійного проєктора та інших ТЗН); семінарські заняття; самостійна робота студентів; індивідуальна робота під керівництвом викладача (виконання Комплексного практичного індивідуального завдання (для ДФН), підготовка рефератів і наукових публікацій, участь у конференціях та олімпіадах, робота в студентському науковому гуртку)².

Завдання лекційних занять: сприяти оволодінню студентами основними поняттями, категоріями та методологічними підходами науки і навчальної дисципліни; ознайомити студентів з конкретними державними інститутами та системами права; сформулювати систему знань та уявлень про генезис державно-правового досвіду країн і народів світу, зокрема, Стародавнього Риму, його історичну детермінованість, спадковість та практичний зв'язок із сучасними державно-правовими трансформаціями у світі та в Україні. Методологічна частина бачить своїм завданням формування у студентів вмінь та навичок володіння поняттями, категоріями і термінами, які увійшли до арсеналу загальнолюдської політичної і правової культури, розвиток креативного мислення.

Завдання семінарських занять – поглибити і систематизувати вивчення найбільш важливих і складних тем курсу. Семінарські заняття – ефективна форма закріплення знань і виявлення творчих здібностей студентів. Вони не повинні повторювати лекційний курс. Завдання семінарських занять: розвинути навички роботи студентів з першоджерелами з історії держави і права зарубіжних країн, основ римського приватного права; навчити їх аналізувати навчальну і наукову літературу з проблем курсу; формувати досвід самостійного осмислення головних питань. Основою для роботи на семінарському занятті є самостійна робота студентів над джерелами права.

Використовувані форми семінарських занять: доповідна система і творчі дискусії, співбесіда, “круглі столи”, рольові ігри тощо. На семінарських заняттях передбачено використання новітніх матеріалів з офіційних державних видань, засобів масової інформації, розв'язування правових задач (кейсів), використання комп'ютерних технологій. Для систематизації та закріплення знань студентів використовується метод складання і заповнення логічних схем для кожної з тем.

Невід'ємною складовою засвоєння навчального матеріалу є **самостійна робота студента (СРС) та індивідуальна робота студента (ІРС)** – основні засоби оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних занять.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

У процесі вивчення дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право” використовуються такі **методи оцінювання** навчальної роботи студента:

- поточне тестування та опитування (письмові контрольні роботи, колоквиуми, бесіди-дискусії тощо);
- підсумкове тестування по кожному заліковому модулю;
- написання ректорської контрольної роботи;
- оцінювання виконання КПЗ;
- підсумковий письмовий екзамен.

² Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах. Затверджено наказом Міністра освіти України від 2 червня 1993 р. № 161.

Історія держави і права зарубіжних країн та римське право

Підсумковий бал за 100 – бальною шкалою з дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право та римське право ” визначається як середньозважена величина, в залежності питомої ваги кожної складової залікового кредиту.

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (ректорська контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (підсумкова оцінка за КПЗ, враховуючи поточне опитування)	Заліковий модуль 4 (письмовий екзамен)
20 %	20 %	20 %	40 %
Тиждень (8)	Тиждень (15)	Тиждень (17)	

Розрахунок загальної оцінки з дисципліни:

$$Q = (75 \cdot 0,05 + 80 \cdot 0,05 + 70 \cdot 0,25 + 75 \cdot 0,25 + 80 \cdot 0,4) = 76 \text{ балів}$$

Шкала оцінювання:

За шкалою університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90-100	Відмінно	A (відмінно)
85-89	Добре	B (дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	Задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	Незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право”	Галузь знань, напрям підготовки/спеціальність, ступінь вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ECTS – 5	Галузь знань – “Право” 08 “Цивільна безпека” 26	Вибіркова дисципліна циклу професійної та практичної підготовки
Кількість залікових модулів – 4	Спеціальність – “Право” 081, “Правоохоронна діяльність” 262	Рік підготовки: <i>Денна</i> – 1 <i>Заочна</i> – 1 Семестр: <i>Денна</i> – 1 <i>Заочна</i> – 2
Кількість змістових модулів – 2	Ступінь вищої освіти – бакалавр	Лекції: <i>Денна</i> – 45 год. <i>Заочна</i> – 14 год. Семинарські заняття: <i>Денна</i> – 45 год. <i>Заочна</i> – 4 год.
Загальна кількість годин – 150		Самостійна робота: <i>Денна</i> – 55 год., в тому числі тренінг – 4 год. <i>Заочна</i> – 132 год. Індивідуальна робота: <i>Денна</i> – 5 год.
Тижневих годин – 10 годин, з них аудиторних – 6 годин.		Вид підсумкового контролю – екзамен.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ ДИСЦИПЛІНИ (тематичний план)

Для студентів денної форми навчання

Теми	Кількість годин			
	Лекції	Семінари	СРС	ІРС
Змістовий модуль 1. Держава і право країн світу. Теми 1-15				
Тема 1. Вступна лекція. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни.	3	–	2	–
Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу.		2	2	–
Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції.	2	2	2	–
Тема 4. Держава Стародавнього Риму.	2	2	2	–
Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи. Ранньофеодальний період.	2	2	2	–
Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи на етапі розвинутого феодалізму.	2	2	2	–
Тема 7. Середньовічна держава і право Візантії, південних і західних слов'ян.	2	2	2	1
Тема 8. Феодальна держава і право Росії	2	2	3	–
Тема 9. Держава і право країн Середньовічного Сходу.	2	2	2	–
Тема 10. Держава і право Англії у XVII – XIX ст.	2	2	3	–
Тема 11. Держава і право США у XVIII – XIX ст.	2	2	2	–
Тема 12. Держава і право Франції у XVIII – XIX ст.	2	2	3	–
Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст.	2	2	2	–
Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX – початок XXI ст.).	2	2	3	1
Тема 15. Розвиток держави і права в країнах Європи, США і Японії у XX – на поч. XXI ст.	2	3	3	1
Змістовий модуль 2. Основи римського приватного права. Теми 16-23				
Тема 16. Поняття та предмет, система, етапи розвитку римського права. Джерела римського приватного права.	2	2	2	–
Тема 17. Суб'єкти приватного права (особи).	2	2	2	–
Тема 18. Вчення про позов (захист суб'єктивних прав).	2	2	2	–
Тема 19. Сімейні правовідносини.	2	2	2	–
Тема 20. Речове право. Володіння. Право власності. Права на чужі речі.	2	2	3	1
Тема 21. Зобов'язальне право.	2	2	3	–
Тема 22. Загальне вчення про договір. Окремі види договорів. Позадоговірні зобов'язання.	2	2	3	1
Тема 23. Спадкове право.	2	2	3	–

Історія держави і права зарубіжних країн та римське право

Всього	45	45	55	5
---------------	-----------	-----------	-----------	----------

Для студентів заочної форми навчання

Теми	<i>Кількість годин</i>			
	Лекції	Семінари	СРС	ІРС
Тема 1. Вступна лекція. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни.	2		6	–
Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу.			6	–
Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції.			6	–
Тема 4. Держава Стародавнього Риму.			6	–
Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи. Ранньофеодальний період.	2	2	6	–
Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи на етапі розвинутого феодалізму.			6	–
Тема 7. Середньовічна держава і право Візантії, південних і західних слов'ян.			6	–
Тема 8. Феодальна держава і право Росії.			6	–
Тема 9. Держава і право країн Середньовічного Сходу.	2		6	–
Тема 10. Держава і право Англії у XVII – XIX ст.			6	–
Тема 11. Держава і право США у XVIII – XIX ст.			6	–
Тема 12. Держава і право Франції у XVIII – XIX ст.			6	–
Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст.	2		6	–
Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX – початок XXI ст.).	2		6	–
Тема 15. Розвиток держави і права в країнах Європи, США і Японії у XX – на поч. XXI ст.			6	–
Тема 16. Поняття та предмет, система, етапи розвитку римського права. Джерела римського приватного права.	2			5
Тема 17. Суб'єкти приватного права (особи).		5		–
Тема 18. Вчення про позов (захист суб'єктивних прав).	2		5	–
Тема 19. Сімейні правовідносини.			5	–
Тема 20. Речове право. Володіння. Право власності. Права на чужі речі.			5	–
Тема 21. Зобов'язальне право.	2		5	–
Тема 22. Загальне вчення про договір. Окремі види договорів. Позадовірні зобов'язання.			6	–
Тема 23. Спадкове право.			6	–
Всього	14	4	132	–

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Лекційний курс

Змістовий модуль 1. Історія держави і права країн світу

Тема 1. Вступна лекція. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни

Предмет і завдання історії держави і права зарубіжних країн.

Місце навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право” в системі юридичних дисциплін.

Історія формування та методологія науки і навчальної дисципліни. Виникнення та розвиток загальної історії держави і права. Історична, соціологічна школи права. Марксизм. Радянська школа історії права. Вітчизняні дослідження історії права.

Періодизація історії держави і права. Формаційний, цивілізаційний, стадіальний, полілінійний, цивілізаційної дискретності підходи до періодизації. Західна і Східна цивілізації. Джерела вивчення дисципліни.

Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу

Державність у країнах Стародавнього Сходу: історичні передумови формування та періоди розвитку. Процес утворення держави в Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Індії, Китаї.

Господарські характеристики і соціальна структура давньосхідних суспільств. Класовий лад в країнах Стародавнього Сходу. Система каст Стародавнього Китаю. Варни Стародавньої Індії. Особливості давньосхідного рабства.

Поняття східної деспотії, її основні риси та особливості. Структура державного механізму давньосхідних держав.

Джерела та особливості давньосхідного права. Основні кодифікації. Закони царя Хаммурапі, Закони Ману, Артахаштра. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції

Виникнення полісної організації суспільства і держави. Їх соціально-економічні характеристики.

Розвиток соціальної структури і державного механізму Афіньської республіки. Рабовласництво. Реформи Тезея. Закони Драконта. Зміни, внесені до законодавства Солоном. Реформи Клісфена, Ефіальта і Перікла.

Формування державності у Стародавній Спарті. Органи влади і їх функції. Державні реформи.

Джерела та основні риси права стародавньогрецьких держав. Правова система в Афінах. Джерела та основні риси афінського права. Джерела та основні риси права Спарті. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 4. Держава в Стародавньому Римі

Формування державності у Стародавньому Римі. Періодизація історії римської держави. Боротьба патрициїв і плебеїв. Реформи Сервія Туллія. Виникнення Римської держави.

Державний механізм Риму у період республіки. Трансформації соціальної структури. Рабовласництво. Правове становище населення. Розвиток рабства. Центуріальні збори. Сенати. Магістратура. Військо.

Зміни державного устрою в Римі на етапі переходу від республіки до імперії. Загострення соціально-класових протиріч в II – I ст. до н.е. Законодавство Гракхів. Диктатура Сулли. Перший і другий тріумвірати.

Форма держави у Стародавньому Римі в періоди принципату і доміанату. Суспільний і державний лад Риму в період імперії. Занепад республіканських установ. Управління провінціями. Армія і преторіанська гвардія. Реформи Діоклетіана. Еволюція державного механізму імперії. Поділ імперії на Західну і Східну. Падіння Західної Римської імперії.

Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи.

Ранньофеодальний період

Характеристика феодалізму. Зміст термінів “середні віки” і “феодалізм”. Особливості та форми феодальної земельної власності. Відмінності західної і східної моделей феодалізму. Політична організація феодального суспільства. Періодизація епохи Середньовіччя в Західній Європі.

Формування ранньофеодальної державності у Західній Європі. Держава франків.

Становлення і розвиток ранньофеодальних держав в Англії і Німеччині. Норманське завоювання Англії. Особливості державного розвитку Англії в період ранньофеодальної монархії. Центральне і місцеве управління. Феодальна ієрархія. Феодальна роздробленість.

Характеристика, джерела та інститути феодального права. “Салічна правда”. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи на етапі розвиненого феодалізму

Утвердження феодальних відносин в країнах Західної Європи у X – XII ст. Зміни соціальної структури. Формування станів. Відносини сюзеренітету-васалітету. Посилення королівської влади. Формування Французької держави. Паризький парламент. Реформи Генріха II в Англії.

Станово-представницька монархія в Англії і Франції. Зміни в центральному і місцевому управлінні. Велика хартія вольностей 1215 р. Англійський парламент. Французькі Генеральні штати.

Розвиток середньовічної держави в Німеччині. Князівський абсолютизм. “Священна Римська імперія Німецької Нації”. Колегія курфюрстів. “Золота булла” 1356 р. Рейхстаг. Ландтаги.

Абсолютна монархія в країнах Західної Європи. Передумови виникнення абсолютизму. Центральний і місцевий апарат в умовах абсолютної монархії. Класичний абсолютизм Франції, незавершений характер абсолютизму в Англії.

Джерела та інститути феодального права. Правові звичаї. Рецепція римського права. Королівське законодавство і законодавча практика парламенту. Канонічне право. Міське (магдебурзьке) право. Торгове право. “Загальне право” і “право справедливості” в Англії. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 7. Середньовічна держава і право Візантії, південних і західних слов'ян

Держава у Візантії: періоди розвитку, соціально-економічні характеристики. Розвиток феодальних відносин. Державний механізм. Центральне і місцеве управління. Імператорська влада.

Джерела та особливості візантійського права. Імператорське законодавство. Еклога. Землеробський закон. Морський закон. Військовий закон. Прохірон. Епанагога. Василіки. Новели. Приватні юридичні збірники. Церковне право. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Держава і право у південних і західних слов'ян. Розклад первіснообщинного ладу і формування феодальних відносин. Утворення племінних союзів-протодержав. Перше і Друге болгарські царства. “Закон судним людем”. Феодальна держава у сербів, хорватів і словенців. “Законника Стефана Душана”. Ранньофеодальна і станово-представницька монархія в Польщі.

“Шляхетська республіка”. Сейм і сеймики. Нешавські статuti. Конституція 1791 р. Виникнення і розвиток Чеської феодальної держави і права.

Тема 8. Феодальна держава і право Росії

Держава і право Московського князівства на етапі “збирання земель руських”. Соціальна структура і державний механізм Великого князівства Московського. Види і характер феодальної залежності. Джерела права: звичаї, “Руська правда” та її пізніші редакції, візантійські джерела канонічного права, княже законодавство, затверджені народними зборами судобники (Новгород і Псков). Судобник 1497 р. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Московська держава у період станово-представницької монархії. Зростання прав дворянства. Остаточне закріпачення селянства. Державний механізм Московського царства. Посилення влади монарха. Реформи місцевого управління Реформи місцевого управління. Соборне уложення 1649 р. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Абсолютна монархія в Росії. Держава і право Російської імперії (друга половина XVII – XVIII ст.). Зміни соціальної структури. Формування імперії. Реформування центрального і місцевого апарату влади. Реформи Петра I. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Кримінальне право. Судоустрій і судочинство.

Тема 9. Держава і право країн Середньовічного Сходу

Утворення держави в арабів. Арабський халіфат. Джерела мусульманського права (шаріату). Коран. Правове регулювання майнових та сімейних відносин. Злочини та покарання. Судовий процес у мусульман.

Держава і право середньовічного Китаю. Розвиток феодальних відносин. Державно-політична нестабільність. Закон як основне джерело права Китаю. Форми власності. Види договорів. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочини і покарання. Судочинство.

Держава і право середньовічної Японії. Утворення феодального суспільства. Станово-класова структура. Реформи Тайка. Сьогунат. Місцеве управління. Армія. Джерела права. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочини і покарання. Судочинство.

Тема 10. Держава і право Англії у XVII – XIX ст.

Буржуазна революція XVII ст. в Англії, її особливості та основні етапи. Довгий парламент. Громадянська війна і проголошення республіки. Протекторат Кромвеля. Реставрація Стюартів. Торі і віги. Державний переворот (“Славна революція”) 1688 р. та його місце в історії англійської держави.

Законодавство англійської революції. Зміни системи права. “Велика демонстрація” 1641 р. “Знаряддя управління” 1653 р. Аграрне і соціальне законодавство.

Формування конституційної монархії. “Бредській декларації” 1660 р., “Habeas corpus act” 1679 р., “Білль про права” 1689 р. і “Акт про престолоспадкування” 1701 р. Розвиток конституційної монархії і парламентаризму в XVIII – XIX ст. Створення Кабінету міністрів. Виборчі реформи 1832, 1867, 1884 – 1885 рр. Консерватори і ліберали. Ослаблення королівської влади. Посилення ролі Кабінету.

Зміни в праві Англії у XVIII – XIX ст. Джерела права. Цивільне і сімейне право. Формування трудового права як галузі. Кримінальне право і процес.

Тема 11. Держава і право США у XVIII – XIX ст.

Війна за незалежність в Північній Америці і утворення США. Особливості американської революції. Декларація незалежності 1776 р.

Розробка і прийняття Конституції США. Статті конфедерації 1781 р. Конституція США 1787 р. Білль про права 1791 р.

Форма держави США. Формування державного механізму і політичної системи. Конгрес. Президент. Верховний суд США.

Боротьба між Північчю і Півднем. Громадянська війна 1851 – 1865 рр. та її наслідки. Поправки до Конституції. “Реконструкція Півдня”.

Особливості права США. Джерела та основні правові інститути. Рецепція англійського “загального права”. Цивільне право. Антимонопольне (антитрестівське) законодавство. Поява трудового та екологічного права як нових галузей права. Сімейне право. Кримінальне право і процес. Стадії кримінального процесу.

Тема 12. Держава і право Франції у XVIII – XIX ст.

Революція XVIII ст. у Франції, її причини та основні етапи. Установчі збори. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. Конституція 1791 р. Національний Конвент. Ліквідація монархії і проголошення республіки. Якобінська диктатура 1793 р. Революційний уряд якобінської диктатури. Конвент та його комітети: громадського порятунку і громадської безпеки. Революційний трибунал. Соціально-економічні заходи якобінців.

Контрреволюційний переворот 9 термідора. Конституція 1795 р. Директорія. Державний переворот 18 брюмера Наполеона Бонапарта. Консулат. Імперія Наполеона I. Створення централізованого державного апарату. Падіння імперії Наполеона Бонапарта.

Право імперії Наполеона Бонапарта. Кодекс Наполеона 1804 р. (Цивільний кодекс). Торговий кодекс 1807 р. Кримінальний кодекс 1810 р. Кримінально-процесуальний кодекс 1808 р.

Реставрація Бурбонів. Хартія 1814 р. Липнева революція і Хартія 1830 р. Революція 1848 р. Конституція 1848 р. Державний переворот 1851 р. Правління Луї Бонапарта. Конституція 1852 р. Друга імперія. Режим бонапартизму. Пролетарська революція 18 березня 1871 р. і утворення Паризької Комуні. Державний механізм і законодавство Паризької Комуні.

Утворення Третьої республіки у Франції. Конституційні закони 1875 р.

Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст.

Розвиток державності Німеччини у першій половині XIX ст. Німецький союз 1815 р. Октройовані конституції німецьких держав. Митний союз 1833 р.

Революція 1848 – 1849 рр. Пруська Конституція 1850 р.

Об’єднання Німеччини. Північно-німецький союз 1866 р. Імперська Конституція 1871 р. Державний механізм Німецької імперії. Імператор. Канцлер. Рейхстаг і Бундесрат.

Право Німецької імперії. Німецьке Цивільне уложення. Торговий кодекс 1897 р. Кримінальне уложення 1870 р. Кримінально-процесуальний кодекс 1877 р. Судова система. Створення прокуратури та адвокатури.

Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX – початок XXI ст.)

Державні реформи в Російській імперії 60 – 80-х років XIX ст. Відміна кріпосного права. Земська, міська, поліцейська, судова, військова, освітня реформи і реформа друку. Контрреформи 1880 – 1890-х рр.

Революція 1905 – 1907 рр. Законодавство революції. Зміни державного механізму Російської імперії. Державна Дума. Державна Рада.

Держава і право Росії періоду революції 1917 р. та громадянської війни 1918 – 1921 рр. Утворення СРСР. Зміни державного механізму. Правління тимчасового уряду. Перші декрети радянської влади. Конституція РРФСР 1918 р. “Воєнний комунізм”. Судова система і радянське право. Юридичне закріплення утворення СРСР.

Конституційний розвиток СРСР. Конституції 1924, 1936, 1977 рр.

Розпад СРСР. Державний механізм Російської Федерації за Конституцією 1993 р.

Тема 15. Розвиток держави і права в країнах Європи,

США і Японії у ХХ – на початку ХХІ ст.

Загальні тенденції розвитку держави і права країн Західної Європи, США і Японії у Новітній час. Перехід капіталістичних відносин у фазу монополістичного капіталізму. Зміна функцій та механізмів діяльності держави. Формування соціальної держави і громадянського суспільства. Глобалізація та її вплив на розвиток держави і права. Зміни у джерелах права, розвиток його традиційних і нових галузей.

Розвиток держави в США, Англії і Франції у міжвоєнний період (1918 – 1940 рр.). Розвиток державно-монополістичного капіталізму. Посилення органів виконавчої влади. “Новий курс” президента США Т. Рузвельта. Політичні реформи в Англії. Політична нестабільність у Франції і наростання профашистських настроїв. Встановлення і функціонування тоталітарних державних режимів в Німеччині, Італії і Японії. Розвиток держави в країнах Західної Європи, США і Японії у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Подальше зростання повноважень органів виконавчої влади. Демократизація виборчого права. Зростання бюрократичного апарату. Ослаблення монархії в Англії і зміни у партійно-політичній структурі.

Специфічні особливості розвитку права країн Західної Європи, США і Японії у Новітній час. Розвиток приватного права і процесу. Договірне право. Гуманізація шлюбно-сімейного законодавства. Розвиток трудового і соціального законодавства. Екологічне право. Зміни у кримінальному праві і процесі.

Новітній державно-правовий розвиток країн Центрально – Східної Європи (2 год.). Відновлення державної незалежності Польщі, Чехословаччини та Угорщини у міжвоєнний період. Державність Румунії. Державно-правові наслідки Другої світової війни і формування режимів “народної демократії”. Демократичні революції 1989 – 1990 рр. у країнах Центрально-Східної Європи. Розвиток посттоталітарних держав регіону наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Змістовий модуль 2. Основи римського приватного права

Тема 16. Поняття та предмет, система, етапи розвитку римського права. Джерела римського приватного права

Зародження та розвиток римського права. Поділ римського права на публічне і приватне право. Критерії такого поділу.

Система римського приватного права: право цивільне (*jus civile*), право народів (*jus gentium*), преторське право (*jus praetorium*). Процес поступового зближення і злиття цих систем.

Етапи розвитку римського права.

Поняття та склад джерел римського права. Загальна характеристика форм правоутворення у Давньому Римі. Форми правоутворення в Римі: звичаєве право, закони (в період республіки рішення народних зборів), едикти магістратів, діяльність римських юристів, сенатусконсульти, імператорські конституції (в період монархії). Звичай як джерело римського приватного права. Закон (*lex, leges*) та загальний порядок його видання. Поняття *jus civile* або *jus quiritium*. Загальна характеристика Законів XII таблиць.

Претори та їх едикти. Юридична природа преторського права і його співвідношення з *jus civile*. Кодифікація преторського едикту. Причини виникнення та загальна характеристика права народів (*jus gentium*). Причини значного поширення юриспруденції в Римі. Форми діяльності римських юристів. Римська юриспруденція як джерело права. Посилення впливу юриспруденції в період принципату. Закон про цитування юристів 426 року.

Найвідоміші юристи Риму: Лабейон і Капітон, прокульянці і сабіянці, Цельс, Юліан, Гай, Папініан, Павло, Ульпіан, Модестин та ін. Загальна характеристика класичної юриспруденції.

Законодавство імператорського часу. Сенатусконсульти і воля принципсів. Законодавча діяльність імператорів. Види імператорських конституцій та їх кодифікація. Загальні причини кодифікації Юстиніана і загальний хід кодифікаційної роботи. Складові частини

юстиніанівського Зводу приватного права (*Corpus ius civilis*) та їх характеристика. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Причини рецепції римського приватного права та його вплив на розвиток наступних систем права та політичних учень. Римське право в Західній Європі. Глосатори і постглосатори. Рецепція римського приватного права в Україні.

Значення римського приватного права для сучасної юриспруденції та мета його вивчення сучасними правниками.

Українська та зарубіжна історіографія римського приватного права.

Тема 17. Суб'єкти приватного права (особи)

Поняття та види осіб (суб'єктів права) у Римі. Фізичні та юридичні особи.

Поняття правоздатності фізичних осіб у Римі. Виникнення та припинення правоздатності особи. Встановлення факту і моменту смерті багатьох осіб, які помирали одночасно, зокрема родичів.

Умови повної правоздатності фізичних осіб у Римі. Залежність правоздатності від стану свободи, стану громадянства і сімейного стану.

Зміни правоздатності особи в Римі: найвища зміна, середня і мінімальна.

Зміст цивільної правоздатності: право вступати в шлюб (*jus connubii*), право вступати в майнові відносини (*jus commercii*).

Поняття дієздатності особи, фактори, які впливають на дієздатність особи в Римі. Громадянська честь. Повне позбавлення честі, приниження честі у формі *infamia* або *turpitude*, а також *intestabilis*. Вплив віку, релігії, фізичних вад на дієздатність особи.

Поділ людей у Римі. Правове становище римських громадян (квіритів), іноземців (перегринів), латинів, вільновідпущеників і рабів. Виникнення і припинення римського громадянства. Інститут клієнтели. Поширення права громадянства на всіх підданих імперії (закон імператора Каракалі 212 р. н.е.).

Правове становище рабів на різних етапах розвитку Римської держави. Джерела рабства. Поняття пекулію. Правове становище колонів. Припинення рабства.

Зменшення цивільної правоздатності. Інститут громадянської честі.

Поняття юридичних осіб у Римі. Умови виникнення, правоздатність та дієздатність юридичних осіб у Римі. Припинення діяльності юридичних осіб.

Тема 18. Вчення про позов (захист суб'єктивних прав)

Перехід від приватної саморозправи з кривдником до державного суду. Досудові способи захисту порушення прав. Самоуправність. Поняття і види судових процесів.

Загальна характеристика легісакційного процесу. Порядок розгляду справ у цьому процесі. Формулярний процес. Поняття преторської формули, її складові частини (призначення судді, суть справи, підстави виникнення позову, припис судді). Додаткові частини преторської формули (ексцепція і проскрипція). Представники в цивільному процесі. Виконання рішення під час дії легісакційного і формулярного процесів. Екзекуції: особиста і реальна. Види реальної екзекуції. Аспіратор. Можливість оскарження судового рішення до появи апеляції. Особливі засоби преторського захисту порушених прав. Преторські стипуляції, введення у володіння, реституція. Види реституції та умови її застосування. Преторські інтердикти і декрети. Соціально-економічні умови виникнення екстраординарного процесу. Загальна характеристика екстраординарного процесу. Порядок розгляду цивільних справ у цьому процесі. Виконання рішення. Апеляція.

Поняття та види позовів. Позови речові та особисті, позови суворого права і основані на справедливості та добросовісності, позови за аналогією і позови з фікцією.

Поняття позовної давності. Початок перебігу. Перерва та призупинення строку позовної давності.

Тема 19. Сімейні правовідносини

Характеристика ранньої римської сім'ї. Поняття і види. Агнатське і когнатське споріднення. Визначення спорідненості по лініям та ступеням.

Поняття та порядок укладення шлюбу *cum manu* (з повною владою чоловіка над жінкою) і *sine manu* (без такої влади). Конкубінат. Умови вступу в шлюб.

Розірвання шлюбу.

Батьківська влада. Правове становище дітей. Майнова правоздатність підвладних осіб у Римі. Припинення батьківської влади. Емансипація.

Майнові відносини між подружжям у шлюбі (*cum manu* і *sine manu*).

Інститут приданого і подарунку. Форми та умови усиновлення в Римі.

Опіка і піклування. Підстави встановлення опіки і піклування в Римі.

Права і обов'язки опікунів і піклувальників. Припинення опіки і піклування.

Тема 20. Речове право. Володіння. Право власності. Права на чужі речі

Поняття речового права. Поняття зобов'язального права. Відмінність речового права від зобов'язального. Види речових прав. Поняття речей. Види речей. Речі манципні і речі неманципні. Речі тілесні і речі безтілесні. Речі рухомі і речі нерухомі. Речі, що знаходяться обороті, і речі, вилучені з обороту. Речі родові і речі індивідуально визначені. Речі подільні і речі неподільні. Речі споживні і речі неспоживні. Речі прості і складні.

Плоди. Доходи. Майно.

Види прав на речі: володіння, право власності, права на чужі речі.

Поняття володіння. Поняття держання. Практичне значення такого поділу.

Елементи володіння. Співвідношення володіння і власності.

Види володіння. Володіння законне і незаконне, володіння добросовісне і недобросовісне. Відповідальність добросовісного і недобросовісного володільців. Суб'єкти і об'єкти володіння. Набуття і припинення володіння.

Захист володіння. Посесорний захист. Петиторний захист. Преторські інтердикти, скеровані на захист володіння. Фікція у формулі публіціанського позову. Володіння правами.

Поняття права власності. Зміст права власності: право володіти, користуватися і розпоряджатися. Вчення про дуалізм права власності у римському праві.

Види права власності. Квіритська власність, банітарна, провінційна власність, власність перегринів. Загальна характеристика кожного виду власності. Обмеження права власності в Римі.

Способи набуття права власності: первинний і похідний. Припинення права власності.

Захист права власності. Речові позови захисту права власності. Віндикаційний позов. Сутність та основна мета віндикації. Позивач та відповідач за віндикаційним позовом. Негаторний позов. Прогібіторний позов. Публіціанський позов. Особисті позови для захисту права власності.

Поняття та види прав на чужі речі.

Сервітути. Поняття і види. Зміст сервітутів. Господарське значення сервітутів. Набуття і втрата сервітутів. Захист сервітутних прав.

Суперфіцій, його поняття та сутність. Засоби захисту суперфіцію. Встановлення суперфіцію за преторським і цивільним правом. Припинення суперфіцію.

Емфітевзис, його поняття та сутність. Емфітевтичний продаж. Припинення емфітевзису.

Подвійна правова природа заставного права.

Застава та її форми. Іпотека. Правове становище заставного кредитора до і після настання строку по зобов'язанню. Право продажу заставленої речі.

Встановлення декількох заставних прав на одну і ту ж річ.

Тема 21. Зобов'язальне право

Поняття зобов'язання та його роль у житті суспільства. Зміст зобов'язання.

Підстави виникнення зобов'язання: з договору, ніби з договору, з делікту (правопорушення) і ніби з делікту. Класифікація зобов'язань.

Сторони в зобов'язанні. Заміна сторін у зобов'язанні. Новація. Цесія. Переведення боргу. Виконання зобов'язання. Поняття невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Час виконання. Місце виконання. Спосіб виконання. Умови проведення заліку.

Наслідки невиконання зобов'язання. Поняття та види вини. Вина конкретна і абстрактна. Відповідальність за чужу вину.

Поняття шкоди в римському цивільному праві. Шкода позитивна і упушення вигоди. Звільнення боржника від відповідальності. Випадок і непереборна сила.

Засоби забезпечення виконання зобов'язання. Заставне право. Поняття договору застави, фудиціарна застава, ручна застава (pignus), іпотека. Особливості та переваги іпотеки перед іншими видами застави. Поняття завдатку, неустойки та інтерцесії. Правове становище завдатку в разі відмови однієї із сторін у договорі від виконання зобов'язання.

Поняття зобов'язання ніби з договору. Ведення чужих справ без доручення.

Зобов'язання з безпідставного збагачення. Кондикції та їх види. Поняття та види деліктів. Особиста образа, крадіжка, неправомірне пошкодження майна.

Поняття та види зобов'язань ніби з деліктів.

Тема 22. Загальне вчення про договір. Окремі види договорів. Позадоговірні зобов'язання

Поняття про договір. Напрями розвитку договірного права. Контракти і пакти. Види контрактів і пактів. Структура договору. Елементи суттєві і додаткові. Договори казуальні і абстрактні.

Загальні умови дійсності (або недійсності) договору. Законність договору.

Викривлення волі при укладенні договору. Поняття обману, істотної і вибачливої помилки. Засоби захисту особи, яка уклала договір під примусом, погрозою, застосуванням обману.

Порядок укладення договору. Оферта і акцепт. Представництво.

Поняття та види літеральних договорів. Видатково-прибуткові книги, синграфи і хірографи.

Поняття та види реальних договорів. Характерні ознаки договору позики.

Вирішення питання про дійсність син графів та хірографів.

Договір позички, його характерні ознаки. Права і обов'язки сторін у договорі позички.

Поняття договору поклажі, його характерні ознаки. Предмет договору поклажі.

Права і обов'язки сторін у договорі поклажі. Особливості дачі в поклажу родово-визначених речей.

Поняття та види консенсуальних договорів. Договір купівлі-продажу, права та обов'язки сторін у цьому договорі. Відповідальність продавця за евікцію речі.

Поняття реальної та справедливої ціни. Відповідальність за випадкову загибель речі в договорі купівлі-продажу.

Поняття та види договору найму. Характерні риси договору найму речей. Права та обов'язки сторін у цьому договорі. Поняття витрат та які з них підлягають поверненню. Припинення договору найму речей.

Поняття договору особистого найму. Відповідальність найнятого за неналежне виконання договору. Особи вільних професій, оплата їхньої праці.

Поняття договору підряду або замовлення. Відмінність (у предметі) договору підряду від договору особистого найму. Відповідальність підрядника за дії субпідрядників. Випадки відмови замовника або підрядника від виконання договору підряду. Відповідальність за випадкову загибель речі.

Поняття договору доручення. Права та обов'язки сторін у цьому договорі.

Оплата праці довіреної особи, її відповідальність за дії третіх осіб (так званих субститутів), залучених нею до виконання договору доручення.

Поняття та види товариств. Правові відносини між товаришами та третіми особами. Відповідальність товаришів за справи товариства. Розподіл прибутків та припинення товариства.

Поняття та види безіменних контрактів: договір міни, комісії або оцінний договір та ін.

Загальна характеристика позадоговірних зобов'язання. Зобов'язання з деліктів. Ознаки приватного делікту. Види приватних деліктів. Поняття та види квазіделіктів. Поняття та види квазіконтрактів. Ведення чужих справ без доручення. Зобов'язання з безпідставного збагачення.

Тема 23. Спадкове право

Історія виникнення і розвитку спадкового права. Основні поняття спадкового права. Види спадкування та форми правонаступництва.

Поняття та історичні форми заповіту в Римі. Умови дійсності заповіту і в яких випадках заповіт стає згодом недійсним. Поняття необхідного спадкування (обов'язкова частка) та хто із спадкоємців має на нього право?

Спадкування за законом: за квіритським правом; за преторським правом; імператорським законодавством до Юстиніана; за законодавством Юстиніана.

Способи прийняття спадщини. Поняття спадкового зарахування. Відповідальність спадкоємців за борги спадкодавця. Поняття спадкового представництва та спадкової трансмісії. Поняття та види спадкової субституції. Характеристика легату та фідейкомісу. Лежача спадщина. Відумерла спадщина. Позови про спадщину.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття – форма аудиторного заняття, що передбачає обговорення попередньо визначеної теми, до якої студенти готують тези виступів на підставі матеріалів лекції та самостійного опрацювання літератури.

Мета семінарського заняття – обговорення та аналіз навчальної і наукової літератури з проблеми, першоджерел, вироблення у студентів досвіду самостійного критичного мислення щодо навчального матеріалу, логічна побудова і систематизація змісту та формування практичних навичок застосування положень, що вивчаються.

На кожному семінарському занятті оцінюється підготовка студентом виконаних завдань, робота з першоджерелами, виступи, активність у дискусії, уміння формулювати і відстоювати власну позицію тощо. Оцінка за роботу на семінарському занятті враховується при виставленні підсумкової оцінки з навчальної дисципліни (заліковий модуль 4).

Основою успішного засвоєння курсу є: систематична самостійна робота з підготовки до семінарських занять, які не повторюють, а доповнюють і поглиблюють теми лекційного курсу; самостійне вивчення питань, не внесених до лекцій та семінарських занять; виконання самостійних завдань.

Що конкретно включає в себе самостійна підготовка до кожного семінару ?

При підготовці до семінарських занять студентам насамперед необхідно ознайомитися із змістом відповідних розділів підручників та посібників з історії держави і права зарубіжних країн та римського права, першоджерелами (судебники старовини, феодалські хартії, пам'ятки кодифікації, конституції тощо), науковою літературою.

Насамперед необхідно ознайомитися з планом семінару. Далі прочитайте конспект відповідної лекції і матеріал підручників, звертаючи увагу на соціально-економічні відносини даної епохи та суспільства, на соціальні групи та прошарки населення, їх співвідношення та правове становище, значення цих та інших явищ у формуванні держави і права. Після цього, у

відповідності до теми, зверніть увагу на формування держави, структуру державного апарату, питання сутності, типу та форми конкретної держави. Розгляньте утворення правової основи даного суспільства, зміст головних галузей права, розкриваючи сутність і соціальне значення всіх цих державно-правових інститутів.

Надалі у відповідності до плану семінарського заняття вивчіть законодавчий матеріал і рекомендовану літературу. Вірно зорієнтують в цьому плані методичні рекомендації та завдання до кожної теми. Вони уточнюють термінологічну базу кожної теми, сутність поставлених питань і проблем, послідовність матеріалу, що розглядається. В них вказані проблемні питання, на які слід звернути особливу увагу.

Для підготовки до семінарських занять необхідно відвести спеціальний зошит. Конспектувати підручник, переписувати законодавчий матеріал повністю не доцільно. Краще скласти розгорнутий план (або тези) відповіді або коротко конспективно сформулювати її. Корисно згрупувати рекомендовані статті першоджерел (кодексів, законодавчих актів), вміти своєчасно на них посилатися при аналізі того чи іншого питання. Для цього слід або коротко викласти в конспекті зміст тієї чи іншої характерної статті збірника законів, або мати записаним її номер, щоб на семінарі зачитати з відповідного збірника. Без посилань на відповідний нормативний матеріал відповідь буде неповною.

Отже, виокремимо рекомендований порядок підготовки студента до семінару:

1. Опрацювання відповідних розділів навчальної літератури (підручників, посібників).
2. Безпосередня робота над першоджерелом (використовуючи хрестоматії, витяги у підручниках, Інтернет): засвоєння фактів, їх аналіз, осмислення, зіставлення. По кожному джерелу бажано складати короткий конспект із зазначенням місця і часу появи документа, його характеристик з конкретними посиланнями на окремі статті закону.

Особливу цінність складають самостійні висновки студента, зроблені ним внаслідок аналізу і зіставлення окремих правових матеріалів, виявлення загальних тенденцій державно-правового розвитку окремих країн.

Велику допомогу у правильному розумінні першоджерел можуть надати записи попередньо прослуханих лекцій і вивчення додаткової літератури, як загальноісторичної, так й історико-правової, що розширює матеріал окремих розділів підручника (монографії, наукові публікації тощо). При підготовці до всіх семінарських занять необхідно використовувати базовий підручник і основну літературу, зазначену до кожної теми семінару.

Під час відповіді на питання семінару студент повинен обов'язково посилатися на статті першоджерела (пам'ятки права), а при використанні наукових висновків – на монографії та інші публікації. Під час відповіді можна користуватися текстами законів і власними конспектами.

!!! Не допускається використання під час відповіді друкованих текстів навчальної літератури (книжок) або їх копії !!!

При підготовці до занять для засвоєння юридичних термінів також необхідно використовувати довідкову літературу.

ТЕМАТИКА І ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1

Тема: Основні риси державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу

Мета: розглянути особливості державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу.

Питання для обговорення

1. Соціальна структура давньосхідних суспільств. Особливості давньосхідного рабства.
2. Структура державного механізму давньосхідних держав.
3. Джерела права країн Стародавнього Сходу.

4. Закони царя Хаммурапі: як джерело давньосхідного права: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) судочинство.
5. Закони Ману як збірник етичних і моральних норм стародавньої Індії: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) судочинство.

ТЕРМІНИ: ван, варна, веди, джаті (візир), жрецтво, звичай, звичаєве право, ілку, легісти, моногамія, ном, номархи, ордалії, паришад, раджа, рента, таліон, фараон.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони Хаммурапі, Закони Ману.

Питання для самоконтролю

1. Які основні фактори формування держави Стародавнього Сходу ?
2. Які спільні риси соціально-економічного укладу давньосхідних держав Ви можете назвати ?
3. Які основні елементи соціальної структури давньосхідного суспільства ?
4. Чи володіли певними правами раби у країнах Стародавнього Сходу ?
5. Які основні риси давньосхідної деспотії ?
6. Яке місце у правовідносинах давньосхідних суспільств займала релігія ? Здійсніть короткий порівняльний аналіз кожної з держав.
7. Чому, на Вашу думку, саме в Індії склалася найбільш чітка соціальна диференціація суспільства (кастово-варновий поділ) ?
8. Яке місце в державному механізмі давньосхідних держав займала армія ? Відповідь обґрунтуйте.
9. У якій із розглянутих держав Стародавнього Сходу правове становище жінки було найкращим ?
10. Які основні види договорів практикувалися у державах Стародавнього Сходу ?

Доповніть речення

- У Стародавньому Єгипті главою держави був... Його першим помічником був ... Він виконував такі функції: ... .
- Соціальною опорою давньосхідної деспотії виступає ..., тому що ... .
- Главу давньокитайської держави іменували... .
- Повноправні громадяни Вавилону мали назву ... .
- Найчисленніша варна у Стародавній Індії – ... .
- Верховним власником землі у давньосхідних країнах був ... .
- Сімейні відносини у давньосхідних країнах мали ... характер.
- Продаж батьком дітей у рабство практикувався у ... .
- Основний вид покарання за злочини у давньосхідних країнах – ... .
- У Законах Ману передбачено ... підстав судового розгляду.

Творчі завдання

Складіть схему державного механізму Стародавнього Єгипту.

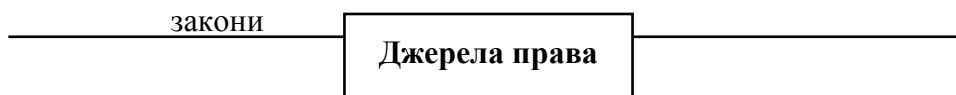
Складіть порівняльну таблицю: “Основні сфери правового регулювання за Законами Хаммурапі та Законами Ману”.

<i>Закони</i>	<i>Форми власності на землю</i>	<i>Право спадкування</i>	<i>Права жінок</i>	<i>Види злочинів</i>
Закони Хаммурапі				
Закони Ману				

Заповніть схему: “Варни у Стародавній Індії”.

Заповніть схему: “Основні джерела права у давньосхідних країнах”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Назвіть одну з найголовніших причин виникнення перших держав в Азії та Африці:
а) природні умови; б) особливості клімату; в) необхідність виконання робіт, пов'язаних з іригацією; г) усі зазначені.
2. Влада фараона в Стародавньому Єгипті стримувалась: а) візиром; б) релігійно-моральними нормами справедливості; в) державою; г) правом.
3. Як порушувалась кримінальна справа у Стародавньому Єгипті?: а) за скаргою потерпілого; б) за показами свідків; в) за рішенням фараонів; г) за рішенням органу судочинства.
4. У якій державі договір купівлі-продажу могли укласти жінки?: а) Китай; б) Єгипет; в) Вавилон; г) Індія.
5. В якій із держав Стародавнього Сходу ідеальним вважався шлюб, коли жінка втрое молодша за чоловіка?: а) Китай; б) Вавилон; в) Індія; г) Єгипет.
6. Що в кримінальному праві Китаю означає п'ятичленна система покарання?: а) особливий вид покарання; б) п'ять катів беруть участь у покаранні; в) застосування до злочинців одне за одним п'яти видів покарань; г) відрубання руки.
7. Яка форма рабства переважала в державах Стародавнього Сходу?: а) домашня; б) класична; в) військова; г) боргова.
8. Вид власності на землю, особливий для Законів Хаммурапі: а) приватна; б) общинна; в) ілку; г) державна.
9. Яке покарання отримує син за Законами царя Хаммурапі, якщо він вдарить свого батька?: а) відрубання руки; б) відрубання пальців; в) смертна кара; г) штраф.
10. Які з цих термінів є титулами давньосхідних монархів?: а) раджа, нубанду, фараон, ван; б) фараон, патесі-лугаль, сян, раджа; в) фараон, патесі-лугаль, ван, раджа; г) фараон, баірум, номарх, нубанду.

Література

1. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
2. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Глиняний В.П. – К.: Істина, 2009. – 768 с.
3. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
4. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
5. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
6. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А.

- Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
7. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
  8. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. – Часть 1 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 448 с.
  9. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія: навч. посіб. для студ. юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Нац. юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України / [ред. В.Д. Гончаренко]. К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006. – 716 с.
  10. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]; за заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2006. – 256 с.
  11. История Древнего мира. Древний Восток. Индия, Китай, страны Юго-Восточной Азии / [Бадак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др.]. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 848 с.
  12. История Древнего мира. Древний Восток. Египет, Шумер, Вавилон, Западная Азия / [Бадак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др.]. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 832с.
  13. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: навч. посіб. / Крижанівський О.П. – К.: Либідь, 2006. – 592с.
  14. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / [Мак-Ніл В.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
  15. Немировский А.И. История Древнего мира. Т.1-2. / Немировский А.И. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 456 с.
  16. Рубаник В.Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн / Рубаник В.Є. – Харків: Консум, 2003. – 528 с.
  17. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: навчальний посібник / Тищик Б.Й. – Львів: Світ, 2001. – 384 с.
  18. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 400 с.
  19. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.,
  20. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Шевченко О.О. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.
  21. Шостенко І.І., Шостенко О.І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч.-метод. посіб. / І.І. Шостенко, О.І. Шостенко. – К.: МАУП, 2003. – 104 с.

Семінарське заняття № 2

Тема: Розвиток державності у Стародавній Греції. Джерела та основні риси давньогрецького права

Мета: розглянути особливості розвитку державності і правових систем у ключових містах-полісах Стародавньої Греції.

Питання для обговорення

1. Особливості соціальної структури і державного механізму Афіньської республіки.
2. Державні реформи в Афінах. Тезей, Солон, Клісфен, Перікл.
3. Характеристика держави у Стародавній Спарті.
4. Джерела та основні риси права стародавньогрецьких держав. Право Афін: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) судочинство.

ТЕРМІНИ: апела, архагети, архонти, атімія, гелієя, герусія, евпатриди, еклесія, ефори, ілоти, метеки, олігархія, остракізм, переіки, Рада 500 (буле), синоїкізм, сисахфія, тиранія, фети.

Питання для самоконтролю

1. Які основні фактори формування державності у Стародавній Греції ?
2. Які основні елементи соціальної структури давньоафінського суспільства ?
3. Які основні риси афінської демократії ?
4. Дайте визначення форми державного правління Стародавньої Спарти. Відповідь обґрунтуйте.
5. У чому причини відмінностей форми держави в Афінах і Спарті ? Відповідь обґрунтуйте.
6. Чи володіли певними правами раби у країнах Стародавньої Греції ?
7. Хто з афінських реформаторів увів оплачуваність державної служби ?
8. Яке місце в державному механізмі Стародавніх Афін займала геліея? Відповідь обґрунтуйте.
9. У якій із розглянутих держав практикувалося виховання підростаючого покоління у спеціальних тренувальних загонах з 7-річного віку ?
10. Чим відрізнялося право власності в Афінах і Спарті ?

Доповніть речення

- Родова знать Аттики мала назву ... .
- Рабство в Стародавній Греції мало ... характер.
- Скасування боргів афінських громадян за законами Солона мало назву... .
- Поліцейська служба в Афінах була непрестижною, тому її несли переважно ... і ... .
- Державний інститут Спарти, покликаний захищати інтереси аристократії й надалі обмежувати царську владу, мав назву ... .
- Державний і суспільний устрій Спарти у період найвищої могутності визначали закони ... .
- Афінське право розрізняло зобов'язання з ... і з деліктів.
- Шлюбний вік зазвичай для чоловіків складав ..., для жінок – ... років.
- Судовий процес в Афінах за стороною, яка порушила справу, поділявся на два види – ... і ... .
- Кримінальні справи про державні злочини у Спарті розглядала ... .

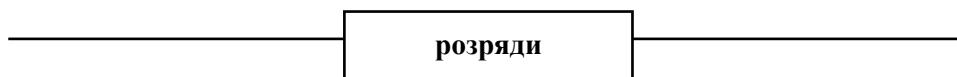
Творчі завдання

Складіть схему державного механізму Стародавньої Спарти.

Складіть порівняльну таблицю: “Основні напрями правового регулювання в Афінах і Спарті”.

<i>Держава</i>	<i>Форми власності</i>	<i>Право спадкування</i>	<i>Права жінок</i>	<i>Види злочинів і покарань</i>
Афіни				
Спарта				

Заповніть схему: “Розряди афінських громадян за реформами Солона”.

Заповніть схему: “Найтяжчі злочини за кримінальним правом Афін”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Родоплемінна верхівка в Афінах мала назву: а) геомори; б) деміурги; в) евпатриди; г) фети.
2. На чолі виконавчої влади в Спарті стояли: а) ефори; б) герусія; в) архонти; г) геронти.
3. Однією з реформ Клісфена було створено: а) Раду 400; б) ареопаг; в) Раду 500; г) апелу.
4. Як каралася крадіжка овочів за законами Драконта?: а) смертна кара; б) штраф; в) ув'язнення; г) рабство.
5. Якими способами набувалася власність в Афінах?: а) первісним і похідним; б) первісним і штучним; в) завоюванням та захопленням; г) приєднанням нічийого.
6. Два види зобов'язання в Афінах: а) договірне і літеральне; б) вільне і примусове; в) довготривале і короткострокове; г) завдаток і застава.
7. Яка найсуттєвіша відмінність спартанської держави від афінської?: а) монархічна влада; б) демократичний устрій; в) держава мала не лише аграрний, а й військовий характер; г) важливі зміни в економіці.
8. Чим пояснювалася подвійна царська влада у Спарті?: а) об'єднанням двох дорійських племен; б) правлінням двох династій; в) бажанням спартіатів; г) колегіальністю.
9. Який орган влади Спарти міг призупинити будь-яке рішення народних зборів?: а) самі народні збори; б) геронти; в) герусія; г) царі.
10. Яка з галузей права була найбільш розвинена у Спарті?: а) шлюбно-сімейне; б) кримінальне; в) зобов'язальне; г) речове.

Література

1. Аннерс Э. История европейского права / В.Н. Шенаев (отв. ред.). – М., 1996. – 400 с.
2. Берман Г. Западная традиция права: Эпоха формирования / Берман Г.; [пер. с англ.]. – [2-е изд.]. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 624 с.
3. Бирюков М.М. Европейское право / Бирюков М.М. – М.: Омега-Л, 2006. – 128 с.
4. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730с.
5. Всеобщая история государства и права / [под ред. К.И. Батыра]. – М.: Былина, 2005. – 515с.
6. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Глиняний В.П. – К.: Істина, 2009. – 768 с.
7. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
8. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
9. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
10. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
11. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
12. Золоева Л., Порьяз А. Мировая культура: Древняя Греция. Древний Рим / Л. Золоева, А. Порьяз. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2000. – 447 с.
13. История государства и права зарубежных стран. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. – Часть 1 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 448 с.

14. История Древней Греции: учеб. / [Андреев Ю.В., Комеленко Г.А., Кузищин В.И., Маринович Л.П.]; под. ред. В.И. Кузищина. – [3-е изд., перед. и доп.]. – М.: Высшая школа, 2003. – 399 с.
15. Карпюк С.Г. Роль толпы в политической жизни архаической и классической Греции / С.Г. Карпюк // Вестник древней истории. – 2000. – № 3. – С. 3-15.
16. Косарев А.И. Всеобщая история государства и права / Косарев А.И. – М.: Юриспруденция, 2007. – 504с.
17. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Макарчук В.С. – К.: Атіка, 2006. – 680 с.
18. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / [Мак-Ніл В.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
19. Немировский А.И. История Древнего мира. Т.1-2 / Немировский А.И. – М.: ОМЕГА, 1999. – 345 с.
20. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: навчальний посібник / Тищик Б.Й. – Львів: Світ, 2001. – 384 с.
21. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
22. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / [составитель В.А.Томсинов]. – М.: Зерцало, 2004. – 550 с.
23. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Шевченко О.О. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.

Семінарське заняття № 3

Тема: *Періоди розвитку, форми та основні інститути давньоримської держави*

Мета: виявити та охарактеризувати особливості становлення і розвитку форми держави Стародавнього Риму.

Питання для обговорення

1. Періоди розвитку держави у Стародавньому Римі. Структура давньоримського суспільства.
2. Державний механізм царського Риму.
3. Соціальна структура і форма держави періоду давньоримської республіки.
4. Соціальна структура, зміна форм держави і державного механізму імператорського Риму.

ТЕРМІНИ: вершники, диктатор, діоцез, екстраординарний процес, інституції, інтерцесії, колонат, легісакційний процес, магістратура, манципація, муніципій, оптимати, патриції, перегрини, плебеї, популяри, пролетарі, сенатус-консульт, сервітут, узуфрукт, формулярний процес, форум.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII таблиць, Інституції Гая, Звід законів Юстиніана.

Питання для самоконтролю

1. У чому різниця між правовим становищем патриціїв, плебеїв і клієнтів у Стародавньому Римі ?
2. Розкрийте значення посади цензора в політичному та соціально-економічному житті республіканського Риму ?
3. Які принципи діяльності римської магістратури ?
4. Вкажіть періоди розвитку римського права та їх хронологічні рамки ?
5. Які ознаки визначали правоздатність жителя Стародавнього Риму?
6. Які види права були поширеними в Стародавньому Римі?
7. У чому полягала сутність відносин патрон-клієнт у Стародавньому Римі?
8. Які види сервітутів Вам відомі ?
9. Назвіть види цивільного процесу за римським правом.
10. У чому різниця між формами давньоримського шлюбу “сіне ману” та “кум ману”?

Доповніть речення

– Родова аристократія у Стародавньому Римі мала назву ... .

- Жрецькі колегії Стародавнього Риму формували авгури, ..., ...
- Розгляд апеляцій на смертні вироки здійснювали ... коміції.
- Ухвали Сенату, що мали силу закону, називалися ... .
- Рішення трибутних коміцій отримали силу закону у 287 р. до н.е. за законом...
- Найдавніше приватне право римських громадян мало назву ... право.
- Звід законів Юстиніана складався з таких частин: ..., Дигести, ..., ...
- Відчуження речей у давній період розвитку римського права мало назву ... .
- Римський цивільний процес передбачав дві сторони процесу – ... та ... .
- Найпізніша за часом поширення форма контрактів у Стародавньому Римі мала назву ... контракти.

Творчі завдання

Складіть порівняльну таблицю: “Державний механізм і соціальна структура

Стародавнього Риму від царського періоду до доміанату”.

<i>Період</i>	<i>Хронологічні рамки</i>	<i>Органи державної влади</i>	<i>Суспільні верстви</i>
Царський			
Республіканський			
Принципат			
Домінат			

Заповніть схему: “Основні риси римського права докласичного періоду”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Які основні характеристики римської магістратури ?:** а) призначуваність, колегіальність; б) оплата за працю, колегіальність; в) виборність, безоплатність; г) відповідальність перед консулами, колегіальність.
2. **Які магістрати були творцями права в Римі ?:** а) консули; б) народні трибуни; в) претори; г) диктатори.
3. **Хто наглядав за порядком у місті Римі, керував поліцією, організовував свята?:** а) квестори; б) едили; в) цензори; г) стратиги.
4. **Який орган влади за Законами XII таблиць міг виносити смертні вироки римським громадянам ?:** а) центуріатні коміції; б) трибутні коміції; в) куріатні коміції; г) ваш варіант відповіді.
5. **У якому році в Римі встановлено республіканську форму правління ?:** а) 509 р. до н. е.; б) 510 р. до н. е.; в) 514 р. до н. е.; г) 515 р. до н. е.
6. **Вкажіть екстраординарну магістратуру у Стародавньому Римі:** а) едили; б) квестори; в) диктатор; г) консули.
7. **У чому тривалий час полягала обмеженість статусу плебеїв у Стародавньому Римі ?:** а) забороні обіймати військові посади; б) забороні займатися політичною діяльністю; в) забороні займатися торгівлею; г) все разом узятє.
8. **До якого виду контрактів в римському праві належить договір купівлі-продажу ?:** а) консенсуальні; б) реальні; в) безіменні; г) вербальні.

9. **Який інститут римського приватного права був найбільш розвиненим ?:** а) інститут права власності; б) інститут шлюбно-сімейного права; в) інститут спадкового права; г) інститут речового права.
10. **Хто у Стародавньому Римі мав право “вето” на рішення коміцій ?:** а) цензори; б) плебейські трибуни; в) претори; г) консули.

Література

1. Агафонов С.А. Римське право: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / Агафонов С.А. – К.: КНЕУ, 2005. – 143 с.
2. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э.; [отв. ред. В.Н. Шенаев]. – М., 1996. – 400 с.
3. Антология мировой правовой мысли. В 5-ти тт. – Т. 2. Европа: V-XVII вв. – М.: Мысль, 1999. – 829 с.
4. Берман Г. Западная традиция права: Эпоха формирования / Берман Г.; [пер. с англ.]. – [2-е изд.]. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 624 с.
5. Бирюков М.М. Европейское право / Бирюков М.М. – М.: Омега-Л, 2006. – 128 с.
6. Бойко А.И. Римское и современное уголовное право / Бойко А.И. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 257 с.
7. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – 2-ге видання, перероб. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
8. Васильченко В.В. Римське спадкове право на тлі права сучасного / Васильченко В.В. – Запоріжжя: Верже, 1999. – 130 с.
9. Всеобщая история государства и права / [под ред. К.И. Батыра]. – М.: Былина, 1996. – 415с.
10. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Глиняний В.П. – К.: Істина, 2009. – 768 с.
11. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
12. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
13. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
14. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
15. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
16. Дмитренко В. Октавіан Август. Народження Римської імперії / Дмитренко В. – Львів: Кальварія, 2011. – 272 с.
17. Золоева Л., Порьяз А. Мировая культура: Древняя Греция. Древний Рим / Л. Золоева, А. Порьяз. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2000. – 447 с.
18. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. – Часть 1 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 448с.
19. История Древнего Рима / [Кузищин В.И., Маяк И.Л., Гвоздева И.А. и др.]; под ред. В.И. Кузищина. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Высшая школа, 2002. – 383с.
20. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Макарчук В.С. – К.: Атіка, 2006. – 680 с.
21. Макарчук В.С. Основи римського приватного права: навчальний посібник / Макарчук В.С. – [2-ге вид., доповн.]. – К.: Атіка, 2004. – 256 с.

22. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / [Мак-Ніл В.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
23. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права: навчальний посібник / Є.М. Орач, Б.Й. Тищик. – Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. – 238 с.
24. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: підручник / Підпригора О.А. – К.: Ін Юре, 2007. – 240 с.
25. Покровский И.А. История римского права / Покровский И.А. – СПб: “Летний сад”, 1999. – 527 с.
26. Рубаник В.Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн / Рубаник В.Є. – Харків: Консум, 2003. – 528 с.
27. Слипченко С.А., Смртов О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б. Основы римского частного права / [Слипченко С.А., Смртов О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б.]. – Х.: Епада, 2004. – 192 с.
28. Тищик Б.Й. Держава і право Стародавнього Риму: навч. пос. / Тищик Б.Й. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1998. – 234 с.
29. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
30. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Хома Н.М. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2008. – 474 с.
31. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / [составитель В.А.Томсинов]. – М.: Зерцало, 2004. – 550 с.
32. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. – Т.1. Основы / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – М.: НОРМА, 1998. – 346 с.
33. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник [для студентів юридичних вузів та факультетів] / Шевченко О.О. – К.: Вентурі, 2008. – 336 с

Семінарське заняття № 4

Тема: Держава франків

Мета: охарактеризувати особливості державно-правової системи у Франкському королівстві як типовій ранньофеодальній державі.

Питання для обговорення

1. Суспільний і державний лад Держави франків. Реформи Карла Мартелла. Імперія Карла I (Великого).
2. Джерела права в Державі франків.
3. Характеристика “Салічної правди”: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес.

ТЕРМІНИ: абат, “варварські правди”, вергельд, віллани, герцог, граф, дипломи, домен, звичаї, імунітетні грамоти, канонічне право, капітуляції, кутюми, літи, манор, марка, ордалії, рахінбург, рецепція права, секуляризація, співприсяжники, таліон, формули.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: “Салічна правда”, капітулярії франкських королів.

Питання для самоконтролю

1. Що означає термін “середні віки” ?
2. Розкрийте походження терміна “феодалізм”.
3. Які особливості феодальної земельної власності ?
4. Чи поширеним було рабство в ранньофеодальних суспільствах ? Відповідь обґрунтуйте.
5. Що таке прекарій ? Які його види Вам відомі ?
6. Які функції виконували рахінбурги в Державі франків ?
7. Який правовий статус літів у франкському суспільстві ?
8. Які ознаки ранньофеодального права Вам відомі ?
9. Який основний вид покарання передбачала “Салічна правда” ?

10. Які обтяжуючі обставини злочину передбачала “Салічна правда” ?

Доповніть речення

- Основний засіб виробництва та вид власності в середньовічних суспільствах – ... .
- Вільно відчужувана індивідуальна земельна власність, яка могла успадковуватися, мала назву ... .
- Земельне володіння без права спадкування, що надавалося феодалами їхнім васалам за військову службу – ... .
- Гарантом миру і правопорядку у ранньофеодальній державі виступав ... .
- Головний помічник короля в судовій діяльності у Державі франків – ... .
- Королівські укази в Державі франків мали назву ... .
- Земельне пожалування за військову службу – ... .
- Зразки документів (грамот) для оформлення договорів в Державі франків мали назву... .
- Штраф за вбивство, передбачений у “Салічній правді” – ... .
- Збірки звичаєвого права ранньофеодального періоду в Західній Європі – ... .

Творчі завдання

Складіть схему: “Державний механізм Франкського королівства”.

Заповніть схему: “Джерела середньовічного права ранньофеодального періоду”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **З чим іменем пов’язане виникнення Держави франків ?:** а) Хлодвіг I; б) Карл Мартелл; в) Карл Великий; г) Людовік Благочестивий.
2. **За формою “Салічна правда”:** а) конституція; б) збір законів; в) фіксований перелік правових звичаїв; г) кодекс.
3. **Якщо вільна дочка франка виходила заміж за раба, то вона:** а) втрачала частину прав; б) втрачала свободу; в) визволяла чоловіка з рабства; г) не втрачала жодних прав.
4. **Статті “Салічної правди” здебільшого присвячені:** а) злочинам проти короля і країни; б) злочинам проти церкви; в) злочинам рабів проти їх господарів; г) злочинам проти особистості та майна.
5. **Співприсяжники у франків це:** а) очевидці злочину; б) свідки “доброї слави” обвинуваченого; в) присяжні; г) родичі потерпілого.
6. **Головний вид покарання за “Салічною правдою”:** а) страта; б) членушкодження; в) штраф; г) відлучення від церкви.
7. **З чим був пов’язаний договір прекарія в Державі франків?:** а) з передачею землі; б) з передачею селянина феодалу; в) з передачею майна; г) з передачею боргу.
8. **У яких відносинах виникали договори комендації ?:** а) селян з васалами; б) сеньйорів з церквою; в) селян з церквою; г) сеньйорів з васалами.
9. **Хто такий літ ?:** а) неповноправний житель общини франків, який особисто і матеріально залежить від свого господаря; б) неповноправний житель общини франків, який матеріально залежить від свого господаря; в) повноправний житель общини франків, який особисто і матеріально залежить від свого господаря; г) повноправний житель общини франків.
10. **Королівське володіння в середньовічній Європі мало назву:** а) феоде; б) бенефіцій; в) домен; г) алод.

Література

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця ХVІІІ століття) / Ададуrow В. – Львів: УКУ, 2002. – 412 с.
2. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э.; [отв. ред. В.Н. Шенаев]. – М., 1996. – 400 с.
3. Бирюков М.М. Европейское право / Бирюков М.М. – М.: Омега-Л, 2006. – 128 с.
4. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
5. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
6. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
7. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
8. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
9. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том ІІІ (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
10. Гудошников Л.М., Жидков О.А., Крашенинникова Н.А., Лысенко О.Л., Мишин А.А. История государства и права зарубежных стран / [Гудошников Л.М., Жидков О.А., Крашенинникова Н.А., Лысенко О.Л., Мишин А.А.]. – М.: Издательство “НОРМА” (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2001. – 704 с.
11. Дейвіс Н. Європа: Історія / [пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко]. – К.: Основи, 2000. – 1464 с.
12. История крестовых походов / [пер. с англ. Е. Дорман]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 495 с.
13. История средних веков: В 2 т.: учебник / [под ред. С.П. Карпова]. – Т.1. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2001. – 640 с.
14. История средних веков: Европа и Азия / [авт. Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др.]. – Минск: Харвест, 2000. – 656 с.
15. Макаручук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Макаручук В.С. – К.: Атіка, 2006. – 680 с.
16. Орлова Н.Е. История государства и права зарубежных стран для студентов вузов / Орлова Н.Е. – М.: Феникс, 2005. – 192 с.
17. Порьяз А. Мировая культура: Средневековье / Порьяз А. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 479 с.
18. Рыжов К.В. Все монархи мира. Западная Европа / Рыжов К.В. – М.: Вече, 2001. – 560 с.
19. Рубаник В.С. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн / Рубаник В.С. – Харків: Консум, 2003. – 528 с.
20. Толкачова Н. Звичаєве право: навч. посібник / Толкачова Н. – К., 2005. – 367 с.
21. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
22. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / [составитель В.А.Томсинов]. – М.: Зерцало, 2004. – 550 с.

Семінарське заняття № 5

Тема: Держава і право країн західної Європи на етапі розвиненого феодалізму

Мета: Проаналізувати характерні риси розвитку феодальної держави і права у провідних країнах Західної Європи. Ознайомитися з провідними пам'ятками західноєвропейського феодального права.

Питання для обговорення

1. Формування станово-представницької монархії в Англії. Велика Хартія Вольностей 1215р., її зміст та оцінка. Англійський парламент.

2. Особливості князівського абсолютизму в Німеччині. Золота Булла 1356 р.: її зміст і значення.
3. Типологія абсолютної монархії в державах Західної Європи: порівняльна характеристика.
4. Джерела права феодальної Європи.
5. “Саксонське зерцало” – пам’ятка феодального права.
6. Характеристика середньовічного кримінального права за збірником “Кароліна”.

ТЕРМІНИ: ассиза, бальяжі, буржуазія, бюргери, Генеральні штати, “дворяни шпаги”, “дворяни мантиї”, джентрі, домен, “загальне право”, інвеститура, інквізиція, канонічне право, князі-курфюрсти, “князі церкви”, ландтаг, магдебурзьке право, мануфактура, міністеріали, Паризький парламент, “право справедливості”, рейхстаг, реформація, рицарство, статутне право, суд присяжних, талья, юстиціарій, шерифи, шеффени, “щитові гроші”.

ПАМ’ЯТКИ ПРАВА: Велика хартія вольностей 1215 р., “Золота Булла” 1356 р., “Саксонське зерцало”, “Кароліна”.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте основний принцип феодальної ієрархії в країнах Західної Європи. Чи у всіх країнах його зміст був однаковим ?
2. Яку назву мала процедура передачі феода від сеньйора васалу ?
3. Які обов’язки ніс васал перед сеньйором за нормами феодального права?
4. Хто такий сенешал у Франції періоду сеньйоріальної монархії ?
5. Які функції виконував Паризький парламент ?
6. Яке значення мала “Золота булла” 1356 р. в історії німецької державності ? Відповідь обґрунтуйте.
7. Які привілеї надавала Велика хартія вольностей баронам, церкві і містам ?
8. Вкажіть особливості англійського абсолютизму. Чому його називають незавершеним?
9. Яке значення для розвитку феодального права мали канонічні норми ?
10. Чому у феодальному праві особлива увага приділялася інститутам злочину і покаранням ?

Доповніть речення:

- У феодальній ієрархії нижче баронів стояли дрібні феодалі – ... .
- У всіх країнах Західної Європи (окрім Англії) відносини всередині феодальної ієрархії визначалися принципом: “Васал мого васала – ...”.
- Посилення королівської влади і централізації державної влади в Англії пов’язане з правлінням короля ... .
- Другий стан в країнах середньовічної Європи формували ... .
- Центральний станово-представницький орган влади Франції мав назву ... .
- Вільні селяни в середньовічній Англії іменовалися ... .
- У першій половині XIV ст. Англійський парламент був розділений на дві палати – ... і ... .
- Найбільш поширеним видом міського середньовічного права було ... право.
- Звичасві норми середньовічної Франції мали назву ... .
- Головний вид покарання за кримінальні злочини за “Кароліною” – ... .

Творчі завдання

Складіть схему: “Державний механізм Франції періоду станово-представницької монархії”.

Історія держави і права зарубіжних країн та римське право

Заповніть таблицю: “Форми феодалної монархії у країнах Західної Європи”.

Країна	Форма монархії	Період	Центральні органи влади	Управління на місцях
Франція				
Німеччина				
Англія				

Складіть таблицю: “Середньовічне право в країнах Західної Європи”.

Країна	Джерела	Особливості права власності	Шлюбно-сімейне право	Кримінальне право (класифікація злочинів, види покарань, характер права)	Форми судового процесу

Дайте відповідь на тестові завдання

- Інститут роз’їзних королівських судів оформився:** а) у Франції за реформою Людовика IX в середині XIII ст.; б) в Англії за реформою Генріха II в середині XII ст.; в) в Німеччині за “Золотою буллою” в середині XIV ст.; г) в Англії за Великою хартією 1215 р.
- Оберіть вірне твердження відносно “Золотої булли” 1356 р.:** а) закріпила практику, за якої управління Німеччиною знаходилося в руках семи курфюрстів, що мали право суду над імператором та на його усунення; б) започаткувала процес політичного об’єднання Німеччини; в) колегія курфюрстів перетворилась на станово-представницький орган Німеччини; г) означала початок формування держави республіканського типу.
- Оберіть вірне твердження стосовно сеньйоріальної монархії:** а) влада короля дуже слабка, існують особливі органи, з якими король повинен радитися; б) влада короля сильна, а інші органи влади виконують дорадчі та виконавчі функції; в) влада короля досить сильна, проте він повинен зважати на рішення органів станового представництва; г) влада короля одноосібна, проте зберігають відносну автономію органи місцевого самоуправління.
- Оберіть вірне твердження стосовно станово-представницької монархії:** а) влада короля дуже слабка, існують особливі органи, з якими король повинен радитися; б) влада короля сильна, а інші органи влади виконують дорадчі та виконавчі функції; в) влада короля досить сильна, проте він повинен зважати на рішення органів станового представництва; г) влада короля одноосібна, проте зберігають відносну автономію органи місцевого самоуправління.
- Оберіть вірну характеристику класичного абсолютизму:** а) глава держави – монарх був виборним; б) вся повнота законодавчої, виконавчої та судової влади зосереджувалася в руках спадкового глави держави – короля; в) глава держави – монарх був правителем, владу якого обмежував парламент; г) реальна повнота влади зосереджувалася в руках ради феодалів.
- Джентрі – це:** а) представники місцевого самоврядування в Англії; б) дворяни, що отримували прибутки не від експлуатації селян, а від торгово-підприємницької діяльності; в) радники англійського короля; г) керівники поліції в англійських графствах.
- Особливість англійського кримінального права в період Середньовіччя:** а) тричленна класифікація злочинів; б) відсутність досудового розслідування; в) порушення справи здійснювала потерпіла сторона; г) інквізиційний процес.
- У середньовічній Франції парламент – це:** а) орган королівської влади; б) вищий суд королівства; в) орган місцевого управління; г) станово-представницький орган влади.
- Які три стани увійшли у Генеральні штати ?:** а) феодалі, духовенство, васали; б) герцоги, князі, селяни; в) церковнослужителі, залежні селяни, знать; г) духовенство, дворянство, міщани.
- Яке важливе рішення було прийняте німецьким Рейхстагом в 1495 р. ?:** а) створено Імперський суд; б) створено таємну раду; в) розпущено ландтаги; г) створено камеральний суд.

Література

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття) / Ададуrow В. – Львів: УКУ, 2002. – 412 с.
2. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э.; [отв. ред. В.Н. Шенаев]. – М., 1996. – 400 с.
3. Антоненко В.В. Історія держави і права зарубіжних країн / Антоненко В.В. – К.: Епос, 2006. – 448с.
4. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730с.
5. Глиняний В.П. История государства и права зарубежных стран. Часть первая / Глиняний В.П. – Харьков: Одиссей, 2003. – 832 с.
11. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
12. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
13. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
14. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
15. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
16. Дейвіс Н. Європа: Історія / Дейвіс Н.; [пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко]. – К.: Основи, 2000. – 1464 с.
17. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. Часть 1 / [под общей ред. О.А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой]. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. – 448 с.
18. История крестовых походов / [пер. с англ. Е. Дорман]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 495 с.
19. Хома П.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / Хома П.М. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2008. – 578 с.
20. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / [составитель В.А.Томсинов]. – М.: Зерцало, 2004. – 550 с.

Семінарське заняття № 6

Середньовічні держава і право Візантії, південних і західних слов'ян

Мета: розглянути особливості розвитку держави і права Візантійської імперії.

Питання для обговорення

1. Утворення Візантійської держави. Особливості розвитку феодалних відносин.
2. Державний механізм Візантійської імперії.
3. Джерела і характерні риси візантійського права.
4. Вплив візантійської державності і права на державно-правовий розвиток слов'янських народів.

ТЕРМІНИ: басилевс, боляри, гуситський рух, десятина, дими, діоцези, екзархати, консисторій, кріпацтво, магістр, магнати, патріарх, префект, пронія, регент, секреті, синкліт, стратиги, Тевтонський орден, феми, шляхта.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Звід законів Юстиніана, Еклога, “Законник Стефана Душана”, “Закон судний людем”.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть, чому у західній науковій літературі поширилася назва Східної Римської імперії “Візантія” ?
2. Які причини стійкості Візантії як державного утворення ?
3. Назвіть основну форму феодального землеволодіння у Візантії.
4. Яким було становище рабів у Візантії ?
5. Що являла собою Еклога як пам’ятка візантійського права ?
6. Які підстави розірвання шлюбу за візантійським правом ?
7. Які основні джерела права південних і західних слов’ян Вам відомі ?
8. Які найважчі види злочинів передбачалися “Законником Стефана Душана” ?
9. Яке значення відігравало “німецьке право” у правовій системі середньовічної Польщі? Відповідь обґрунтуйте.
10. Назвіть джерела середньовічного чеського права.

Доповніть речення:

- У Візантії набула поширення давньоримська форма залежності селян ... .
- Державна рада Візантійської імперії мала назву ... .
- У Візантії за указом імператора у IV ст. виникли політичні організації ... .
- Повеління імператорів Візантії, що стосувалися різних сфер правового регулювання, мали назву ... .
- Укладання шлюбу у Візантії регулювалося нормами ... права.
- Кримінальна відповідальність для осіб за візантійським правом наступала з ... років.
- Великі землевласники у середньовічній Болгарії мали назву ... .
- У середньовічній Сербії феодальна власність існувала у формі ... і ... .
- Нижня палата польського Сейму з XV ст. мала назву ... .
- Найдавнішим державним утворенням на території Чехії було ... .

Творчі завдання

Складіть схему: “Державний механізм Візантії”.

Складіть схему: “Типова структура державного механізму слов’янських феодальних держав”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **У чому полягає специфічна риса розвитку візантійської середньовічної держави ?:**
а) сповільнений розвиток товарно-грошових відносин; б) слабкі політичні позиції міст;
в) сповільнений характер розкладу рабовласницьких відносин; г) розшарування суспільства.
2. **Візантійське законодавство розділяло колонів на:** а) вільних і залежних; б) вільних і приписних; в) париків і кріпаків; г) прониаріїв і залежних.
3. **Які функції виконував консistorій у Візантії ?:** а) керував поточними справами в державі; б) давав поради імператору; в) здійснював військове керівництво; г) відповідав за місцеве управління.
4. **Хто такі парики ?:** а) залежні селяни, утримувачі державних і приватних земель; б) вільні селяни-общинники; в) служила світська і духовна знать; г) раби.
5. **Який закон регулював відносини, що склалися в сільських общинах Візантії ?:** а) Землеробський закон; б) Прохірон; в) Еклога; г) Морський закон.
6. **Прониари у Візантії – це:** а) люди, які збирали з селян податки; б) органи державної влади, які займалися розвитком феодальних відносин; в) візантійський уряд; г) військова організація.
7. **Перша велика збірка болгарського права мала назву:** а) Законник Стефана Душана; б) Закон судний людем; в) Епанагога; г) Нешавські статuti.
8. **На верхівці суспільної ієрархії у середньовічній Сербії перебували:** а) прониари; б) властелі; в) боляри; г) шляхта.

9. **“Посольська хата”** – це: а) боярське помістя у феодальній Болгарії; б) станово-представницький орган феодальної Сербії; в) нижня палата польського Сейму; г) двір чеського короля.
10. **Який правовий акт середньовічного Чеського королівства надавав королю усю повноту влади в державі ?**: а) Нешавські статuti; б) Оновлений земський статут; в) Статuti Конрада Оттона; г) Земське уложення Королівства Чеського.

Література

1. Антоненко В.В. Історія держави і права зарубіжних країн / Антоненко В.В. – К.: Епос, 2006. – 448 с.
2. Аргучинцев Г.К. История государства и права славянских народов: курс лекций / Аргучинцев Г.К. – М.: ИВЦ Минфина, 2006. – 303 с.
3. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
4. Войтович Л.В., Домановський А.М., Козак Н.Б., Лильо І.М., Мельник М.М., Сорочан С.Б., Файда О.В. Історія Візантії. Вступ до візантистики / [за ред. С.Б. Сорочана і Л.В. Войтовича]. – Львів: Видавництво “Апріорі”, 2011. – 880 с.
- б. Глиняный В.П. История государства и права зарубежных стран. Часть первая / Глиняный В.П. – Харьков: Одиссей, 2003. – 832 с.
2. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
3. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
4. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
5. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
6. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
7. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Дворнік Ф.; [пер. з англ.]. – К.: Дух і Літера, 2000. – 528 с.
8. Дейвіс Н. Європа: Історія / Дейвіс Н.; [пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко]. – К.: Основи, 2000. – 1464 с.
9. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
10. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. – Часть 1 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 448 с.
11. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) Курс лекцій: навч. посібник / Яровий В.І., Рудяков П.М., Шумило В.П., ін. – К.: “Либідь”, 2003. – 632 с.
12. История средних веков: В 2 т.: Учебник / [под ред. С.П. Карпова]. – Т.1. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2001. – 640 с.
13. История средних веков: В 2 т. Т.2: Раннее новое время: учебник / [под ред. С.П. Карпова]. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2001. – 432 с.
14. Поръяз А. Мировая культура: Средневековье / Поръяз А. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 479с.
15. Хестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посіб. / упоряд. В.І. Яровий, С.М. Мотрук, В.П. Шумило та ін.: за ред. В.І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.
16. Хрестоматія по истории южных и западных славян: В 3-х т. – Минск: Юрид. Литература, 1991. – Т.1. – 563 с.

Семінарське заняття № 7

Тема: Право феодальної держави в Росії

Мета: охарактеризувати особливості розвитку феодальної держави і права в Росії.

Питання для обговорення

1. Соціальна структура Московського князівства.
2. Джерела права Великого князівства Московського. Судебник 1497 р.: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес.
3. Соборне уложення 1649 р.: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес. Останотчне закріпачення селянства.
4. Законодавство Російської імперії. Реформи Петра I. Правове становище різних верств суспільства.

ТЕРМІНИ: артикул, бояри, дворяни, волостелі, генерал-прокурор, губернії, “губна ізба”, “діти боярські”, думний дяк, “зазивна грамота”, “земська ізба”, Земський Собор, кабала, княжата, крамола, кріпак, “лихі люди”, “люди посадські”, маніфест, обер-прокурор, опольники, опричнина, “погонна грамота”, “поле”, поміщики, приказ, регламенти, Сенат, Синод, срібники, старожилці, статут, “судовий список”, тіуни, “торгова страта”, указ, “урочні літа”, холопи, чолобитна, чорносошні селяни, “Юр’єв день”.

ПАМ’ЯТКИ ПРАВА: Судебник 1497 р., Соборне уложення 1649 р.

Питання для самоконтролю

1. Чому, на Вашу думку, процес централізації (“збирання руських земель”) очолило саме Московське князівство ?
2. Які характерні риси феодалізму в Росії відповідали аналогічним тенденціям розвитку феодальних держав Західної Європи ?
3. Яке значення терміну “Юр’єв день” ?
4. Назвіть основні соціальні верстви міста у Великому князівстві Московському.
5. Яке значення приказів у державному механізмі Російської держави ?
6. Яке значення мав Судебник 1497 р. для розвитку російського права ? Відповідь обґрунтуйте.
7. Які повноваження мав Земський собор як станово-представницький орган влади у Московській державі ?
8. Що означає термін “губна ізба”?
9. Які причини переходу Росії до форми правління абсолютної монархії ?
10. Які джерела права Російської імперії Вам відомі ? Дайте їх коротку характеристику.

Доповніть речення:

- Дворяни володіли маєтками, наданими великим князем за ... та ... службу.
- На нижчій стадії соціальної ієрархії Московського князівства знаходилися ... .
- За Судебником 1497 р. причинами розлучення могли бути насамперед ... і ... .
- Міщанський стан в Московській державі XVI ст. отримав назву ... .
- Збройні сили Московського царства склалися з ... полків і ... ополчення.
- За Соборним уложенням 1649 р. кримінальній відповідальності не підлягали ... і ... .
- У 1702 р. ліквідовано губні і земські хати, а їх функції передано ... .
- Значний вплив на регулювання шлюбно-сімейних відносин мала ... .
- Юридичне оформлення регулярної армії в Росії відбулося за Статутом 1716 р. і ... Статутом 1720 р.
- Найвищий виконавчо-розпорядчий та судовий орган часів Петра I – ... .

Творчі завдання

Складіть і заповніть таблицю: “Основні соціальні верстви на різних етапах формування Російської держави”.

Складіть схему: “Система органів судочинства у Великому князівстві Московському”.

Заповніть таблицю: “Визначальні тенденції суспільно-політичного і правового розвитку Російської держави на різних етапах її формування”.

<i>Етап</i>	<i>Особливості розвитку соціальної структури</i>	<i>Зміни у державному механізмі</i>	<i>Ключові зміни у розвитку права</i>
Московське князівство			
Московське царство			
Російська імперія			

Дайте відповідь на тестові завдання

- Головна причина прийняття Судебника 1497 р.:** а) прагнення централізувати владу; б) остаточне закріпачення селянства; в) зміна державного устрою; г) відзначення правління Івана III.
- Назва “посадські люди” у XVII ст. закріпилася за:** а) селянами; б) міським населенням; в) боярами; г) дворянами.
- Хто такі у феодальній Росії служилі люди ?:** а) чиновники при царському дворі; б) дворяни, які володіли землею на помісному праві; в) церковні ієрархи; г) міське населення.
- Поняття “крамола” у феодальній Росії означало:** а) заколот; б) змову; в) антидержавне діяння; г) розбій.
- Для абсолютної монархії в Росії була характерна:** а) відсутність армії, наявність нерозгалуженого центрального апарату; б) наявність сильного, розгалуженого професійного бюрократичного апарату, сильної постійної армії, ліквідація всіх станово-представницьких органів; в) наявність станово-представницьких установ та постійної армії; г) наявність бюрократичного апарату, ліквідація армії.
- Хто у Великому князівстві Московському здійснював судові функції ?:** а) Великий князь; б) Боярська дума; в) прикази; г) всі вище названі.
- Хто призначав членів Сенату в Росії періоду абсолютизму?:** а) Боярська дума; б) народні збори; в) монарх; г) дворяни.
- Перший російський імператор:** а) Іван IV Грозний; б) Олексій Михайлович; в) Петро I; г) Катерина II.
- Прикази у феодальній Росії – це:** а) нормативно-правові акти царя; б) монопольні органи центрального управління; в) боярські договори; г) адміністративні документи.
- Правові акти Російської імперії, що визначали структуру, статус, компетенцію державних органів:** а) регламенти; б) статuti; в) маніфести; г) грамоти.

Література

- Аргучинцев Г.К. История государства и права славянских народов: курс лекций / Аргучинцев Г.К. – М.: ИВЦ Минфина, 2006. – 303 с.
- Бармак М.В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст.) / Бармак М.В.; [монографія]. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – 288 с.
- Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
- Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
- Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.

6. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
7. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
8. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. – [2-ге вид., перероб. і доповн.]; за заг. ред. проф. О.М. Джузи. – К.: Атіка, 2006. – 256 с.
9. История отечественного государства и права. Ч. I: учебник / [под ред. проф. О.И. Чистякова]. – М.: Издательство БЕК, 1999. – 360 с.
10. История России: В 2 т. Т. 1: С древнейших времен до конца XVIII в. / [Сахаров А.Н., Морозова Л.Е., Рахматулин М.А. и др.; [под ред. А.Н. Сахарова]. – М.: ООО “Издательство АСТ”; ЗАО НПШ “Ермак”; ООО “Издательство Астрель”, 2003. – 943 с.
11. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Каппелер А.; [пер. з нім.]. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. – 360 с.
12. Косарев А.И. Всеобщая история государства и права / Косарев А.И. – М.: Юриспруденция, 2007. – 504 с.
13. Орлов В.А., Георгиев В.А., Георгиева Т.А., Сивохина Т.А. История России с древнейших времен до наших дней: учебник / [Орлов В.А., Георгиев В.А., Георгиева Т.А., Сивохина Т.А.]. – М.: “Проспект”, 1999. – 544 с.
14. Титов Ю.П. Хрестоматия по истории государства и права России / Титов Ю.П. – М.: Проспект, 2008. – 464 с.
15. Хоскинг Дж. Россия: народ и империя (1552 – 1917) / Хоскинг Дж.; [пер. с англ. С.Н. Самуйлова]. – Смоленск: “Русич”, 2000. – 512 с.
16. Хрестоматия по истории России: В 4 т. – Т. 2. В 2 кн. К.1. XVII – начало XVIII века / [сост. Бабич И.В., Захаров В.Н., Уколова И.Е.]. – М.: МИРОС – Междунар. отношения, 1995. – 280 с.
17. Хрестоматия по истории России / [сост. Орлов А., Георгиев Н., Сивохина Т.]. – М.: Проспект; Велби, 2006. – 592 с.

Семінарське заняття № 8

Тема: Особливості розвитку держави і права в країнах Середньовічного Сходу

Мета: проаналізувати характерні особливості державно-правових систем країн Середньовічного Сходу.

Питання для обговорення

1. Державний механізм Арабського халіфату.
2. Шаріат: особливості становлення і розвитку; джерела.
3. Мусульманське право: а) правове регулювання майнових відносин; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес.
4. Джерела та основні інститути середньовічного Китаю.
5. Основні риси права середньовічної Японії.

ТЕРМІНИ: адат, бакуф, бусі, вакф, візир, ге, дайме, диван, джизі, закят, емір, Іджма, ікта, імам, кадї, канун, кияс, кісас, Коран, лін, люй, ляньюмін, медресе, мульк, самураї, Сунна, сьогунат, табе, тазір, урф, Фетва, фірман, хадж, халїф, хорадж, цяньмін, шаріат, шурта.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Коран.

Питання для самоконтролю

1. Яке значення ісламу у формуванні арабської державності? Відповідь обґрунтуйте.
2. Визначте особливості розвитку феодалізму в Арабському халіфаті.
3. Які форми земельної власності в Арабському халіфаті Вам відомі?
4. Що таке іджма у системі мусульманського права?
5. Яке правове становище жінки за мусульманським правом?
6. Які види доказів у судовому процесі передбачав шаріат?

7. У чому полягала сутність інституту обвинувального доносу в середньовічному Китаї ?
8. Які з видів злочинів за старокитайським середньовічним правом засвідчують традиційність китайського середньовічного суспільства ?
9. Визначте особливості форми державного правління сьогунату в середньовічній Японії.
10. Які джерела права феодальної Японії вам відомі ?

Доповніть речення:

- Після смерті Мухамеда арабами правили ... , які обиралися всією общиною.
- Приватновласницькі землі в Арабському халіфаті – ... .
- Збірка судових рішень і вислови відомих мусульманських законників – ... .
- Головною перешкодою для укладення шлюбу за шаріатом була ... .
- Основним джерелом права Китаю був ... .
- У Китаї виділяли три форми власності: ..., державна і ... .
- У XII ст. в Японії в умовах боротьби феодалів за владу сформувалася нова форма державного правління ... .
- Дрібнопомісні феодали в Японії – ... .
- На чолі феодальної ієрархії середньовічної Японії стояли князі ... .
- Головна риса феодальних східних суспільств – ... .

Творчі завдання

Складіть схему державного механізму Арабського халіфату.

Складіть схему державного механізму сьогунату в Японії.

Заповніть схему: “Джерела мусульманського права”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Шаріат** – це: а) назва мусульманського права; б) священна книга ісламу; в) джерело мусульманського права; г) центральний орган правління.
2. **Книга, що складається з оповідань про судження та вчинки пророка Мухамеда:** а) Коран; б) Сунна; в) Іджма; г) Фетва.
3. **Центральні органи влади в Арабському халіфаті:** а) візир, халіф, емір; б) диван військових справ, внутрішніх справ, військової служби; в) диван сімейних справ, військових справ, внутрішніх справ; г) імам, кадї, шейх.
4. **Землі в Арабському халіфаті, передані мечетям, медресе та іншим організаціям на релігійні і добродійні цілі:** а) вакф; б) хіджаз; в) зімма; г) харадж.
5. **Центральні органи державного управління Арабського халіфату:** а) канцелярії еміра; б) дивани; в) колегії шейхів; г) міністеріали.
6. **Перша імператорська династія середньовічного Китаю:** а) Сун; б) Тан; в) Мін; г) Цин.
7. **Кримінальні закони ранньофеодального Китаю мали назву:** а) люй; б) лін; в) лун; г) ге.
8. **Титул “сьогун” буквально означає:** а) великий правитель; б) великий полководець; в) великий будівничий; г) великий кормчий.
9. **На чолі феодальної ієрархії в Японії перебували:** а) дайме; б) самураї; в) табе; г) бусі.
10. **Вища судова інстанція ранньофеодальної Японії:** а) Державна рада; б) імператор; в) міністр юстиції; г) дайме.

1. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
2. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Глиняний В.П. – К.: Істина, 2009. – 768 с.
3. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
4. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
5. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
6. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
7. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
8. Эпоха Возрождения: Европа, Азия, Африка. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 672 с.
9. История государства и права зарубежных стран: учебник для вузов / [под ред. проф. Чибиряева]. – М.: Былина, 2002. – 472 с.
10. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Макарчук В.С. – К.: Атіка, 2006. – 680 с.
11. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / [Мак-Ніл В.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
12. Порьяз А. Мировая культура: Средневековье / Порьяз А. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 479 с.
13. Рубаник В.Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн / Рубаник В.Є. – Харків: Консум, 2003. – 528 с.
14. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. Тематична хрестоматія / Рубель В.А. – К.: Либідь, 2000. – 624 с.
15. Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність / Рубель В.А. – К.: “Аквілон-Прес”, 1997. – 256 с.
16. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Середні віки та ранній новий час / Тищик Б.Й. – Львів: Світ, 2006. – 696 с.
17. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – Том I: навч. посіб. [для юрид. вищ. навч. закладів і фак.]: у 2 т. / [за ред. В.Д. Гончаренка]. – К.: Ін Юре. – 1998. – 504с.
18. Хрестоматія по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / [составитель В.А.Томсинов]. – М.: Зерцало, 2004. – 550 с.

Семінарське заняття № 9

Тема: Право Англії революційного періоду

Мета: розглянути характер, етапи та наслідки англійської революції для розвитку держави і права Англії.

Питання для обговорення

1. Причини, етапи і особливості англійської буржуазної революції XVII ст.
2. Законодавство Англійської революції: а) “Велика ремонтрація” 1641 р.; б) Навігаційний акт 1651 р.; в) Знаряддя управління 1653 р.; г) Habeas corpus act” 1679 р.
3. Аграрне і соціальне законодавство Англійської революції.
4. “Славна революція” 1688 рр. Та її державно-правові наслідки. “Біль про права” 1689 р. “Акт про престолоспадкування” 1701 р.

ТЕРМІНИ: віги, дигери, джентрі, індепенденти, конституційна монархія, левелери, лендлорди, місдімінор, пресвітеріани, протекторат, пуритани, роялісти, Таємна рада, торі, тризн, фелонія.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: “Знаряддя управління” 1653 р., Habeas Corpus Act 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про престолоспадкування 1701 р.

Питання для самоконтролю

1. Які причини Англійської революції ?
2. Які основні вимоги в ході революції висували політичні угруповання пресвітеріан та індепендентів ?
3. Які категорії населення стали рушійною силою революції ?
4. Зміст яких основних законодавчих актів визначив Англію як конституційну монархію?
5. Чому, на Вашу думку, республіканський період в Англії був нетривалим ?
6. Які наслідки мала революція для розвитку англійської держави і права ? Відповідь обґрунтуйте.
7. Який характер мало земельне законодавство англійської революції ?
8. Визначте основні напрями розвитку державного механізму Англії у XVIII – XIX ст.
9. Які результати мали реформи виборчого права Англії у XIX ст. ?
10. Які основні зміни відбулися у галузях сімейного і кримінального права Англії у XIX ст.?

Доповніть речення:

- Рушійною силою Англійської революції став союз буржуазії з ... .
- Найбільш послідовні прихильники реформаційних процесів у церкві Англії – ... .
- Прийнята 1 грудня 1641 р. ... містила докладний перелік зловживань королівської влади за час правління Карла I.
- Велике значення в ході роботи Довгого парламенту мало ... законодавство.
- Встановлення режиму протекторату було закріплене у конституції, яка отримала назву ... .
- Британська модель конституційної монархії отримала назву ... .
- У 1867 р. на основі партії торі створено ... партію.
- Англійське право поділяло речі на ... і номінальні.
- У 1836 р. в Англії запроваджено інститут ... шлюбу.
- Кримінально-процесуальне право Англії відзначалося ... .

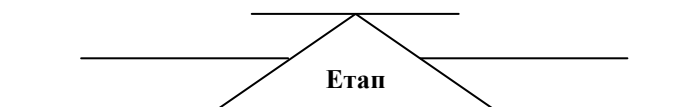
Творчі завдання

Складіть схему: “Вищі органи влади та управління Англії у XVIII – XIX ст.”.

Заповніть таблицю: “Соціальна база основних політичних угруповань в ході Англійської революції”.

Пресвітеріани	
	представники збіднілого селянства і міщан
Левелери	
	представники дрібного дворянства, середні прошарки міської буржуазії

Заповніть схему: “Етапи Англійської революції”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Про що йшлося у “Великій демонстрації” 1641 р.?:** а) зловживання королівської влади; б) повноваження перів; в) зловживання членів парламенту; г) розширення повноважень короля.
2. **Визначте період республіки часів Англійської революції:** а) 1649 – 1658 рр.; б) 1649 – 1653 рр.; в) 1640 – 1649 рр.; г) 1658 – 1660 рр.
3. **Визначте період протекторату Кромвеля часів Англійської революції:** а) 1649 – 1658 рр.; б) 1649 – 1653 рр.; в) 1640 – 1649 рр.; г) 1658 – 1660 рр.
4. **Найвищий орган виконавчої влади інdependentської республіки в Англії:** а) Державна дума; б) Державна рада; в) Державні збори; г) Державне управління.
5. **Хто такі дігери ?:** а) представники бідного селянства і пролетаріату; б) представники дрібного і середнього дворянства, середніх прошарків міської буржуазії; в) ремісники і вільні селяни; г) представники крупної буржуазії і земельної аристократії.
6. **“Білль про права” 1689 р. в Англії передбачав:** а) обмеження королівської влади на користь парламенту; б) обмеження влади Палати Лордів; в) обмеження влади парламенту на користь короля; г) обмеження органів місцевої влади на користь короля.
7. **Яка форма державного правління встановилася в Англії після революції XVII ст.?:** а) парламентська монархія; б) президентська республіка; в) абсолютна монархія; г) інdependentська республіка.
8. **Вкажіть основні тенденції розвитку англійської монархії у XIX ст.:** а) розширення соціального складу парламенту, посилення влади Кабінету міністрів, послаблення реальних повноважень короля; б) розширення повноважень парламенту, послаблення влади Кабінету міністрів і короля; в) послаблення парламенту, розширення влади Кабінету міністрів і короля; г) послаблення влади парламенту і Кабінету міністрів, зміцнення влади короля.
9. **За якою виборчою реформою в Англії ліквідовано “гнилі” містечка:** а) 1832 р.; б) 1830 р.; в) 1830 р.; г) 1885 р.
10. **Право спадкування за англійським правом XIX ст. наступало з віку:** а) 18 років; б) 20 років; в) 21 року; г) 23 років.

Література

1. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э.; [отв. ред. В.Н. Шенаев]. – М.: Мысль, 1996. – 400 с.
2. Антология мировой правовой мысли. В 5-ти тт. – Т. 2. Европа: V-XVII вв. – М.: Мысль, 1999. – 829 с.
3. Бирюков М.М. Европейское право / Бирюков М.М. – М.: Омега-Л, 2006. – 128 с.
4. Всемирная история: В 24 т. Т. 13. Европа в период английской революции / [Бадак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др.]. – Мн.: Литература, 1996. – 560 с.
5. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Глиняний В.П. – К.: Істина, 2009. – 768 с.
6. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
7. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
8. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
9. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
10. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта

України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.

11. История государства и права зарубежных стран / [Гудошников Л.М., Жидков О.А., Крашенинникова Н.А., Лысенко О.Л., Мишин А.А.]. – М.: Издательство “НОРМА” (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2001. – 704 с.
12. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. – Часть 2 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 708 с.
13. История государства и права зарубежных стран: учебник для вузов / [под ред. проф. Чибыряева]. – М.: Былина, 2002. – 472 с.
14. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Макарчук В.С. – К.: Атіка, 2006. – 680 с.
11. Тревельян Дж.М. История Англии от Чосера до королевы Виктории / Тревельян Дж.М.; [пер. с англ. А.А. Крушинской, К.Н. Татариновой]. – Смоленск: Русич, 2001. – 624 с.
12. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
13. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – Том II: навч. посіб. [для юрид. вищих навч. закладів і фак.]: у 2 т. / [за ред. В.Д. Гончаренка]. – К.: Ін Юре. – 1998. – 608 с.
14. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Хома Н.М. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2008. – 474 с.
15. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Шевченко О.О. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.

Семінарське заняття № 10

Тема: Конституційно-правовий розвиток США на етапі формування держави

Мета: проаналізувати особливості становлення і розвитку держави і права США на етапі формування держави.

Питання для обговорення

1. Передумови прийняття і зміст Декларації незалежності США.
2. Статті конфедерації 1781 р., їх характеристика.
3. Форма держави у США за Конституцією 1787 р.
4. Білль про права 1791 р., його правова характеристика.
5. Правові наслідки Громадянської війни у США.

ТЕРМІНИ: аболіціонізм, антимонопольне законодавство, аторней, “загальне право”, імпічмент, Конгрес, корпорація, ку-клукс-клан, місдімінор, монополія, Палата представників, правовий дуалізм, резервація, “Реконструкція Півдня”, сегрегація, Сенат, статутне право, судовий конституційний нагляд, траст, федералізм, фелонія, “чорні кодекси”.

ПАМ’ЯТКИ ПРАВА: Декларація незалежності США, “Статті конфедерації і вічного союзу”, Конституція США, Білль про права 1791 р.

Питання для самоконтролю

1. Який правовий статус мали британські колонії в Північній Америці ?
2. Які причини Американської революції (війни за незалежність) ?
3. Які основні принципи закладені у Конституції США ?
4. Які громадянські права передбачені у Біллі про права 1791 р. ?
5. Які наслідки для державно-правового розвитку США мала громадянська війна ?
6. Що таке “чорні кодекси” ? Який їх зміст ?
7. Що таке “Реконструкція Півдня” ?
8. У чому полягає дуалізм правової системи США ? Відповідь обґрунтуйте.
9. Які джерела права притаманні для американської правової системи ?

10. У чому головні відмінності англійської та американської систем права ?

Доповніть речення:

- Після прийняття Декларації незалежності США у всіх штатах утверджено ... форму державного правління.
- Виконавчим органом в США за “Статтями конфедерації...” був ... , очолюваний Президентом.
- Офіційне завершення американської війни за незалежність відбулося з підписанням ... договору.
- Перші десять поправок до Конституції США мають назву ... .
- В основу функціонування конституційного принципу поділу влади покладено механізм ... .
- Нижня палата парламенту США має назву ... .
- Конгрес може притягати Президента до відповідальності у порядку ... .
- Відміну рабства на всій території США зафіксувала ... поправка до Конституції.
- Однією з ключових відмінностей американської правової системи від англійської стало співіснування норм загального права та ... як джерел права.
- У США, як і в Англії, у значенні поняття “юридична особа” виступає поняття “...”.

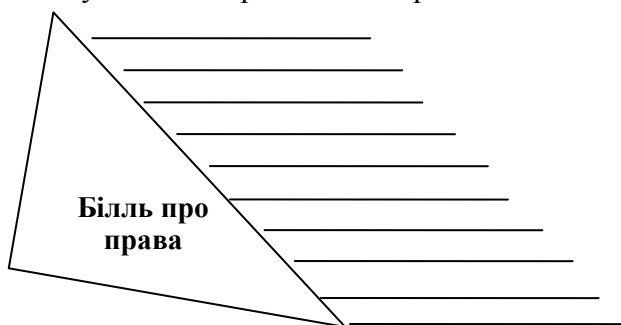
Творчі завдання

Складіть схему: “Державний механізм США за Конституцією 1787 р.”.

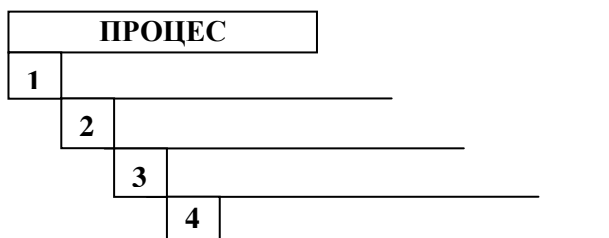
Заповніть таблицю: “Причини і наслідки Американської революції та Громадянської війни в США”.

	<i>Причини</i>	<i>Наслідки</i>
<i>Американська революція</i>		
<i>Громадянська війна</i>		

Заповніть схему: “Зміст перших 10 поправок до Конституції США”.

Заповніть схему: “Стадії кримінального процесу в США”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Коли була прийнята “Декларація незалежності США” ?: а) 1776 р.; б) 1787 р.; в) 1754 р.; г) 1815 р.

2. **Де і коли був скликаний Перший Міжконтинентальний конгрес?:** а) у Вашингтоні 1775 р.; б) у Філадельфії 1774 р.; в) у Річмонді 1787 р.; г) у Лондоні 1836 р.
3. **Який конституційний документ безпосередньо передував прийняттю Конституції США?:** а) Декларація прав Вірджинії; б) Статті конфедерації і вічного союзу; в) Білль про права; г) Прокламація про звільнення рабів.
4. **Кому належить законодавча влада за Конституцією США 1787 р.?:** а) Президенту; б) Конгресу; в) Верховному суду; г) Генеральному аторнею.
5. **Кому за Конституцією США надано повноваження глави виконавчої влади?:** а) Президенту; б) Голові Верховного суду; в) Сенату; г) Палаті представників.
6. **Який зміст Білля про права 1791 р.?:** а) права і обов'язки органів виконавчої влади; б) повноваження Конгресу; в) права людини і громадянина; г) розподіл прав і обов'язків між гілками влади.
7. **У якому році і за правління якого президента у США була проголошена “Прокламація про звільнення рабів”?:** а) 1776 р., правління Дж. Вашингтона; б) 1809 р., правління Б. Франкліна; в) 1863 р., правління А. Лінкольна; г) 1881 р., правління Дж. Гарфілда.
8. **Який із заходів передбачав Закон “Про реконструкцію Півдня” 1867 р.?:** а) введення режиму військової окупації у південних штатах; б) у південних штатах скасовано рабство; в) зняття режиму військової окупації у південних штатах; г) у південних штатах відновлено рабство.
9. **Хто такий генеральний аторней у США?:** а) державний секретар; б) чиновник, який очолює федеральну прокуратуру США; в) головнокомандувач американською армією; г) міністр фінансів.
10. **Яка поправка до Конституції відмінила рабство у США?:** а) поправка XII, прийнята в 1804 р.; б) поправка XIII, прийнята в 1865 р.; в) поправка XV, прийнята в 1870 р.; г) поправка XVII, прийнята в 1913 р.

Література

1. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
2. Всемирная история: В 24 т. Т. 18. Канун I мировой войны / [Бадак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др. – Мн.: Литература, 1997. – 528 с.
3. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Глиняний В.П. – К.: Істина, 2009. – 768 с.
4. Гончар Б.М. Всесвітня історія / Гончар Б.М. – К.: Знання, 2007. – 694 с.
5. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
6. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
7. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
8. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
9. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
10. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М.: Международные отношения, 1999. – 400 с.

11. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Изд-во МГУ, 2005. – 548 с.
12. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. – Часть 2 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 708 с.
13. Кириллюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби: навч. посібник / Кириллюк Ф.М. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 414 с.
14. Кравчук М.В. Правова система США / Кравчук М.В. – К.: Норма-Друк, 2004. – 136 с.
15. Макаруч В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб / Макаруч В.С. – К.: Атіка, 2006. – 680 с.
16. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / [Мак-Ніл В.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
17. Сучасний словник із суспільних наук / [за ред. О.Г. Данильяна, М.І. Панова]. – Х.: Прапор, 2006. – 432 с.
18. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Середні віки та ранній новий час / Тищик Б.Й. – Львів: Світ, 2006. – 696 с.
19. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
20. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Хома Н.М. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2008. – 474 с.
21. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Шевченко О.О. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.

Семінарське заняття № 11

Тема: Французьке право кінця XVIII – XIX ст.

Мета: проаналізувати особливості політико-правового розвитку Франції на етапі Великої французької революції та утвердження Французької республіки.

Питання для обговорення

1. Законодавство першого етапу Французької революції: Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Конституція 1791 р., інші закони.
2. Законодавство якобінської диктатури: а) аграрне законодавство; б) Декларація прав людини і громадянина; в) Конституція 1793 р.
3. Конституції 1795 та 1799 років. Консулат.
4. Кодекс Наполеона (Цивільний кодекс) 1804 р.: структура, зміст, характеристика.
5. Особливості розвитку держави у Франції після падіння імперії Наполеона Бонапарта. Конституція Третьої республіки 1875 р.

ТЕРМІНИ: “болото”, жирондисти, кодекс, Комітет громадського порятунку, Комітет громадської безпеки, конкордат, конституційна монархія, консулат, контрибуція, “Липнева монархія”, Національний конвент, права людини і громадянина, Паризька комуна, Просвітництво, фельяни, “цивільна смерть”, якобінці.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Конституція Франції 1791 р., Цивільний кодекс 1804 р., Конституційний закон “Про організацію державних влад” 1875 р.

Питання для самоконтролю

1. Які причини Французької революції ?
2. Які основні положення Декларації прав людини і громадянина 1789 р. ?
3. Яку форму державного правління закріпила Конституція 1791 р. ?
4. На якому етапі революції прийнято декрет “Про ворогів народу” ?
5. Чи вдалося в ході революції ліквідувати залишки феодальних відносин у Франції ? Відповідь обґрунтуйте.
6. Які причини встановлення імперії у Франції ?

7. Яке становище дружини по відношенню до чоловіка закріплено Цивільним кодексом 1804 р. ?
8. Що таке “цивільна смерть” у цивільному законодавстві Франції після революційного періоду ?
9. Які джерела права “кодифікації Наполеона” ?
10. Визначте особливості державного механізму Паризької комуни.

Доповніть речення:

- На другому етапі революції більшість у Національному конвенті отримали ... .
- Главою виконавчої влади за Конституцією 1791 р. проголошувався ... .
- Головний карально-репресивний орган якобінської диктатури – ... .
- Конституція 1795 р. зберігала ... форму правління.
- У період Першої імперії видано 5 кодексів: цивільний, кримінальний, торговий, кримінально-процесуальний і ... .
- За Цивільний кодексом 1804 р. майнові відносини подружжя визначалися ... .
- Основну увагу у третій книзі Цивільного кодексу приділено ... відносинам.
- Каторга і депортація за Кримінальним кодексом 1810 р. мали наслідком ... .
- Установча (Конституційна) Хартія 1814 р. проголосила відновлення ... .
- За Конституцією Другої республіки 1848 р. центральні державні повноваження надано ... .

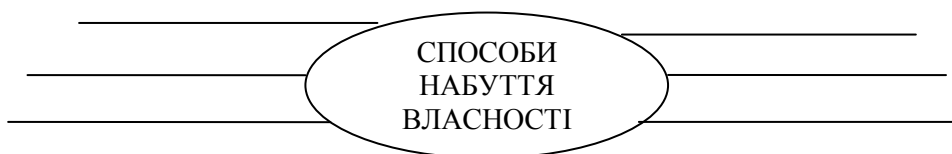
Творчі завдання

Складіть схему: “Державний механізм Франції за Конституцією 1799 р.”.

Заповніть таблицю: “Значення Великої революції для розвитку Франції”.

форма держави	
соціальна структура	
економічний розвиток	
правова система	

Заповніть схему: “Способи набуття власності за Цивільним кодексом 1804 р.”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Уніфікованими ідеями Декларації прав людини і громадянина 1789 р. були: а) свобода і право власності; б) право на освіту і свобода віросповідання; в) право на достойну оплату праці і житло; г) право на щастя і соціальну рівність.
2. Коли у Франції була проголошена Перша республіка?: а) 1792 р.; б) 1791 р.; в) 1793 р.; г) 1794 р.
3. Яку з названих структур можна віднести до державного механізму якобінської диктатури?: а) Національна рада; б) Комітет державної безпеки; в) Державний конвент; г) міжнародний революційний трибунал.
4. Яку форму державного правління передбачала Конституція Франції 1791 року?: а) республіка; б) абсолютна монархія; в) конституційна монархія; г) консулат.
5. Хто очолював виконавчу владу у Франції за Конституцією 1791 р.?: а) король; б) Установчі збори; в) Національні збори; г) Державна рада.

6. **Який орган виконував функції уряду під час якобінської диктатури?:** а) Комітет громадської безпеки; б) Комітет громадського порятунку; в) Комітет внутрішніх справ; г) Комітет революційної диктатури.
7. **Вкажіть наслідки термідоріанського перевороту:** а) падіння якобінської диктатури; б) страта короля; в) встановлення імперії; г) взяття Бастилії.
8. **У Цивільному кодексі 1804 р. приватне право поділялося на:** а) цивільне і публічне; б) публічне і торгове; в) цивільне і торгове; г) приватне і публічне.
9. **Вкажіть, якій сфері правового регулювання приділено найбільше уваги у Кодексі Наполеона 1804 р.?:** а) природні права людини; б) приватна власність; в) шлюбно-сімейні відносини; г) злочини і покарання.
10. **Липнева революція у Франції привела до встановлення:** а) імперії; б) конституційної монархії; в) республіки; г) анархії.

Література

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття) / Ададуров В. – Львів: УКУ, 2002. – 412 с.
2. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э.; отв. ред. В.Н. Шенаев. – М., 1996. – 400 с.
3. Антоненко В.В. Історія держави і права зарубіжних країн / Антоненко В.В. – К.: Епос, 2006. – 448 с.
4. Арзаканян М.Ц., Ревякин А.В., Уваров П.Ю. История Франции / Арзаканян М.Ц., Ревякин А.В., Уваров П.Ю. – М.: Дрофа, 2005. – 475 с.
5. Бирюков М.М. Европейское право / Бирюков М.М. – М.: Омега-Л, 2006. – 128 с.
6. Гончар Б.М. Всесвітня історія / Гончар Б.М. – К.: Знання, 2007. – 694 с.
7. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
8. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
9. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
10. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
11. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
12. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М.: Международные отношения, 1999. – 400 с.
13. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. – Часть 2 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 708 с.
14. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / [Мак-Ніл В.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
15. Манфред А.З. История Франции: в 3-х томах / Манфред А.З. – М.: , 1973.
16. Манфред А.З. Великая французская революция / Манфред А.З. – М.: , 1983.
17. Манфред А.З. Наполеон Бонапарт / Манфред А.З. – М.: , 1993.
18. Рыжов К.В. Все монархи мира. Западная Европа / Рыжов К.В. – М.: Вече, 2001. – 560 с.
19. Стельмах С.П., Слюсаренко А.Г., Пивовар С.Ф. Всесвітня історія. Новий період (кінець XVIII – початок XIX ст.) / Стельмах С.П., Слюсаренко А.Г., Пивовар С.Ф. – К.: Наукова думка, 1998. – 378 с.
20. Сучасний словник із суспільних наук / [за ред. О.Г. Данильяна, М.І. Панова]. – Х.: Прапор, 2006. – 432 с.
21. Токвіль, Алексіс де. Давній порядок і революція / Токвіль, Алексіс де.; [з фр. пер. Г. Філіпчук]. – К.: Юніверс, 2000. – 224 с.

22. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
23. Хома П.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / Хома П.М. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2008. – 578 с.

Семінарське заняття № 12

Тема: Політико-правовий розвиток Німеччини на етапі формування єдиної держави

Мета: охарактеризувати основні тенденції і результати розвитку Німецької державності у XIX ст. Проаналізувати особливості правової системи Німецької держави.

Питання для обговорення

1. Розвиток державності Німеччини у першій половині XIX ст.
2. Значення революції 1848 – 1849 рр. Пруська Конституція 1850 р.
3. Об'єднання Німеччини. Імперська Конституція 1871 р. Державний механізм Німецької імперії.
4. Право Німецької імперії. Німецьке Цивільне уложення 1896 р.

ТЕРМІНИ: Бундесрат, грюндерство, кайзер, ландтаг, “октройовані” конституції, парантелли, партикуляризм, рейхсканцлер, рейхстаг, юнкер.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Конституція Німеччини 1871 р., Німецьке цивільне уложення.

Питання для самоконтролю

1. Які наслідки для німецької державності мав розпад Священної Римської імперії германської нації ?
2. Які політико-правові наслідки мала революція в Німеччині 1848 – 1849 рр. ?
3. Чому серед німецьких держав саме Пруссія очолила процес політичного об'єднання Німеччини ?
4. Які конституційні принципи закріплені в Конституції Німеччини 1871 р. ?
5. Яке місце посідав імперський канцлер у державному механізмі Німецької імперії за Конституцією 1871 р. ? Відповідь обґрунтуйте.
6. Які особливості регулювання права власності за Німецьким цивільним уложенням ?
7. Які юридичні підстави розлучення передбачені Німецьким цивільним уложенням ?
8. Який зміст норм Німецького цивільного уложення, що передбачали права робітників ?
9. Які види кримінальних правопорушень передбачені Кримінальним уложенням 1870р.?
10. Які судові інстанції існували в суб'єктах Німецької імперії ?

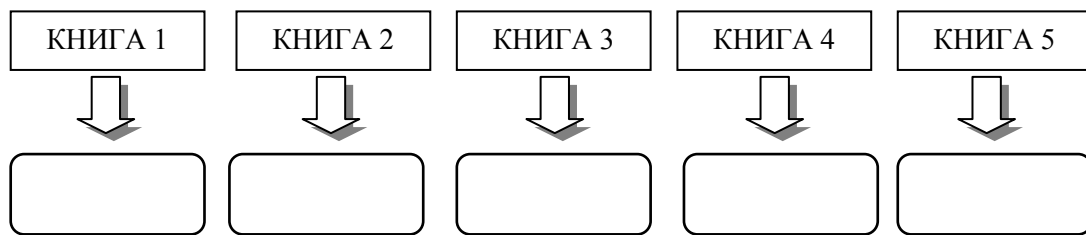
Доповніть речення:

- У 1815 р. міжнародний Віденський конгрес вирішив створити ... у складі 34 монархій та 4 вільних міст.
- У ряді німецьких держав були прийняті ... конституції.
- Метою революції в Німеччині стало подолання ... і ліквідація ... режимів.
- Верхня палата Пруського парламенту за Конституцією 1850 р. – ... .
- Конституція Німецької імперії 1871 р. закріпила ... державний устрій.
- Повна цивільна правоздатність за Німецьким цивільним уложенням наступала з ... року.
- Четверта книга Німецького цивільного уложення містила норми ... права.
- Основний суб'єкт торгових відносин за Торговим кодексом 1897 р. – ... .
- За Кримінальним уложенням 1870 р. найтяжчими були ... злочини.
- Вищий судовий орган Німецької імперії за Конституцією 1871 р. – ... .

Творчі завдання

Складіть схему: “Державний механізм Німеччини за Конституцією 1871 р.”.

Заповніть схему: “Структура Німецького цивільного уложення 1896 р.”.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Союзна рада Німецької імперії за Конституцією 1871 р.** мала назву: а) Бундестаг; б) Бундесрат; в) Бундесвер; г) Бундесланд.
2. **У Німецькій імперії за Конституцією 1871 р.** верховна влада належала: а) кайзеру; б) канцлеру; в) Рейхстагу; г) Бундесрату.
3. **Яка з монархій не увійшла у 1871 р.** до складу Німецької імперії?: а) Саксонія; б) Пруссія; в) Австрія; г) Баварія.
4. **Система покарань в Німецькій імперії за Кримінальним уложенням 1870 р.** включала: а) смертну кару, штрафи, ув'язнення, обмеження в правах; б) каліцтва, штрафи, кровну помсту, ув'язнення; в) ув'язнення, заслання, кровну помсту, штрафи, побиття; г) смертну кару, заслання, кровну помсту, штрафи, конфіскацію.
5. **Найбільш поширена підстава виникнення зобов'язань за Німецьким цивільним уложенням 1896 р.:** а) розпорядження; б) закон; в) договір; г) делікт.
6. **Законою формою шлюбу за Німецьким цивільним уложенням 1896 р.** вважався: а) цивільний шлюб; б) церковний шлюб; в) громадянський шлюб; г) договірний шлюб.
7. **За формою правління Німецька імперія:** а) абсолютна монархія; б) дуалістична монархія; в) ранньофеодальна монархія; г) конституційна монархія.
8. **Конституція Пруссії 1850 р.** прийнята: а) Національними зборами; б) Рейхстагом; в) Установчими зборами; г) референдумом.
9. **Що таке “октройована конституція”?:** а) конституція, прийнята на референдумі; б) конституція, “дарована” правителями німецьких держав своїм народам; в) конституція, прийнята парламентами німецьких держав; г) конституція, відхилена на референдумі.
10. **Вища судова інституція Німецької імперії за Конституцією 1871 р.:** а) Імперський суд; б) Камеральний суд; в) Земельний суд; г) Федеральний суд.

Література

1. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э.; [отв. ред. В.Н. Шенаев]. – М.: Мысль, 1996. – 400 с.
2. Бирюков М.М. Европейское право / Бирюков М. – М.: Омега-Л, 2006. – 128 с.
3. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан; [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
4. Всемирная история: В 24 т. Т. 18. Канун I мировой войны / [Бадак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др.] – Мн.: Литература, 1997. – 528 с.
5. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Глиняний В.П. – К.: Істина, 2009. – 768 с.
6. Гончар Б.М. Всесвітня історія / Гончар Б.М. – К.: Знання, 2007. – 694 с.
7. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
8. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
9. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний

- посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
10. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
  11. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
  12. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М.: Международные отношения, 1999. – 400 с.
  13. История государства и права зарубежных стран: учебник [для студентов юридических вузов и факультетов]. Часть 2 / [под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А.]. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 708 с.
  14. Основные институты гражданского права зарубежных стран / [под ред. В.В. Залесского]. – М.: НОРМА, 2006. – 480 с.
  15. Рыжов К.В. Все монархи мира. Западная Европа / Рыжов К.В. – М.: Вече, 2001. – 560 с.
  16. Царківський В.А. Історія держави і права зарубіжних країн / Царківський В.А. – К.: Основа, 2006. – 578 с.
  17. Яковенко В.В. Історія держави і права зарубіжних країн / Яковенко В.В. – К.: Тех Поліс, 2005. – 874 с.

Семінарське заняття № 13

Тема: Державно-правовий розвиток Росії у ХХ-ХХІ ст.

Мета: проаналізувати характер розвитку держави і права Росії у ХХ ст.

Питання для обговорення

1. Причини, етапи, характер, законодавство, наслідки революції 1905 – 1907 рр.
2. Право Росії періоду революції 1917 р. Встановлення радянської (більшовицької) влади.
3. Особливості радянського права. Конституція РРФСР 1918 р.
4. Утворення СРСР. Конституції 1924 і 1936 рр. (порівняльна характеристика).
5. Конституція СРСР 1977 р.
6. Форма держави в Росії за Конституцією 1993 р. та її трансформації.

ТЕРМІНИ: анексія, більшовизм, “буржуазний націоналізм”, Верховна Рада СРСР, викупні платежі, “відлига”, ВКП(б), “воєнний комунізм”, ВЦВК, громадянська війна, декрети, Державна Дума, Державна Рада, “диктатура пролетаріату”, есери, кадети, каторга, КДБ, комунізм, конфіскація, кріпацтво, МВС, меншовики, мировий суд, нігілізм правовий, НКВС, ОДПУ, “перебудова”, Політбюро ЦК, пролетаріат, Рада Федерації, Ради, Раднарком, РАГС, “революційна доцільність”, революційний трибунал, реквізиція, рекрутська повинність, Російська Федерація, РРФСР, самодержавство, секвестр, СНД, статутні грамоти, СРСР, Тимчасовий уряд, “трійки”, трудова повинність, Федеральні збори, ЦК КПРС, “червоний терор”.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Конституція (Основний закон) РРФСР 1918 р., Основний Закон (Конституція) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1924 р., Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1936 р., Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1977 р.

Питання для самоконтролю

1. Які причини змусили російське самодержавство піти на ліберальні реформи 60 – 80-х років XIX ст. ?
2. Які найбільш суттєві здобутки першої російської революції 1905 – 1907 рр. ?

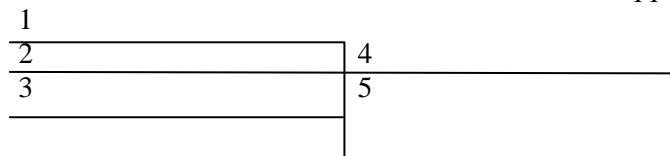
3. Назвіть причини двовладдя в Росії у період з березня – до липня 1917 р. Які органи державної влади його уособлювали ?
4. Наскільки ефективною і новаторською була діяльність Тимчасового уряду у сфері правотворення ? Відповідь обґрунтуйте.
5. У чому проявилася закріплена Конституцією РРФСР 1918 р. класова нерівність в суспільстві ? Наведіть приклади.
6. З якого віку наставала кримінальна відповідальність за “Керівними засадами кримінального права РРФСР” 1919 р. ?
7. Які правові новели були внесені до тексту Конституції СРСР 1936 р. у порівнянні з Конституцією СРСР 1924 р. ?
8. Який статус і можливості надавалися союзним республікам конституціями СРСР ?
9. Які правові рішення органів державної влади СРСР другої пол. 80-х – поч. 90-х років ХХ ст. свідчили про демократизацію політичної системи країни ?
10. Чому, на Вашу думку, Конституція Російської Федерації 1993 р. визначила форму державного правління Росії як президентську республіку ? Відповідь обґрунтуйте.

Доповніть речення:

- Реформа 1861 р. стосувалася лише ... селян.
- Основним політичним нововведенням революції 1905 – 1907 рр. стало створення нового представницького органу влади – ... .
- Своєрідною формою державного режиму за Конституцією РРФСР 1918 р. стала ... .
- Основним джерелом радянського права були ... .
- У декретах радянських органів влади закріплювався новий вид власності – ... власність.
- Вищий орган державного управління в Росії у березні – жовтні 1917 р. – ... .
- Конституція СРСР 1924 р. встановлювала ... форму державного устрою.
- Особливе значення в розбудові системи правоохоронних органів Союзу мало підвищення статусу і повноважень органів ... .
- Головним принципом організації державної влади в СРСР було гасло “Вся влада – ...!”.
- В розвитку державного механізму Росії на початку ХХІ ст. відбулося посилення федерального централізму ... .

Творчі завдання

Заповніть схему: “Джерела набуття державної соціалістичної власності за радянським законодавством РРФСР 1918 – 1920 рр.”.

Заповніть таблицю: “Вищі органи державної влади та управління СРСР”.

Конституція	Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада
1924 р.			
1936 р.			
1977 р.			

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Яка реформа не була проведена в Росії у 60 – 80-х роках ХІХ ст. ? а) міська; б) селянська; в) церковна; г) судова.

2. **17 жовтня 1905 р. в Росії прийнято законодавчий акт:** а) “Маніфест про зміну встановлення Державної ради”; б) Указ “Установлення Державної Думи”; в) “Маніфест про вдосконалення державного порядку”; г) “Зведення основних державних законів”.
3. **Після лютневої революції 1917 р. в Росії створено такі види поліції:** а) земська і міська; б) земська і губерньська; в) обласна і повітова; г) обласна і міська.
4. **Більшовицький переворот в Росії 1917 р. привів до встановлення:** а) буржуазно-демократичної республіки; б) республіки Рад; в) парламентської республіки; г) конституційної монархії.
5. **Перші нормативні акти радянської влади мали назву:** а) декрети “Про мир” і “Про село”; б) декрети “Про мир” і “Про землю”; в) маніфести “Про війну” і “Про революцію”; г) декрети “Про революцію” і “Про заводи”.
6. **Яке право скасували більшовики в Росії у 1917 р.?:** а) право на освіту; б) право на працю; в) право на приватну власність; г) право на участь у виборах.
7. **Вкажіть найбільш поширену форму законодавчих актів перших років радянської влади в Росії:** а) декларації; б) відозви; в) декрети; г) постанови.
8. **Вкажіть, яке із вказаних джерел права перших років існування радянської влади в Росії є зайвим:** а) дореволюційне законодавство; б) рішення на основі “революційної доцільності”; в) канонічне право; г) закон радянських органів влади.
9. **Нижчою ланкою радянської судової системи за Законом “Про судоустрій союзних і автономних республік” від 16 серпня 1938 р. були:** а) окружні суди; б) народні суди; в) спеціальні суди; г) краєві суди.
10. **Вищий орган державної влади за Конституцією СРСР 1977 р.:** а) ЦВК; б) Верховна Рада; в) РНК; г) Верховний Суд.

Література

1. Байтин М.И. Понятие механизма современного Российского государства / М.И. Байтин // Правоведение. – 1996. – № 3. – С. 7-15.
2. Безутлов А.А. Принцип разделения властей в государственном устройстве Российской Федерации / А.А. Безутлов // Государство и право. – 1998. – № 10. – С. 117-132.
3. Белковец Л.П., Белковец В.В. История государства и права России: курс лекций / Л.П. Белковец, В.В. Белковец. – Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 2000. – 216 с.
4. Всемирная история: В 24 т. Т. 19. Первая мировая война / [Бадак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др.]. – Мн.: Литература, 1997. – 512 с.
5. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
6. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
7. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
8. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
9. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
10. История отечественного государства и права. Ч. I: учебник / [под ред. проф. О.И. Чистякова]. – М.: Издательство БЕК, 1999. – 360 с.
11. История человечества. Том VIII. Россия / [под общей ред. А.Н. Сахарова]. – М.: ООО “Издательский Дом МАГИСТР-ПРЕСС”, 2003. – 755 с.

12. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Каппелер А.; [пер. з нім.]. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. – 360 с.
13. Кара-Мурза С. История государства и права России: учебник для вузов / Кара-Мурза С. – М.: “Былина”, 1998. – 325 с.
14. Орлов А.С., Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Сивохина Т.А. История России с древнейших времен до наших дней: учебник / [Орлов А.С., Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Сивохина Т.А.]. – М.: “Проспект”, 1999. – 544 с.
15. Титов Ю.П. Хрестоматия по истории государства и права России / Титов Ю.П. – М.: Проспект, 2008. – 464 с.
16. Хрестоматия по истории России / [сост. Орлов А., Георгиев Н., Сивохина Т.]. – М.: Проспект; Велби, 2006. – 592 с.
17. Чибиряев С.А. История государства и права России: учебник для вузов / Чибиряев А. – М.: Бек, 1998. – 496 с.
18. Чистяков О.И. История государства и права России: учебное пособие / Чистяков О.И. – М.: Проспект, 1998. – 214 с.
19. Яровий В.І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: підручник [для вищ. навч. закладів] / Яровий В.І. – К.: “Генеза”, 2005. – 816 с.

Семінарське заняття № 14-15

Тема: Особливості розвитку права у країнах Західної Європи, США і Японії у XX-XXI ст.

Мета: розглянути загальні та специфічні тенденції розвитку держави і права в країнах Європи, США і Японії у XX-XXI ст.

Питання для обговорення

1. Зміни у джерелах права країн континентальної та англосаксонської правових систем. Поява нових галузей права.
2. Законодавство “нового курсу” у США.
3. Веймарська Конституція 1919 р.
4. Законодавство та карально-репресивна система фашистських режимів в Німеччині та Італії.
5. Конституційно-правові реформи у Великій Британії.
6. Післявоєнний розвиток Німеччини. Конституція ФРН 1949 р.
7. Державний механізм за конституціями Четвертої (1946 р.) і П'ятої (1958 р.) республік у Франції.
8. Форма держави в Японії за Конституцією 1947 р.
9. Загальні та специфічні особливості розвитку права країн континентальної та англосаксонської правових систем: а) джерела та основні інститути приватного права; б) шлюбно-сімейне право; в) трудове і соціальне законодавство; г) розвиток екологічного права; д) зміни у кримінальному праві і процесі; е) системи судових і правоохоронних органів

ТЕРМІНИ: автаркія, анексія, Веймарська республіка, верховенство права, виборче право, гауляйтер, громадянське суспільство, гуманізація права, делеговане законодавство, демократія, дискримінація, домініони, екологічне право, Європейський Союз, захист прав споживачів, капіталізм, конституція, корпорація, лібералізм, “маккартизм”, Народний фронт, народовладдя, нацизм, націоналізація, “новий курс”, парламентаризм, правова держава, протекторат, профспілки, репарація, республіка, сегрегація, соціальна держава, соціалізм, соціальне забезпечення, тоталітаризм, трудове право, урбанізація, фашизм.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА І ЧИННІ ЗАКОНИ: Основний закон Федеративної Республіки Німеччини 1949 р., Конституція Французької республіки 1958 р., Конституція Японії 1947 р.

Питання для самоконтролю

1. Які причини посилення державного втручання у суспільні відносини в ХХ столітті ?
2. Які причини зумовили встановлення у більшості європейських держав антидемократичних режимів у міжвоєнний період ? Відповідь обґрунтуйте.
3. Які основні риси сучасної демократичної держави Ви можете виділити ?
4. У чому проявилось посилення соціальної функції держави у ХХ ст. ?
5. Які зміни у джерелах права капіталістичних країн відбулися у ХХ ст. ?
6. Яка головна тенденція розвитку шлюбно-сімейного права розглянутих країн у ХХ ст.?
7. У чому полягає головний казус визначення форми держави за Веймарською конституцією ?
8. Який вплив на розвиток правової системи Японії у другій половині ХХ ст. мало право країн континентальної та англосаксонської правових систем ? Відповідь обґрунтуйте.
9. Які основні тенденції розвитку державного механізму характерні для усіх розглянутих країн ?
10. Які головні тенденції розвитку кримінального права західноєвропейських країн у ХХ ст. ви можете виділити ?

Доповніть речення

- Друга половина ХХ ст. стала періодом завершення процесу формування основ ... суспільства і максимального наближення його до соціального ідеалу.
- У ХХ ст. у провідних країнах світу відбулося наповнення права ... змістом.
- Рішучі заходи американської влади з подолання кризи, здійснені у 1930-х роках, отримали назву ... .
- Виборча реформа 1918 р. надала право голосу ... , які досягли 30-річного віку.
- У Франції утвердилася практика, за якою уряд отримав право видання нормативних актів на основі доктрини ... .
- Головною особливістю розвитку державного механізму Великої Британії у ХХ ст. стало зростання ролі ... .
- Функції конституційного суду за Конституцією Франції 1958 р. виконує орган – ....
- У 1978 р. у Цивільний кодекс Франції введено поняття ... , пов'язане з товариствами та асоціаціями.
- У Німеччині законом 1974 р. визначено загальний шлюбний вік з ... років.
- Поширеним видом покарання в Англії є умовне засудження – ... .

Творчі завдання

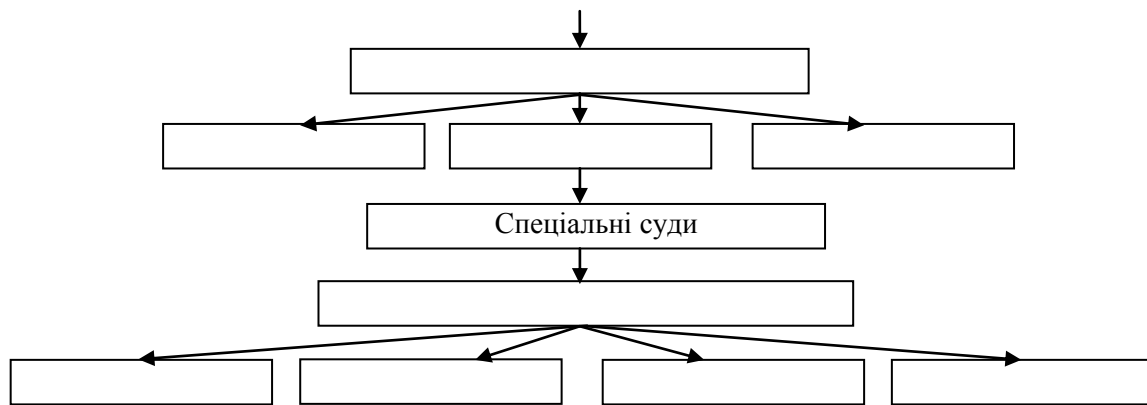
Складіть схему: “Державний механізм Німеччини за Веймарською конституцією”.

Заповніть таблицю: “Основні тенденції розвитку права у ХХ ст.”

	<i>Франція</i>	<i>Німеччина</i>	<i>Велика Британія</i>	<i>США</i>	<i>Японія</i>
Право власності					
Сімейне право					
Трудове право					
Екологічне право					
Кримінальне право					
Кримінальний процес					

Заповніть схему: “Структура англійської судової системи”.

ПАЛАТА ЛОРДІВ

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Головна особливість “нового курсу” Ф.Д. Рузвельта:** а) державне регулювання фінансових, економічних та соціальних відносин; б) надання виключних прав монополіям; в) відмова від державного втручання у сферу виробництва і торгівлі; г) орієнтація на зовнішню торгівлю з Європою.
2. **У 1964 р. в США прийнято Акт про громадянські права, що:** а) відсторонював негрів від участі у виборах; б) ліквідував дискримінацію негрів у всіх сферах економічного і політичного життя; в) вводив освітній ценз: уміння читати і писати англійською мовою; г) посилив контроль федеральної влади за адміністративною діяльністю штатів.
3. **Основний зміст Акту про народне представництво 1928 р. у Великій Британії:** а) надавав виборчі права чоловікам, що досягли повноліття; б) надавав жінкам рівні з чоловіками виборчі права; в) віковий ценз зменшений з двадцяти до вісімнадцяти років; г) зберіг Палату лордів.
4. **За Конституцією Четвертої республіки у Франції найбільше владних повноважень отримав інститут:** а) Національних зборів; б) президента; в) глави уряду; г) сенату.
5. **У чому відмінність органів державної влади П’ятої республіки у Франції від Четвертої ?:** а) були більш демократичними; б) посилено владу парламенту; в) зменшено повноваження парламенту і розширено права Президента; г) влада в країні передавалась військовим.
6. **Яким чином А. Гітлер прийшов до влади ?:** а) шляхом збройного повстання; б) створивши при виборах до Рейхстагу обстановку терору і залякування, домігся перемоги; в) шляхом пропаганди здобув прихильність більшості населення; г) як харизматичний лідер країни.
7. **Яка з перелічених галузей права сформувалася у ХХ ст.?:** а) кримінальне право; б) адміністративне право; в) екологічне право; г) цивільне право.
8. **Вкажіть найпоширенішу у ХХ ст. форму актів делегованого законодавства:** а) накази міністрів; б) розпорядження президентів; в) постанови судів; г) постанови законодавчих органів.
9. **Основною тенденцією розвитку шлюбно-сімейного права у другій половині ХХ ст. стала його радикальна:** а) бюрократизація; б) гуманізація; в) дискримінація; г) інкорпорація.
10. **За формою державного устрою сучасна Японія:** а) президентська республіка; б) конституційна монархія; в) парламентська республіка; г) абсолютна монархія.

Література

1. Алмонд Гю, Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: учебное пособие / [Алмонд Гю, Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р.]; сокр. пер. с англ. А.С. Богдановского, Л.А. Галкиной; [под ред. М.В. Ильина, А.Ю. Мельвиля]. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
2. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э.; [отв. ред. В.Н. Шенаев]. – М.: Мысль, 1996. – 400 с.

3. Арзаканян М.Ц., Ревякин А.В. История Франции / М.Ц. Арзаканян, А.В. Ревякин. – М.: Дрофа, 2005. – 475 с.
4. Бирюков М.М. Европейское право / Бирюков М.М. – М.: Омега-Л, 2006. – 128 с.
5. Боботов С.В., Васильев Д.И. Модель правового государства во Франции / С.В. Боботов, Д.И. Васильев // Советское государство и право. – 2000. – № 1. – С. 105-112.
6. Василевич Г.А., Кондратович Н.М., Приходько Л.А. Конституционное право зарубежных стран / Василевич Г.А., Кондратович Н.М., Приходько Л.А. – М.: Книжный дом, 2006. – 480 с.
7. Великобритания: эпоха реформ / [под ред. Ал.А. Громыко]. – М.: Издательство “Весь Мир”, 2007. – 536 с.
8. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об’єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2011. – 395 с.
9. Всемирная история: В 24 т. Т. 19. Первая мировая война / [Бадак А.Н., Войнич И.Е. и др.] – Мн.: Литература, 1997. – 512 с.
10. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація/антиглобалізація / Д. Гелд, Е. Мак-Грю; [пер. з англ. І. Андрущенко]. – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
11. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
12. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
13. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
14. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
15. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
16. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. – К.: “К.І.С.”, 2006. – 696 с.
17. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002): навчальний посібник / Іваницька О.П. – Вінниця: Вид-во “Фоліант”, 2003. – 560 с.
18. История государства и права зарубежных стран / [под ред. К.И. Батыра]. – М.: Изд-во “Проспект”, 2004. – 496 с.
19. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія: навч. посіб. для студ. юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Нац. юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України / [ред. В.Д. Гончаренко]. К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006. – 716 с.
20. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Изд-во МГУ, 2005. – 548 с.
21. История государства и права зарубежных стран / [Чибиряев С.А., Евтушенко С.Г., Сафронова Е.В., Бельчук О.А., Борисевич М.М.]. – М.: Былина, 2002. – 471 с.
22. Керимов А.Д. О своеобразии государственной системы современной Франции / А.Д. Керимов // Государство и право. – 2001. – № 1. – С. 71-74.
23. Ковалев А.М. Современное состояние Конституции V республики во Франции (проблемы реформы конституции) / А.М. Ковалев // Государство и право. – 2007. – № 4. – С. 100-102.
24. Консерватизм: Антологія. 2-ге видання / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД “Простір”, “Смолоסקип”, 2008. – 788 с.
25. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 751 с.
26. Косарев А.И. История государства и права зарубежных стран / Косарев А.И. – М.: Издательство НОРМА; Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 464 с.
27. Кравчук М.В. Правова система США / Кравчук М.В. – К.: Норма-Друк, 2004. – 136 с.

28. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / [Мак-Ніл В.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
29. Мартинов А.Ю. Об'єднана Німеччина: від “Боннської” до “Берлінської” республіки (1990-2005) / Мартинов А.Ю. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2006. – 447 с.
30. Марченко В.В. Еволюція органів виконавчої влади Франції / В.В. Марченко // Збірник наукових праць ХДАДТУ. Серія “Економіка і право”. – Х.: ХДАДТУ, 2009. – № 1. – С. 122-127.
31. Орлова Т.В. Історія сучасного світу: навч. посіб. / Орлова Т.В. – К.: Знання, 2006. – 551с.
32. Основные институты гражданского права зарубежных стран / [под ред. В.В.Залесского]. – М.: НОРМА, 2006. – 480 с.
33. Фенбі Дж. Альянс / Фенбі Дж. – К.: Темпора, 2010. – 542 с.
34. Шатилова С.А. История государства и права зарубежных стран / Шатилова С.А. – М.: Инфра-М, 2005. – 272 с.
35. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Шевченко О.О. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.
36. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн: навчальний посібник / Шимон С.І.; [видання 2-ге, без змін]. – К.: КНЕУ, 2006. – 240 с.

БЛОК РИМСЬКЕ ПРАВО

Семінарське заняття № 16

Тема. Поняття та предмет, система, етапи розвитку римського права. Джерела римського приватного права

Мета: розкрити науково-методологічні засади курсу, систему, етапи, джерела, рецепцію та значення римського права у підготовці майбутнього правника.

Питання для обговорення

1. Поняття, предмет римського цивільного права: соціокультурні та історичні передумови формування, роль в історії права.
2. Критерії поділу римського права на публічне і приватне. Система римського цивільного права та її складові частини. Етапи розвитку римського права.
3. Рецепція римського права в Європі та в Україні.
4. Поняття джерел римського права. Види (форми правоутворення) джерел римського права: звичай та звичаєве право; закони та загальний порядок їх видання; право народів; преторське право; едикти магістратів; діяльність римських юристів; постанови сенату; імператорські конституції та їх кодифікація.
5. Кодифікації римського права (кодифікація Юстиніана). Складові частини юстиніанівського Зводу цивільного права (*Corpus ius civilis*) та їх характеристика. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.
6. Значення римського цивільного права та мета його вивчення сучасними правниками.

ТЕРМІНИ: рецепція римського права; романо-германська (континентальна) і англо-саксонська правові системи; приватне право (*jus privatum*); публічне право (*jus publicum*); архаїчне право; класичне право; посткласичне право; квіритське право; «право народів»; преторське право; джерело (форма) права; звичаєве право; закони (*lex*); едикти магістратів чи преторів (*edictum*); діяльність римських юристів; Закони XII Таблиць (*Leges XII Tabularum*); сенату-консульти; імператорські едикти, декрети, рескрипти, мандати.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. Яке місце займає римське право в історії людства?
2. Що є предметом римського приватного права?
3. Які складові системи римського права?

4. У чому полягає відмінність між римським приватним і римським цивільним правом?
5. Чому саме інститути приватного права були детально розроблені в Стародавньому Римі?
6. Назвіть періоди розвитку римського права. Чим класичне римське право відрізнялось від права інших періодів?
7. Охарактеризуйте п'ять факторів, які обумовили високий рівень розвитку римського права, надавши йому всесвітнього характеру.
8. Що слід розуміти під рецепцією римського права і які причини цього процесу?
9. У яких видах здійснювалась рецепція римського права в Україні X-XIX? Назвіть джерела українського права, які віддзеркалюють рецепцію римського права.
10. Які чотири основних види джерел знало римське право?
11. Які форми правоутворення мали місце в Стародавньому Римі?
12. Чому Закони XII Таблиць називають першою кодифікацією римського права?
13. Назвіть історичні системи римського права. Яким чином формувалась універсальна система римського права – «право народів»?
14. Чому преторський едикт був найгнучкішою формою правотворення?
15. Чому діяльність римських юристів розглядається як джерело римського права?
16. Поясніть твердження: «У Стародавньому Римі право як воля рабовласницького стану знаходить свій вияв і стає державною волею».
17. Витяги з праць, яких основних давньоримських юристів увійшли в Дигести (Пандекти) юстиніанівської кодифікації? Чому саме цей розділ привертав і привертає увагу правників?

Доповніть речення

- Система класичного римського права являла собою сукупність кількох відносно самостійних підсистем. Найважливіші структурні елементи римського права - ... і ... право.
- Приватне право – це право, що стосується вигоди окремих...
- Першою складовою частиною системи римського права було...
- Негативними сторонами квіритського права була тенденція «постійного відставання», нездатність регулювати відносини між громадянами і негромадянами та національно-полісна...
- Перевагою «права народів» у порівнянні з квіритським правом було те, що воно було більш пристосоване для нових суспільних відносин, доступніше для простого люду і позбавлене...
- Делікт - ...

Творчі завдання

Складіть схему:

- «Періоди розвитку римського права».
- «Система римського права».

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Дослідники вказують на два найретельніших і найглибше розроблених інститути римського цивільного права: А інститут спадкового права; В інститут необмеженої індивідуальної приватної власності; С інститут сімейного права; Д інститут договору.
2. «...» займалися тлумаченням норм звичаєвого права, надавали юридичну допомогу громадянам за певну Грошову винагороду і були носіями норм звичаєвого права: А імператори; В претори; С жерці – понтифіки; Д платники.
3. «...» - обмеженість дії норм права рамками міста – поліса: А корпорація; В патріціанська община; С патріархальність; Д полісна замкнутість.

4. **Оберіть ту складову, яка нагадала перевагу «праву народів» над квіритським правом:** А національно – полісна замкнутість; В тенденція «постійного відставання»; С відсутність формалізму й полісної обмеженості; Д нездатність регулювання відносин між громадянами й негромадянами.

5. **Займаючи посаду магістра республіканського періоду, він регулював цивільно – правові відносини серед негромадян, а також між ними і квіритами. Йдеться про претора:** А претора квіритів; В претора перегринів; С претора колонів.

6. **Інститут іпотеки був запозичений римлянами у власну правову систему від:** А вавілонян; В персів; С греків; Д єгиптян.

7. **Головним джерелом квіритського права стали Закони XII Таблиць, прийняті у:** А 481-480 рр. до н.е.; В 355-350 рр. до н.е.; 451-450 рр. до н.е.; Д 463-460 рр. до н.е.

8. **Серед поданого переліку оберіть ті риси, які були недоліками квіритського права**
А нездатність регулювати відносини між громадянами і негромадянами; В доступність для простого люду; С національно-полісна замкнутість; Д позбавленість формалізму і полісної обмеженості; Е тенденція постійного відставання.

9. **Дослідники вказують на два найретельніше і найглибше розроблених інститути римського цивільного права:** А інститут спадкового права; В інститут необмеженої індивідуальної приватної власності; С інститут сімейного права; Д інститут договору; Е інститут захисту приватних прав.

10. **Хто із видатних римських юристів є автором відомих «Інституцій»?** А Модестін; В Ульпіан; С Корнелій; Д Гай.

11. **Його авторству приписують 1/3 норм основної частини Кодексу Юстиніана – Дигест. Йдеться про:** А Папініана; В Павла; С Модестіна; Д Ульпіана.

Література

1. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): авчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.
2. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
3. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
4. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
5. Макаруч В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
6. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
7. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
8. Памятники римського права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
9. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
10. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права. Теоретичний та історико-правові аспекти. – Одеса, 1997.
11. Вовк В. М. Римське право як феномен правової дійсності: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук. – К., 2011. – 32 с.
12. Вовк В. М. Система римського права / В. М. Вовк // Науковий вісник газети «Іменем Закону»,
13. Васильченко В.В. Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / В. В. Васильченко Київ. нац. у-т ім. Т. Шевченка – К., 1997.
14. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.

15. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
16. Кобилецький М. Магдебурзьке право як джерело рецепції римського права в Україні / М. Кобилецький // Право України. – 2007. - № 8.
17. Лоський К. Історія і система римського приватного права. – К.: Відень: Історія і право, 1921. – Т.1.: Джерела римського права.-132с.
18. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
19. Харитонов Є.О. Приватне право у Стародавньому Римі. - Одеса: Юрид. літ., 1996.
20. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи. Витоки. - Одеса: Юрид. література., 1999.
21. Черниловский З-М. Римское частное право.- М., 1997.
22. Шишка Р. Б. Проблеми викладання курсу «Римське приватне право». В. кн.: Римське приватне право і сучасність. Матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 28.05.11 р.). – Одеса: Фенікс. – 402 с.

Семінарське заняття № 17

Тема: Суб'єкти приватного права (особи)

Мета: висвітлити правовий стан та види суб'єктів права та охарактеризувати правове становище окремих верств населення.

Питання для обговорення

1. Поняття фізичної особи та її правосуб'єктності.
2. Правоздатність фізичних осіб:
  - 2.1 статус свободи;
  - 2.2 статус громадянства;
  - 2.3 сімейний статус;
3. Дієздатність фізичних осіб (якості людини: вік, стан здоров'я, стать, моральність.)
4. Правове становище римських громадян.
5. Вільні негромадяни: правова характеристика: латини; перегрини.
6. Правове становище рабів: джерела та способи припинення рабства.
7. Правове становище лібертинів (вільновідпущеників).
8. Юридичні особи:
  - 8.1 теоретичне обґрунтування римськими юристами сутності юридичної особи;
  - 8.2 види юридичних осіб (римська держава та її інститути; братства; колегії; фонди)

ТЕРМІНИ: суб'єкт права (persona); приватна особа (privatae personae); правоздатність і дієздатність; правовий статус (status); стан свободи (status libertatis); стан громадянства (status civitatis); сімейний стан (status familiae); повна правоздатність (caput); зміни в правовому статусі (capitis deminutio): capitis deminutio maxima, capitis deminutio media, capitis deminutio minima; юридичні особи (universitates).

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає суть втрати та обмеження правоздатності?
2. Що таке громадянська честь?
3. З яких елементів (станів) складався правовий статус фізичних осіб у Стародавньому Римі?
4. Перелічіть підстави придбання латинського статусу і назвіть категорії латинів у давньоримській державі.
5. Назвіть основні причини виникнення колонату.
6. У чому полягало значення Едикта імператора Каракалли від 212 року?
7. Чи можна говорити, що поняття «юридична особа» є надбанням давньоримської юриспруденції?

8. Що сучасна юридична наука розуміє під юридичною особою? Назвіть ознаки цього особливого суб'єкта правовідносин.
9. Назвіть види юридичних осіб у Стародавньому Римі.
10. Які суб'єкти майнових відносин у посткласичний період отримали назву «установи»?
11. У чому полягала специфічність правового статусу державної скарбниці (фіска) як особливої юридичної особи?
12. Відмінність правового становища римських громадян від правового становища латинів, перегринів.

Доповніть речення

- Для того, щоб бути суб'єктом права, потрібно володіти здатністю мати права і обов'язки, тобто володіти...
- Правосуб'єктність, за римським правом визначалася трьома станами: ..., станом громадянства і...
- Вільні іноземці, що проживали на захоплених Римом територіях і мали право користуватися постановами власного правового порядку – це...
- Лібертин – це звільнена від... людина
- Джерелами рабства у Римі були: ..., обертання на рабів власних співгромадян, ..., піратство і работоргівля.

Творчі завдання

Складіть схеми:

- «Правоздатність».
- «Опіка і піклування».

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Правосуб'єктність за римським цивільним правом визначалася:** А станом громадянства; В станом свободи та сімейним станом; С станом свободи, громадянства і сімейним станом; Д станом громадянства і станом свободи.
2. **Цей закон було прийнято у 212 р. н.е., що поширив права римського громадянства на всіх вільних жителів Римської імперії:** А закон Ульпініана; В закон Тавела; С закон Каракали; Д закон Модестіна
3. **Що означає поняття «paterfamilias» в римській юриспруденції?** А особу; В громадянина; С домовладу; Д вільновідпущеника; Е перегріна
4. **Цей закон було прийнято у 212 р. н.е., що поширив права римського громадянства на всіх вільних жителів Римської імперії;** А закон Ульпініана; В закон Тавела; С закон Каракали; Д закон Модестівна
5. **«...» являло собою скорочені і перефразовані твори римських юристів IV ст. н.е.:** А преторське право; В право народів; С «вульгарне право».

Література

1. Барон Юлиус. Система римського громадянського права: В 6 кн. / Асоціація «Юридический центр». – СПб.: Узд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 1100с.
2. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.
3. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
4. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. – К.: Істина, 2005. – 144 с.
5. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
6. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
7. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.

8. Підопригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
9. Памятники римського права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
10. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
11. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права. Теоретичний та історико-правові аспекти. – Одеса, 1997.
12. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
13. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.
14. Аннерс Э. История Европейского права / Пер. со швед.- М., 1998.
15. Вовк В. М. Римське право як феномен правової дійсності: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук. – К., 2011. – 32 с.
16. Гиббон З. Закат и падение Римской империи / Пер. с нем. В 7-и т- М., 1997.
17. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.
18. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
19. Лісовий І. А. Античний світ у термінах, іменах та назвах.- Львів, 1988.
20. Лоський К. Історія і система римського приватного права. – К.: Відень: Історія і право, 1921. – Т.1.: Джерела римського права.-132с.
21. 37. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
22. Правовая мысль: Антология / Автор-состав. В.П. Малахов. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003.
23. Римське право та правова культура Європи / Ред. АН. Дембінські, Ман. Йоньца. – Люблін, 2008.
24. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях. – Х., 2001. – 252 с.
25. Савельев В.А. Римское частное право: проблемы истории и теории.-М., 1995.
26. Тит Ливии. История Рима от основания города. Тт. 1-3 / Пер. с лат.- М., 1989.
27. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи. Витоки. - Одеса: Юрид. література., 1999.

Семінарське заняття № 18

Тема: *Вчення про позов (захист суб'єктивних прав)*

Мета: : вивчити витоки та генезис державного суду, розкрити поняття та особливості римського цивільного процесу.

Питання для обговорення

1. Форми захисту порушеного права у Давньому Римі:
  - 1.1 позовна форма захисту;
  - 1.2 непозовна форма захисту (преторський захист; самозахист).
2. Виникнення державного суду. Поняття та особливості римського цивільного процесу.
3. Види цивільного процесу:
  - 3.1 легісакційний: особливості, форми;
  - 3.2 формулярний: суть, відмінності. Преторська формула та її основні частини(демонстрація; інтенція; кондемнація; ад'юдикація);
  - 3.3 екстраординарний.
4. Позови та їх класифікація.
5. Форми преторського захисту прав громадян:
  - 5.1 реституція та її умови;
  - 5.2 інтердикти та їх види;
  - 5.3 преторські стипуляції;
  - 5.4 введення у володіння.
6. Поняття позовної давності. Початок перебігу, перерва і зупинення позовної давності.

ТЕРМІНИ: цивільний процес; юрисдикція (jurisdictio); віндикація (vindictio); легісакційний процес (lege agere); формулярний процес (per formalas agere); преторська формула; екстраординарний процес (extra ordinem cognitio); позов (actio); речовий позов (actio in rem); особистий позов (actio in personam); позовна давність (praescriptio).

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. Що слід розуміти під цивільним процесом?
2. Чому історично перший тип судового процесу в Стародавньому Римі отримав назву «легісакційний»?
3. Перелічіть основні ознаки легісакційного процесу.
4. Чому на зміну легісакційному процесу прийшов процес формулярний? У чому полягає головна відмінність між цими двома видами цивільного процесу?
5. Перелічіть елементи преторської формули у формулярному судочинстві. Які з цих частин є істотними, а які несуттєвими?
6. Які зміни відбулися у цивільному процесі в посткласичний період? Зробіть порівняльний аналіз усіх трьох видів римського судового процесу.
7. Назвіть основні види позовів римського права. Які критерії для класифікації римських позовів, на ваш погляд, є найістотнішими?
8. В яких випадках претор використовував реституцію?
9. Що таке позовна давність? Які строки для погашення позовних вимог були встановлені римським правом?
10. З'ясуйте підстави перерви і зупинення перебігу позовної давності.

Доповніть речення

- Самоправне відбиття насильства, що загрожує порушенням права – це...
- Давній Рим знав три види цивільного процесу: ...; формулярний і ... процес.
- Інструкція судді, в якій викладено предмет спору та визначені варіанти його розв'язання – це ... формула.
- Римлянин не говорив: «Я маю право». Він говорив: «Я маю ...».
- Характерною рисою римського цивільного процесу класичного періоду був його поділ на дві стадії провадження: розгляд справи у ... і в ...

Творчі завдання

Складіть і заповніть таблички:

- «Захист цивільних прав».
- «Особливості формулярного процесу».

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Суть цього позову полягала в тому, що відомий позов застосовувався претором чи суддею до подібної ситуації, яка не підлягала під якийсь відомий у праві прямиий позов. Що це за позов? А позов за фікцією; В позов за логікою; С позов за своїм змістом; Д позов за аналогією; Е позов за обсягом і метою.

2. Серед поданого переліку оберіть ті характеристики, які відносилися до екстраординарного (надзвичайного) процесу; А вперше запроваджувалось судове мито; В претор зобов'язувався юридично грамотно сформулювати позовні вимоги; С судові функції виконували адміністративні органи; Д позивач одночасно із звертанням до претора був зобов'язаний доставити до нього спірну річ; Е допускалось оскарження судового рішення у вищу інстанцію.

3. Розпорядження претора щодо заборони здійснювати які не-будь протиправні дії. Цей засіб непозовного захисту називався: А інтердикти; В стимуляція; С реституція.

4. Знайдіть хибне твердження у поданому переліку основних характеристик екстраординарного (надзвичайного) процесу: А судові функції виконували адміністративні органи; В розгляд справи набув публічного характеру; С встановлювався офіційний виклик відповідача до суду; Д вперше запроваджувалось судове мито.

Література

1. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.
2. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
3. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. – К.: Істина, 2005. – 144 с.
4. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
5. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
6. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. – 92 с.
7. Макаруч В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
8. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
9. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
10. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
11. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
12. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
13. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.
14. Аннерс Э. История Европейского права / Пер. со швед.- М., 1998.
15. Баранів О. Римське право. Вступ до науки римського права. – Мюнхен, 1948.
16. Вовк В. М. Порівняльна характеристика сучасного українського цивільного процесу та екстраординарного судового процесу в Римі / В. М. Вовк // Українське правосуддя: здобутки та перспективи: мат. Всеукр. наук.-прак. конф., 16 травня 2008 р. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 258-263.
17. Вовк В. М. Приватно-правова технологія древніх римлян як конструювання правової реальності / В. М. Вовк // Адвокат. – 2009. - № 2. – С. 22-26.
18. Гладкий В. Д. Древний мир: Энциклопедический словарь. В 2-х т. - Донецк, 1997.
19. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.
20. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична наука в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
21. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
22. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посіб. - Львів, 2003. - 234 с.
23. Матвеев Т. Є. Греко-римське право доби Юстиніана / Т. Є. Матвеева // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2000. – Вип.13.
24. Правовая мысль: Антология / Автор-состав. В.П. Малахов. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003.
25. Римське право та правова культура Європи / Ред. АН. Дембінські, Ман. Йоньца. – Люблін, 2008.
26. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях. – Х., 2001. – 252 с.
27. Слипченко С.А., Смртов О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б. Основы римского частного права. - Х.: Еспада, 2004. – 192 с.
28. Харитонов Є.О. Приватне право у Стародавньому Римі. - Одеса: Юрид. літ., 1996.
29. Черниловский З-М. Римское частное право.- М., 1997.

Семінарське заняття № 19

Тема: Сімейні правовідносини

Мета: проаналізувати сімейні правовідносини за римським цивільним правом.

Питання для обговорення

1. Поняття сім'я та сімейного права.
2. Споріднення та його види:
  - 2.1 агнати;
  - 2.2 когнатська родина.
3. Шлюб: поняття та правове регулювання:
  - 3.1 умови укладення римського шлюбу;
  - 3.2 інститут заручин;
  - 3.3 види законного римського шлюбу: а) шлюб з владою чоловіка; б) шлюб без влади чоловіка;
  - 3.4 припинення шлюбу (об'єктивні та суб'єктивні підстави).
4. Позашлюбні спілки. Інститут конкубіату. Контуберніум.
5. Особисті та майнові відносини між подружжям.
6. Правовідносини батьків і дітей:
  - 5.1 батьківська влада: підстави виникнення та зміст;
  - 5.2 підстави припинення батьківської влади.
7. Опіка і піклування.

ТЕРМІНИ: сім'я (familia); сімейний стан (status familiae); домовладика (paterfamilias); батьківська влада (patria potestas); особа свого права (persona sui juris); особа чужого права (persona alieni juris); агнатська (agnatio) і когнатська (cognatio) спорідненість; агнати (agnati); рід (gens); шлюб (nuptiae, vel matrimonium); законний і незаконний шлюб; конкубіат; влада чоловіка (manus); шлюб з повною владою чоловіка (cum manu mariti); шлюб з обмеженою владою чоловіка (sine manu mariti); емансипація (emancipatio); розлучення (divortium).

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. Що лежало в основі сімейного права Стародавнього Риму?
2. Чому агнатське споріднення з плином часу було замінене кровним (когнатським)?
3. Назвіть види римського шлюбу та визначте їхні відмінності.
4. З'ясуйте зміст батьківської влади.
5. У чому відмінність між узаконенням і всиновленням? Для чого були необхідні ці процедури?
6. Що таке емансипація підвладного? Яке значення вона мала для шлюбно-сімейних відносин?
7. Чим опіка відрізняється від піклування?

Доповніть речення

- Агнати, вільні особи, що підвладні ...
- Кровні родичі по чоловічій і жіночій лініях, тобто особи, що мають хоча б одного спільного предка – це - ...
- «Спілка чоловіка і жінки, спільність усього життя, єднання божественного і людського права» - ці слова про шлюб належать знаному римському юристу - ...
- Шлюбу передували ...
- Давній Рим знав два види законного римського шлюбу: шлюб з владою ... та шлюб без влади ...

- Стабільний зв'язок між чоловіком і жінкою, якщо хоча б один з них перебував у рабському стані, мав назву ...

Творчі завдання

Складіть схеми:

- «Умови укладення шлюбу».
- «Перешкоди для укладення шлюбу».
- «Підстави розірвання шлюбу».

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **За сімейним статусом римські громадяни поділялись на:** А осіб свого права – домовладика; В осіб чужого права – всі інші члени сім'ї 1) так 2) ні.

2. **У період монархії розлучення за обоюсторонньою згодою заборонялось. Оберіть ті випадки, за яких одностороння заява про розлучення допускалася:** А порушення подружньої вірності одним із подружжя; В із втратою одним із подружжя свободи і громадянства; С замах на життя одного з них; Д нездатність до статевого життя.

3. **Батьківська влада над дітьми припинялася:** А внаслідок смерті батька чи дитини; В нового шлюбу домовладика; С внаслідок емансипації (звільнення від батьківської влади); Д шляхом втрати свободи чи громадянства домовладикою; Е у випадку надання синові почесних звань (консула, префекта).

4. **Шляхом звільнення з-під батьківської влади була..., яка надавала синові повну свободу, але він втрачав спадкові права:** А агрогація; В емансипація; С адоптація; Д конкубінат.

5. **«Шлюб є союз чоловіка і жінки, союз на все життя, єднання божественного і людського». Цей знаменитий вислів належить:** А Ульпіану; В Гаю; С модестівну; Д Павлу

Література

1. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.
2. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
3. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. – К.: Істина, 2005. – 144 с.
4. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
5. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
6. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. – 92 с.
7. Макаруч В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
8. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
9. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
10. Памятники римського права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
11. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
12. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права. Теоретичний та історико-правові аспекти. – Одеса, 1997.
13. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
14. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.
15. Аннерс Э. История Европейского права / Пер. со швед.- М., 1998.

16. Вовк В. М. Система римського права / В. М. Вовк // Науковий вісник газети «Іменем Закону», 2008. - № 4. – С. 73-78.
17. Гиббон З. Закат и падение Римской империи / Пер. с нем. В 7-и т- М., 1997.
18. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.
19. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
20. Лісовий І. А. Античний світ у термінах, іменах та назвах.- Львів, 1988.
21. Лоський К. Історія і система римського приватного права. – К.: Відень: Історія і право, 1921. – Т.1.: Джерела римського права.-132с.
22. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
23. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посіб. - Львів, 2003. - 234 с.
24. Римське право та правова культура Європи / Ред. АН. Дембінські, Ман. Йоньца. – Люблін, 2008.
25. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях. – Х., 2001. – 252 с.
26. Слипченко С.А., Смортвов О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б. Основы римского частного права. - Х.: Еспада, 2004. – 192 с.
27. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи. Витоки. - Одеса: Юрид. література., 1999.
28. Черниловский З-М. Римское частное право.- М., 1997.
29. Черниловский З.М. Лекции по Римскому частному праву- М., 1991.

Семінарське заняття № 20

Тема: Речове право

Мета: охарактеризувати речове право; розкрити сутність поняття володіння, права власності, права на чужі речі; висвітлити позови, якими захищалася власність у Римі.

Питання для обговорення

1. Поняття речей, їх поділ на родові і видові.
2. Поняття та види володіння. Захист володіння.
3. Поняття права власності. Зміст права власності.
4. Набуття і втрата права власності. Право спільної власності.
5. Характеристика позовів, якими захищалась власність у Римі.
6. Поняття та види прав на чужі речі. Сервітути та їх види.
7. Застава та її форми.

ТЕРМІНИ: критерії поділу майнового права на види: речове право; зобов'язальне право; право спадкування; речі (res); речі тілесні і речі безтілесні; речі рухомі та нерухомі; речі родові та індивідуально визначені; речі споживні та неспоживні; речі прості та складні; ділимі та неділимі; головні речі та побічні; плоди (fructus): природні (fructus naturalis) і цивільні (fructus civiles); речі, що перебувають в обігу (res in commercio) і речі вилучені з обігу (res extra commercio); речі манципні (res mancipi) й неманципні (res nec mancipi); держання; володіння (possessio); користування (usus); види володіння: законне і незаконне, незаконне добросовісне й незаконне недобросовісне; давність володіння; право власності (dominium, proprietas); спільна власність (condominium); зміст права власності правомочності власника: право володіння (jus possidendi), право користування (jus utendi), право розпорядження (jus abutendi), право одержувати прибутки (jus fruendi), право захисту; набуття права власності: первісні та похідні способи; втрата права власності; захист права власності; права на чужі речі; сервітути (servitus) емфітевзис (emphyteusis); суперфіцій (superficies); заставне право.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. Загальна характеристика речових прав.
2. Відмінність речового права від зобов'язального.
3. Що таке манципація речей? Щодо яких речей застосовувалася ця процедура?
4. Які групи речей у Стародавньому Римі знаходились позакомерційним оборотом?
5. Види володіння. З якою метою давньоримські юристи розрізняли незаконне добросовісне і незаконне недобросовісне володіння?
6. Як визначала право власності юридична наука Стародавнього Риму?
7. Що становить зміст права власності?
8. Перелічіть способи набуття і втрати права власності.
9. У чому полягали первісний і похідний способи набуття права власності?
10. Якими засобами захищалося право власності в Стародавньому Римі?
11. Якими позовами захищалося римське право власності?
12. Що таке віндикація?
13. У чому суть негаторного позову?
14. Що таке права на чужі речі? Назвіть їх види.
15. Що таке сервітут? Які сервітутути ви знаєте?
16. Чим емфітевзис і суперфіцій відрізнялися від сервітутів?
17. Назвіть форми застави в римському праві. Чим іпотека відрізняється від інших форм застави?

Доповніть речення

- Інститут римського права, що надає особам право частково або цілком використовувати речі у своєму інтересі - ... право.
- Римські юристи визначали ... як повну владу над речами.
- Ця група речових правнадавала особі можливість використовувати у своєму інтересі одну чи декілька функцій ... речі.
- Речі ... виключалися із сфери дії людини.
- Найцінніші у господарському обігу речі називалися - ...
- ... добросовісним володінням, за римським правом, визнавалось таке володіння, коли володілець не знав, що він не має право володіти річчю.

Творчі завдання

Складіть схеми:

- «Види речових прав».
- «Володіння».
- «Право власності».
- «Право на чужі речі».

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Закони XII Таблиць називають ці речі найціннішими в господарському обігу (земля, будівлі, раби і худоба), головними засобами виробництва, що мали ускладнений характер відчуження. Тут йдеться про: А неманциповані речі; В манциповані речі.
2. До характерних рис цього виду права власності належало те, що на початках її суб'єктами були лише римські громадяни, вона була надзвичайно заформалізована, мала національно-полісну замкненість. Про який вид права власності йдеться? А преторська (або бонітарна) власність; В провінційна власність; С квіритська власність.
3. Вона являла собою найрозвинутішу форму заставного права, коли предмет застави не передавався ні у власність, ні у володіння кредитору, а залишався у його власника (боржника). Йдеться про: А ручну заставу; В іпотеку; С фідучіарну угоду.
4. Узаконене і врегульоване правом обмеження права власності однієї особи на користь іншої: А іпотека ; В сервітут ; С суперфіцій; Д узуфрукт.

5. Найрозвинутіша форма застави, коли предмет застави не передавався ні у власність, ні у володіння кредитору, а залишався у його власника (боржника): А ручна застава; В фидуціарна угода; С іпотека; Д узус.

Література

1. Барон Юлиус. Система римського громадянського права: В 6 кн. / Асоціація «Юридический центр». – СПб.: Узд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 1100с.
2. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.
3. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
4. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
5. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
6. Макаруч В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
7. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
8. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
9. Памятники римського права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
10. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
11. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
12. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.
13. Гутьєва В. В. Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України : Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / В. В. Гутьєва; Львів. нац. у-тет ім. І. Франка. – Львів, 2003.. – 19 с.
14. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.
15. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична наука в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
16. Коссак В. Рецепція положень римського права про іпотеку в законодавстві України / В. Коссак. Римське право та правова культура Європи. – Люблін: Вид-во Люблінського католицького у-ту, 2009. – С. 63-67.
17. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
18. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посіб. - Львів, 2003. - 234 с.
19. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях. – Х., 2001. – 252 с.
20. Сліпченко С.А., Смортвов О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б. Основы римского частного права. - Х.: Еспада, 2004. – 192 с.
21. Федосеев П. М. Институт поруки за римським правом та його рецепція в цивільному праві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / П. М. Федосеев; Нац. у-тет внутр. справ. – Х., 2003. – 19 с..
22. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи. Витоки. - Одеса: Юрид. література., 1999.
23. Черниловский З-М. Римское частное право.- М., 1997.

Семінарське заняття № 21

Тема: Зобов'язальне право

Мета: розкрити поняття і зміст, класифікацію, підстави виникнення, виконання, припинення та забезпечення виконання зобов'язань їх роль в цивільному обороті.

Питання для обговорення

1. Поняття і зміст зобов'язання, його роль в цивільному обороті.
2. Класифікація і підстави виникнення зобов'язань.
3. Сторони в зобов'язанні.
4. Виконання зобов'язання.
5. Підстави й умови відповідальності боржника за неналежне виконання і невиконання зобов'язання.
6. Припинення зобов'язань, крім виконання.
7. Правові засоби забезпечення виконання зобов'язань.

ТЕРМІНИ: зобов'язання (obligatio); елементи зобов'язання: суб'єкти, об'єкт, зміст; зміст зобов'язання: що-небудь дати (dare), що-небудь зробити (facere), що-небудь надати (praestare); сторони в зобов'язанні: сторона зобов'язана (debitor) і сторона уповноважена (creditor).

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. Що таке зобов'язання? Назвіть види зобов'язань.
2. Назвіть сторони в зобов'язальних правовідносинах.
3. Що таке юридичні факти? Які види юридичних фактів ви знаєте?
4. Перелічіть підстави виникнення зобов'язань.
5. Охарактеризуйте часткові, солідарні та субсидіарні зобов'язання.
6. Які інститути були розроблені в давньоримському зобов'язальному праві для забезпечення виконання зобов'язань?
7. Чим завдаток відрізнявся від застави?
8. Чому застава може розглядатися і як вид прав на чужі речі, і як один із засобів забезпечення зобов'язання?
9. Назвіть види позовів, що використовувалися для захисту зобов'язальних прав. У чому їх відмінність від позовів речового права?
10. Поняття вини та її форми.

Доповніть речення

- Правові відносини між конкретними особами, у силу яких одна з них (кредитор) має право вимагати від іншої (боржника) певної поведінки на свою користь – це ...
- Об'єктом зобов'язання завжди є ...
- Зміст зобов'язання (права та обов'язки сторін), за загальним правилом, визначався ...
- ... – правопорушення, що посягає на інтереси інших приватних осіб.
- Особа, на яку покладене виконання зобов'язання - ...
- Сторони в зобов'язанні мають назви ... і ...
- Нормальним варіантом припинення зобов'язання було його ...

Творчі завдання

Складіть схеми:

- «Зобов'язання. Припинення зобов'язання».
- «Залік».

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Серед поданого переліку оберіть **односторонні правочини**: А договір купівлі-продажу; В договір найму; С заповіт ; Д доручення.

2. «**Попередня угода боржника з третьою особою про згоду взяти на себе зобов'язання щодо виконання умов укладеного договору**». Про який із засобів забезпечення зобов'язань йдеться? А неустойка (штраф); В застава; Д завдаток

3. При цій підставі припинення зобов'язання між двома суб'єктами правовідносин виникали зустрічні зобов'язання. Йдеться про: А новацію; В випадкову неможливість виконання; С залік; Д смерть однієї із сторін.

4. «Всі дороги ведуть у Рим», «Рим наша спільна батьківщина». Про яку умову виконання зобов'язання йдеться? А дотримання змісту зобов'язання; В місце зобов'язання; С терміни зобов'язання; Д виконання зобов'язання в інтересах кредитора.

5. Які контракти набули юридичні значимості в момент фактичної передачі речі? А вербальні; В реальні; С консенсуальні; Д літеральні.

Література

1. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.
2. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
3. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. – К.: Істина, 2005. – 144 с.
4. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
5. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
6. Макаруч В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
7. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
8. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
9. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
10. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
11. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
12. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.
13. Аннерс Э. История Европейского права / Пер. со швед.- М., 1998.
14. Гутьєва В. В. Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / В. В. Гутьєва; Львів. нац. у-тет ім. І. Франка. – Львів, 2003.. – 19 с.
15. Гиббон З. Закат и падение Римской империи / Пер. с нем. В 7-и т- М., 1997.
16. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.
17. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
18. Лісовий І. А. Античний світ у термінах, іменах та назвах.- Львів, 1988.
19. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
20. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посіб. - Львів, 2003. - 234 с.
21. Правовая мысль: Антология / Автор-состав. В.П. Малахов. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003.
22. Римське право та правова культура Європи / Ред. АН. Дембінські, Ман. Йоньца. – Люблін, 2008.
23. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях. – Х., 2001. – 252 с.
24. Слипченко С.А., Смортвов О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б. Основы римского частного права. - Х.: Еспада, 2004. – 192 с.
25. Федосєєв П. М. Інститут поруки за римським правом та його рецепція в цивільному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / П. М. Федосєєв; Нац. у-тет внутр. справ. – Х., 2003. – 19 с..
26. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи. Витоки. - Одеса: Юрид. література., 1999.
27. Черниловский З-М. Римское частное право.- М., 1997.

Семінарське заняття № 22

Тема: *Вчення про договір. окремі види договорів. позадоговірні зобов'язання*

Мета: *охарактеризувати поняття, класифікацію, структуру, умови дійсності, порядок укладення та окремі види договорів.*

Питання для обговорення

1. Договір (contractus): поняття, класифікація, структура, умови дійсності.
2. Зміст та порядок укладення договору. Оферта і акцепт. Представництво.
3. Окремі види договорів (контрактів):
  - 3.1 вербальні договори;
  - 3.2 літеральні (письмові) договори;
  - 3.3 реальні договори;
  - 3.4 консенсуальні (договір купівлі-продажу, найму, доручення і ін.);
  - 3.5 безіменні договори;
  - 3.6 пакти та їх види.
4. Зобов'язання ніби з договорів, з деліктів і ніби з деліктів.

ТЕРМІНИ: зобов'язання з договорів (obligatio vel ex contractu); зобов'язання ніби з договорів (obligatio vel quasi ex contractu); договори (contractum) і пакти (pactum); вербальні контракти (contractus verbis); консенсуальні контракти (contractus consensu); безіменні контракти; договори (contractum) і пакти (pactum); вербальні контракти; стипуляція; літеральні контракти; синграф; хірограф; реальні контракти; позика; позичка; схов; консенсуальні контракти; евікція; найом; доручення; товариство; безіменні контракти; міна; комісія, або оцінка; мирова угода; пакти; приєднані пакти; преторські пакти; імператорські (легітимні) пакти; квазідоговір; делікт; квазіделікт.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте характерні риси розвитку договірного права у період республіки та імперії.
2. Вкажіть особливості римської системи контрактів, як одного з видів договорів.
3. Яке визначення можна дати договору згідно з уявленнями давньоримських юристів про це явище?
4. Що таке предмет договору?
5. Перелічіть умови дійсності договору.
6. Волевиявлення як умова дійсності договору.
7. Які істотні та несуттєві елементи можна виділити у змісті договору?
8. Розкрийте порядок укладення договору.
9. Висвітліть сутність понять: оферта і акцепт.
10. Висвітліть сутність понять представництво.
11. Чим відрізнялися пакти від контрактів?
12. Що таке «безіменні» контракти?
13. Які підстави поділу контрактів на вербальні, літеральні, реальні і консенсуальні?
14. В чому полягає відмінність між реальними та консенсуальними контрактами?
15. Чим відрізняється договір позики від договору позички?
16. Що таке квазіконтракти?
17. Які види деліктів ви знаєте?
18. Чи передбачалося римським законодавством задоволення моральних збитків?
19. Дайте визначення та вкажіть ознаки приватного делікту.
20. Що таке квазіделікти?

Доповніть речення

- ... – це правомірна дія особи, спрямована на досягнення дозволеної правом мети.
- Не кожне волевиявлення особи є право чином. Воно має відповідати визначеним нормативним вимогам, а саме – умовам ...
- Розрізняють ... і ... правочини.
- Двосторонній правочин, в якому виражена воля сторін, спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків - ...
- За характером визнання правом розрізняли контракти та ...
- Оферта – пропозиція ... договір, яку робить зацікавлена сторона.
- Акцепт – прийняття ... контрагентом.

Творчі завдання

Складіть схеми:

- «Умови дійсності договорів».
- «Контракти».
- «Купівля-продаж як Консесуальний контракт».

Дайте відповідь на тестові завдання

- 1. Ця умова означала, що зміст договору мав відповідати діючому законодавству, а з іншого боку не суперечити законам природи, звичаям, моралі, і традиціям. Про яку умову дійсності договору йдеться? А форма волевиявлення; В реальне виконання дій; С законність договору; Д право і дієздатність сторін; Е вільне волевиявлення.**
- 2. Особливістю римської системи контрактів була її замкнутість, точна визначеність: А так; В ні.**
- 3. Ці угоди не мали юридичного підкріплення і позовного захисту і забезпечувались лише моральними якостями контрагентів: А реальні контракти; В вербальні контракти; С пакти; Д літеральні контракти.**
- 4. Угоди, що визнавалися цивільним правом і забезпечувались позовним захистом: А прийняття пропозиції укласти договір; В особиста присутність сторін при укладенні договору; С відповідність договору законодавству; Д цивільно-майнова забезпеченість договору.**
- 5. Які договори укладалися на підставі усного проголошення певних формул?: А літеральні; В вербальні; С реальні; Д консесуальні.**
- 6. Ці угоди не мали юридичного підкріплення і позовного захисту і забезпечувались лише моральними якостями контрагентів: А реальні контракти; В вербальні контракти; С пакти; Д літеральні контракти.**
- 7. Ці угоди не мали юридичного підкріплення і позовного захисту і забезпечувались лише моральними якостями контрагентів: А реальні контракти; В вербальні контракти; С пакти; Д літеральні контракти; Е безіменні контракти.**
- 8. Боргова розписка, складена від імені особи боржника і підписана ним була простою формою: А реальних контрактів; В вербальних контрактів; С консесуальний; Д літеральних; Е безіменних.**
- 9. Із подальшого переліку характеристик двох реальних договорів оберіть ті, які відносилися до позики і до позички: А речі індивідуально визначені; В речі родові; С ризик випадкової загибелі несе позичкодавець; Д речі передаються у власність позичальника.**
- 10. Серед поданого переліку пактів оберіть ті, які забезпечувалися позовним захистом: А приєднані пакти; В «голі пакти»; С преторські пакти; Д імператорські пакти.**

Література

1. Барон Юлиус. Система римського громадянського права: В 6 кн. / Асоціація «Юридический центр». – СПб.: Узд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 1100с.
2. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.

3. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
4. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. – К.: Істина, 2005. – 144 с.
5. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
6. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
7. Макаруч В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
8. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
9. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
10. Памятники римського права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
11. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
12. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права. Теоретичний та історико-правові аспекти. – Одеса, 1997.
13. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
14. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.
15. Гончаренко В. О. Договір позички за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / В. О. Гончаренко; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2005.
16. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.
17. Кобилецький М. Магдебурзьке право як джерело рецепції римського права в Україні / М. Кобилецький // Право України. – 2007. - № 8.
18. Коссак В. Рецепція положень римського права про іпотеку в законодавстві України / В. Коссак. Римське право та правова культура Європи. – Люблін: Вид-во Люблінського католицького у-ту, 2009. – С. 63-67.
19. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
20. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посіб. - Львів, 2003. - 234 с.
21. Правовая мысль: Антология / Автор-состав. В.П. Малахов. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003.
22. Римське право та правова культура Європи / Ред. АН. Дембінські, Ман. Йоньца. – Люблін, 2008.
23. Федосєєв П. М. Інститут поруки за римським правом та його рецепція в цивільному праві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / П. М. Федосєєв; Нац. у-тет внутр. справ. – Х., 2003. – 19 с..
24. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи. Витоки. - Одеса: Юрид. література., 1999.
25. Черниловский З-М. Римское частное право.- М., 1997.

Семінарське заняття № 23

Тема: Спадкове право

Мета: розкрити сутність інституту спадкового права та основні види спадкування за римським правом.

Питання для обговорення

1. Спадкове право: поняття, історія виникнення і розвитку.
2. Спадкування за заповітом: поняття та історичні форми.
3. Умови дійсності заповіту.
4. Спадкування за законом:
  - 4.1 за квіритським правом;
  - 4.2 за преторським правом;
  - 4.3 імператорським законодавством до Юстиніана;
  - 4.4 за законодавством Юстиніана.

5. Відкриття та прийняття спадщини. Поняття спадкового представництва та спадкової трансмісії. Поняття та види спадкової субституції.
6. Легати та фідейкоміси (сингулярне спадкоємство).
7. Лежача спадщина. Відумерла спадщина. Позови про спадщину.

ТЕРМІНИ: поняття і стадії спадкування: відкриття спадщини (*delatio hereditas*), прийняття спадщини (*aditio hereditatis*); універсальне (*successio in universum jus*) і сингулярне (*successio in singulas res*) наступництво в спадкуванні; право спадкування і етапи його розвитку: спадкування за цивільним правом, спадкування за преторським едиктом, спадкування за імператорським до юстиніанівським законодавством, реформи імператора Юстиніана у сфері спадкового права; лінії та ступені спорідненості; види спадкування: за заповітом (*successio testamentaria*) і за законом (*successio legitima*); заповіт (*testamentum*); спадкова маса (*hereditas*) спадкова частка; спадкування всупереч заповіту; спадкування за законом чи без заповіту (*successio legitima, vel successio intestato*); підстави для спадкування за законом; заповідальні відкази: легат (*legata*) і фідейкоміс (*fideicommissa*); законна частка при спадкуванні (*portio legitima*); позбавлення спадщини (*exhereditio*).

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII Таблиць. Дигести. Кодекс. Інституції. Новели.

Питання для самоконтролю

1. Що слід розуміти під спадкуванням?
2. Що таке спадкова маса?
3. Як вплинула на право спадкування заміна агнатської спорідненості на когнатську?
4. Перелічіть етапи розвитку права спадкування в Стародавньому Римі.
5. Які зміни до порядку спадкування внесли в період правління імператора Юстиніана?
6. Що таке заповіт за римським правом?
7. Що таке обов'язкова частка? Назвіть умови дійсності заповіту в римському праві.
8. В яких випадках спадкоємці могли бути позбавлені обов'язкової частки?
9. Перелічіть підстави для спадкування за законом.
10. Які зміни в порядок спадкування за законом вніс імператор Юстиніан? Назвіть черговість спадкоємців відповідно до приписів Новел Юстиніана.
11. Яким чином враховувалися лінії та ступені спорідненості при спадкуванні за законом?
12. Що таке заповідальні відкази? У чому полягали переваги фідейкомісів перед легатами?
13. У яких випадках виникала необхідність судового захисту інтересів спадкоємця?
14. До яких можливих юридичних наслідків призводила відмова спадкоємця від спадщини?

Доповніть речення

- Спадкове право – це інститут приватного права, що регулює долю правовідносин ... особи.
  - Особа, до якої переходило майно спадкодавця - ...
  - Існувало два порядки спадкування: спадкування за ... та спадкування за ...
  - ... – розпорядження власним майном на випадок смерті, що містило ім'я спадкоємця.
  - Спадкування за законом здійснювалося в наступних випадках: а) відсутності заповіту;
- б) .... заповіту.
- Звід Юстиніана остаточно упорядкував черги спадкоємців за ...
  - Між відкриттям спадщини та її прийняттям спадщина вважалася ...

Творчі завдання

Складіть схеми:

- «Спадкування за законом (в праві Юстиніана)».
- «Спадкування за заповітом».

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Із подальшого переліку оберіть такі умови, які були необхідні для прийняття спадщини:** А виявлення потенційних спадкоємців; В здатність спадкоємця до прийняття спадщини; С повне виявлення успадкованого майна і забезпечення його охорони; Д висловлення спадкоємцем волі щодо прийняття спадщини (заява і фактичний вступ).

2. **Не могли бути спадкоємцями за заповітом:** А холостяки віком до 25р.; В жінки після смерті осіб, до яких могло перейти майно в 100 тис. сестерцій і більше (1сестерція=1граму срібла); С не заміжні жінки віком до 20 років; Д діти державних злочинців; Е перегрини, віровідступники та ін.

3. **Хто становив III коло (клас) спадкоємців при спадкуванні за законом (за кодифікацією Юстиніана)?** А діти та інші низхідні родичі (онуки, правнуки); В неповно рідні брати і сестри та їх діти за правом представлення; С батько, мати, повнорідні брати та сестри, інші висхідні родичі; Д бокові родичі без обмеження ступенів; Е той з подружжя, хто пережив спадкодавця.

4. **Яка умова є основою змісту будь-якого заповіту?** А виявлення потенційних спадкоємців; В заповідальний відказ; С покладення на спадкоємців обов'язку виконати певні дії; Д призначення спадкоємців.

5. **«.....» - одностороннє волевиявлення, на підставі якого можуть виникнути права і обов'язки для інших осіб:** А закликання до спадкування; В заповіт; С прийняття спадщини; Д відкриття спадщини.

Література

1. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.
2. Гарридо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
3. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
4. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
5. Макаруч В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
6. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
7. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
8. Памятники римського права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
9. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
10. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права. Теоретичний та історико-правові аспекти. – Одеса, 1997.
11. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
12. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.
13. Аннерс Э. История Европейского права / Пер. со швед.- М., 1998.
14. Васильченко В. В. Римське спадкове право на тлі права сучасного.- Запоріжжя: Фоліо, 1999.- 130 с.
15. Васильченко В.В. Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / В. В. Васильченко Київ. нац. у-тет ім. Т. Шевченка – К., 1997.

16. Гуцин В.В. Возникновение и развитие наследственного права. – М.: МГИУ, 2003. – 128 с.
17. Гиббон З. Закат и падение Римской империи / Пер. с нем. В 7-и т- М., 1997.
18. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.
19. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
20. Лісовий І. А. Античний світ у термінах, іменах та назвах.- Львів, 1988.
21. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
22. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посіб. - Львів, 2003. - 234 с.
23. Римське право та правова культура Європи / Ред. АН. Дембінські, Ман. Йоньца. – Люблін, 2008.
24. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях. – Х., 2001. – 252 с.
25. Харитонов Є.О. Приватне право у Стародавньому Римі. - Одеса: Юрид. літ., 1996.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Методологія процесу навчання та оцінювання знань студента згідно Кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП)* полягає у його переорієнтації із лекційно-інформативної на **індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму** та на організацію **самоосвіти** студента.

Усі світові і пропонувані останнім часом національні стандарти в основу навчання ставлять самостійну, творчу роботу особи, яка навчається. На цьому принципі базуються і новітні, включно інформаційні технології навчання. У структурі навчального навантаження студента за системою ECTS самостійна та індивідуальна робота розглядаються як одні з основних компонентів навчальної діяльності студента, що повинні займати значну частину його навчального навантаження.

Самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від аудиторних навчальних занять, без прямої участі викладача. Творча (евристична), наближена до наукового осмислення і узагальнення робота можлива лише як результат організації самостійного навчання з обов'язковою присутністю в ній цілепокладання та його досягнення за допомогою ефективних технологічних схем самоосвіти. Крім того така робота повинна бути індивідуалізованою з урахуванням рівня творчих можливостей студента, його навчальних здобутків, інтересів, навчальної активності.

Навчальна дисципліна “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право” є об'ємною і складною за змістом. Без систематичної самостійної роботи з навчальним матеріалом неможливо засвоїти його якісно. Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних занять. Насамперед це актуально для студентів заочної форми навчання, для яких на самостійне опрацювання матеріалу навчальним планом відведено більшість часу. Для студентів денної форми навчання час, відведений для самостійної роботи студента, повинен становити біля 1/4 частини академічного кредиту.

Самостійна робота студентів при вивченні дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право” забезпечена необхідними навчально-методичними засобами: навчальним посібником; конспектами лекцій; методичними рекомендаціями; комплексом тестових завдань і задач для самоконтролю; інтерактивним навчально-методичним комплексом. Студентам рекомендовано для самостійного опрацювання до кожної теми підбірку класичної та найновішої навчальної і наукової літератури, Інтернет-ресурси.

* “Положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу у Тернопільському національному економічному університеті”. Протокол № 10 від 26.05.2006 р. (www.tneu.edu.ua)

Історія держави і права зарубіжних країн та римське право

№ п/п	Тематика самостійної роботи	К-сть годин
1.	Витоки та джерела давньосхідного права. Закони царя Хаммурапі.	0,5
2.	Суспільний устрій і правовідносини в Стародавньому Єгипті і Китаї.	0,5
3.	Суспільний і державний устрій Афіньської республіки. Право Афіньського полісу.	0,5
4.	Причини занепаду Римської держави. Роль римських юристів у розвитку права.	0,5
5.	Станово-представницька і абсолютна монархія в Англії, Франції і Німеччині.	0,5
6.	Феодальне право, його джерела і види.	0,5
7.	Судова система феодальної Англії.	0,5
8.	Судочинство в Середньовічній Німеччині.	1
9.	Утворення і розвиток держави і права Візантійської імперії.	0,5
10.	Характеристика "Новел" Юстиніана.	1
11.	Феодальна держава Південних і західних слов'ян.	0,5
12.	Формування централізованої Російської держави. Основні риси права Росії доби абсолютизму.	1
13.	Особливості російського абсолютизму.	0,5
14.	Утворення та розвиток держави в арабів. Арабський халіфат. Шаріат.	0,5
15.	Середньовічна держава і право в Японії.	0,5
16.	Формування конституційної монархії в Англії.	0,5
17.	Конституція США 1787 р. та Білль про права 1791 р. Державний устрій США.	1
18.	Буржуазна революція XVIII ст. у Франції та її основні етапи.	0,5
19.	Законодавство Французької революції. Кодекси Наполеона.	1
20.	Друга Імперія у Франції (1852–1870 рр.).	0,5
21.	Утворення Третьої республіки у Франції. Конституція 1875 р.	0,5
22.	Об'єднання Німеччини. Імперська Конституція 1871 р. Державний лад Німецької імперії.	0,5
23.	Буржуазна революція в Японії 1858 р., реставрація Мейцзі і реформи 1870-80-х рр.	0,5
24.	Основні зміни в державному механізмі Великої Британії у XX – на початку XXI ст.	0,5
25.	Конституція 1946 р. Державний лад Четвертої республіки. П'ята республіка у Франції.	0,5
26.	Веймарська Конституція 1919 р. Встановлення фашистської диктатури в Німеччині. Політичний режим та механізми фашистської диктатури.	0,5
27.	Зміни в джерелах і системі права у XX ст. Поява нових галузей права. Оновлення законодавства.	0,5
28.	Конституція Японії 1946 р. Розвиток державного ладу та партійної системи.	0,5
29.	Становлення національних держав в Угорщині, Чехословаччині у міжвоєнний період. Відродження Польської держави.	0,5
30.	Демократичні революції 1989–1990 рр. Демонтаж адміністративно-бюрократичної системи управління. Визначальні тенденції у розвитку держави і права посттоталітарних країн наприкінці XX ст.	1
31.	Римське приватне право і цивільне право України.	0,5
32.	Особливості рецепції римського приватного права в Україні.	0,5
33.	Правотворча та судова діяльність Сентимія Севера.	0,5
34.	Етапи розвитку римської держави та права.	0,5
35.	Становище жінки у римському шлюбі.	1
36.	Правові відносини подружжя.	0,5
37.	Правові відносини подружжя.	0,5
38.	Батьківська влада. Усиновлення та узаконення.	0,5
39.	Поняття судового процесу в Стародавньому Римі.	0,5
40.	Концепція захисту цивільного права за Римським правом класичної та післякласичної доби.	1
41.	Представництво у Римському праві.	0,5
42.	Виникнення і розвиток інституту права власності в Стародавньому Римі.	1
43.	Захист прав на чужі речі.	1

Історія держави і права зарубіжних країн та римське право

44.	Право спільної власності.	0,5
45.	Забезпечення договорів: загальна характеристика.	0,5
46.	Контракти як підстава виникнення зобов'язань.	0,5
47.	Поняття застави в римському і сучасному цивільному праві.	1
48.	Поняття та історичні форми заповіту в Римі.	0,5
49.	Спадкування за реформами Юстиніана.	0,5
50.	Основні етапи розвитку приватного права в Римській державі.	0,5
51.	Рецепція римського права.	0,5
52.	Джерела правоутворення римського права.	0,5
53.	Поняття та види сім'ї в Римі.	0,5
54.	Правові відносини подружжя.	0,5
55.	Поняття особи та її право-і дієздатність.	0,5
56.	Юридичні особи. Виникнення та припинення юридичних осіб.	0,5
57.	Опіка і піклування особи.	0,5
58.	Відмінність правового становища римських громадян від правового становища латинів, перегринів.	0,5
59.	Порівняльний аналіз речового і зобов'язального права.	0,5
60.	Поняття і види володіння.	1
61.	Виникнення і розвиток інституту права власності в Стародавньому Римі..	1
62.	Види права власності.	0,5
63.	Сервітути: поняття і види.	0,5
64.	Емфітевзис і суперфіцій.	0,5
65.	Поняття контрактів, історія їх розвитку.	0,5
66.	Класифікація контрактів.	0,5
67.	Умови дійсності договорів.	0,5
68.	Укладання контрактів.	0,5
69.	Пакти та їх види.	1
70.	Ведення чужих справ без доручення.	0,5
71.	Зобов'язання з безпідставного збагачення.	1
72.	Поняття та види квазіделіктів.	1
73.	Поняття деліктів.	1
74.	Основні етапи розвитку римського спадкового права.	1
	Разом:	55

Індивідуальна робота студента є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально-спрямований розвиток їх здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність.

Індивідуальні заняття проводяться під керівництвом викладача у позааудиторний час за окремим графіком, затвердженим кафедрою з урахуванням потреб і можливостей студента. Вони спрямовують здебільшого на поглиблення вивчення студентами окремої навчальної дисципліни, а також можуть мати науково-дослідницький характер (за індивідуальними потребами та здібностями студента у формі участі в роботі студентського наукового гуртка) і передбачають безпосередню участь студента у виконанні наукових досліджень та інших творчих завдань.

Види індивідуальних занять

з дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право”

Консультація – один із видів навчальних занять (індивідуальні або групові), який проводиться з метою отримання студентом відповіді на окремі теоретичні чи практичні питання і для пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування (проводяться протягом семестру – поточні консультації, семестрові, та перед контрольним заходом – залікові). У процесі консультацій (особливо поточного консультування) допускається діагностичне тестування знань студентів (усне та письмове)

для виявлення ступеня засвоєності окремих теоретичних положень, теорій, закономірностей, рівня сформованості практичних умінь і навичок та перевірки ефективності прийомів і методів навчання, використовуваних під час аудиторних занять.

Індивідуальне завдання – форма організації навчання, яка має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці. Індивідуальні завдання виконують студенти самостійно під керівництвом викладача.

Відповідною до інноваційних технологій навчання різновидом індивідуальних завдань є **Комплексне практичне індивідуальне завдання (КПЗ)** – вид позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, навчально-дослідницького чи проектно-конструкторського характеру, яке використовується в процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу.

Мета КПЗ – самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення і практичне застосування знань студентів з дисципліни, розвиток навичок самостійної роботи.

ТЕМАТИКА КПЗ

Комплексне практичне індивідуальне завдання (КПЗ) з дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право” виконується самостійно кожним студентом у вигляді дослідження окремих практичних проблем розвитку суспільної організації та державно-правових систем країн і регіонів світу, римського приватного права на основі самостійного аналізу текстів відповідних пам’яток права та чинних нормативно-правових актів, розв’язання практичних задач.

Метою виконання КПЗ є оволодіння навиками дослідження основних проблем та джерел розвитку державності і права країн світу, зокрема, Стародавнього Риму, що вивчаються в курсі історії держави і права зарубіжних країн. Варіанти КПЗ передбачені в окремому робочому зошиті дисципліни, який додається до робочої програми.

КПЗ виконується *самостійно кожним студентом* з чітким дотриманням методичних рекомендацій. КПЗ розбите на варіанти, кожен з яких включає *два завдання*, які:

- *по-перше*, охоплюють ключові теоретичні питання тематичних блоків курсу (тобто, кожне завдання відповідає переліку тем, що передбачені відповідним змістовим модулем. Це в свою чергу забезпечує наскрізний контроль індивідуальної роботи студента упродовж вивчення навчальної дисципліни), відповідаючи заліковим модулям;

- *по-друге*, передбачають творчі практичні завдання з розв’язання задач, що в свою чергу стимулює студента до праці з джерелами римського приватного права, без чого ефективно засвоєння дисципліни не можливе.

Правила обрання варіанту завдань, виконання та захисту результатів КПЗ:

• студент обирає один варіант завдання до кожного залікового модуля із запропонованого списку відповідно до свого порядкового номера у списку студентів групи;

• самовільна зміна номера варіанту і виду завдання чи їх невірне зазначення у робочому зошиті має наслідком незарахування відповідного залікового модуля та недопуск до екзамену;

• студент виконує КПЗ упродовж семестру;

• студент зобов’язаний надавати викладачеві звіти про виконання завдань КПЗ згідно визначеного графіку та вчасно здати остаточно оформлений робочий зошит КПЗ з усіма виконаними завданнями та захистом результатів їх виконання;

• до структури робочого зошита, який студент здає викладачеві для оцінювання, входять:

1) титульна сторінка; 2) виконані завдання.

КПЗ охоплює всі теми дисципліни.

Варіанти завдань до залікового модуля 1

Поміркуйте над ситуацією та висловіть власну думку з проблеми

Група ПР – 11

1. Як ви вважаєте, чи добре був ознайомлений з життям та звичаями при дворі фараона в Давньому Єгипті автор «Повісті про Сінухета», який писав: «Його величність Сенусерт сидів на троні. Сінухет наблизився до нього та розпростерся перед ним на підлозі. Хвилювання охопило

- Синухета. Він не пам'ятав себе від страху, тіло його дрижало, душа пішла від нього, і він не міг відрізнити життя від смерті. Повелів Синухету фараон встати і сказав «Каж!»? Відповідь обґрунтуйте.
2. Як ви думаєте, з чим пов'язані інтереси царя Вавилону до корабельної справи та його піклування про купців, що відображено в Законах Хаммурапі: «... Якщо корабельник буде необережний і потопить судно або погубить те, що знаходиться в ньому, то корабельник повинен все відшкодувати». Відповідь обґрунтуйте.
  3. Під час правління Хаммурапі ставка податку для вільного населення складала приблизно 10 відсотків прибутку, для залежного населення – 33,3 відсотки. Іноді ця ставка доходила до 50 відсотків. В які роки, на вашу думку, правителі підвищували податок, а в які знижували? Які категорії населення обкладалися підвищеним податком в першу чергу? Відповідь обґрунтуйте.
  4. В давньоіндійських Законах Ману говорилося: «Якщо б цар не наказував сильних, вони б спекли слабких як рибу на вертелі». Чи можна вважати цей вислів епіграфом до цих законів? Відповідь обґрунтуйте.
  5. Афіньський громадянин запропонував конфіскувати землі у аристократів та розподілити їх між бідними. Як би ви відповіли цьому громадянину, опинившись на місці Солона? Відповідь обґрунтуйте.
  6. Греки знали, що в багатьох сусідніх державах влада належала одній людині та передавалась у спадок. В одних це викликало жах, у других надію: може, так краще? Хто з афінян і чому так думав? Відповідь обґрунтуйте.
  7. Аристотель, роздумуючи про успіхи давньогрецьких тиранів, писав: «Тиран в очах своїх підданих повинен бути не тираном, але домоправителем і царем, не узурпатором, але опікуном; тиран повинен вести скромне життя, не дозволяти собі зайвого, знатних притягати на свою сторону своїм обходженням, а більшістю керувати за допомогою своїх демагогічних прийомів». Чи підтверджує ці слова історія тиранії в Давній Греції та діяння окремих історичних осіб? Відповідь обґрунтуйте.
  8. Давньогрецький історик Полібій вважав, що саме завдяки своєму державному устрою римляни підкорили світ. Як ви це розумієте? Чи справедливе таке судження? Відповідь обґрунтуйте.
  9. Поміркуйте на тему: «Що у V сторіччі до н.е. могло б вразити грека у системі державного правління Римської республіки?»
  10. Порівняйте повноваження давньоримських посадовців: царя і стратега; царя й імператора; стратега і консула. Критерії для порівняння: а) отримували владу – за спадком або в результаті виборів; б) як приймали рішення – одностайно або колегіально; в) керували довічно або протягом певного терміну; г) їх діяльність контролювалась іншими особами або ні; д) могли передавати свою владу у спадок або ні; е) їхня влада обожествлялася або ні.
  11. Чому в римському домі, на відміну від грецького, не існувало поділу на жіночу та чоловічу половини? Як це пов'язано зі звичаями та побутом римлян? Відповідь обґрунтуйте.
  12. Чому, приїжджаючи до Риму наприкінці I ст. до н.е., іноземець в перший тиждень свого перебування був впевнений, що Рим – це республіка, але, проживши там деякий час, змінював свою думку? Припустіть, де повинен був побувати приїжджий, щоб остаточно переконатися, що Рим – монархія?
  13. Одного разу один з прибічників Цезаря увінчав його голову короною, але Цезар рішуче зняв її з голови. Побачивши це, присутні радісно закричали і заплодували. Іншого разу друзі Цезаря прикрасили його статую знаками царської честі, а два трибуни зняли прикраси та заарештували громадян, що вітали Цезаря як царя. Дізнавшись про це, Цезар відсторонив трибунів від посади. Про що свідчать наведені факти?
  14. Читаючи новий закон, людина побачила, що одна з статей цього закону обмежує її права. Дещо подумавши, вона скасувала неугодний їй закон. Хто міг так поступити: раб, стратег, консул, цар, знатний громадянин, селянин? Як кожний з цих людей поведе себе в подібній ситуації: скасує закон; нічого не зможе зробити; не покаже виду, що він незадоволений, але виступить з промовою проти цього закону; буде добиватися скасування закону; вимушений буде підкоритися закону; оскаржить закон і поставити питання про його перегляд на найближчому засіданні?
  15. Які протиріччя закладені в формулах відомих римських юристів: право є наука про добре та справедливе (Цельс); право, яке в кожній державі корисно всім або багатьом (Папініан); не повинен бути обманутий той, хто керується загальним правом (Папініан)? Відповідь обґрунтуйте.

16. Англійський історик А. Тойнбі писав, що V ст. н.е. було епохою, коли “римляни, що ставали варварами, та варвари, що ставали римлянами, в один період застигли, дивлячись один на одного”. Як ви розумієте це висловлювання? Про який період йде мова?
17. Як ви вважаєте, чому у феодальній Європі не прижилося рабство? Відповідь обґрунтуйте.
18. В кожній статті Салічної правди розглядається окремий випадок: хто на кого напав, хто у кого вкрав і т.п. І хоча розміри відшкодування за завданий збиток можуть бути однаковими, статті ніколи не об’єднуються. Як ви думаєте, хто складав цей суддебник? Відповідь обґрунтуйте.
19. 25 грудня 800 р. в соборі Св. Петра у Римі проходив різдвяний молебень, під час якого Папа поклав на голову короля франків Карла корону римських імператорів. Чому Карл Великий прийняв титул імператора? Наведіть від особи самого Карла не менше трьох причин, що спонукали його це зробити.
20. У франкських королів не було постійної резиденції, і вони переїжджали з усім своїм двором з одного помістя (вілли) до іншого, зупиняючись у палацах (пфальцах). Чи можна пояснити ці переїзди господарчими або адміністративними міркуваннями або це була просто примха франкських королів? Відповідь обґрунтуйте.
21. Чому в XI – XIII ст. церква особливо активно виступала проти лицарських турнірів? В 1312 р. король Філіп Красивий спеціальним указом заборонив турніри. Інші світські государі – Генріх II Плантагенет, Людовик Святий – також негативно ставились до турнірів. Чому? Відповідь обґрунтуйте.
22. В Англії при королі Генріху I, молодшому синові Вільгельма Завойовника, для збирання податків було створено Палату шахової дошки. Процедура підрахунку податків нагадувала гру в шахи. На картатій скатерті, якою був накритий стіл, розкладалися монети по окремим статтям надходжень – прибутки від графств, міст, коронних васалів, судові мита, штрафи, прямі податки. Подумайте, на яких клітинках шахової дошки знаходилося найбільше монет. Про що це говорить? Що сьогодні нагадує вам про ці клітинки?
23. Проаналізувавши Велику хартію вольностей, виділіть обіцянки короля, що стосуються окремих верств населення (по кожній верстві окремо) та всього населення Англії в цілому. Чи можна вважати цей документ своєрідною англійською конституцією? Відповідь обґрунтуйте.
24. У середньовічних містах регламентації підлягали всі сторони життя ремісників. Середньовічний цех, як і будь-яка феодальна корпорація, нав’язував своїм членам однаковий спосіб життя, однаковий стиль поведінки та мислення. Добре це чи погано з точки зору сучасної людини? Як ви вважаєте, чи існують зараз пережитки цехової регламентації? Відповідь обґрунтуйте.
25. Як помінялося поняття злочину від середньовіччя до сучасності? Свою відповідь підтвердьте уривками з правових документів.
26. Яку роль у феодальному середньовічному суспільстві і державі відігравала церква? Відповідь обґрунтуйте.
27. Визначте, чим відрізнявся порядок судочинства над феодалом, селянином та міщанином у Середні віки? Наведіть приклади із джерел.
28. Порівняйте шлюбно-сімейне право в середньовічній Європі та в Стародавньому Римі? Де, на вашу думку, права жінки захищалися більше і чому?
29. На основі аналізу пам’яток права “Саксонське зеркало” та “Кароліна” охарактеризуйте порядок судочинства в XIII та XVI ст. Чи існували розбіжності? Якщо так, то з чим вони пов’язані?
30. Висловіть своє ставлення до твердження: “Західноєвропейське право в період Середніх віків було кроком назад у порівнянні з римським правом”.

Група ПР – 12

1. Джайлс Флетчер, англійський дипломат, що відвідав Москву в 1588-1589 рр., залишив цікаві свідчення про Росію того часу: “Правління у них чисто тиранічне: всі дії спрямовані на користь одного царя, та більше того самим явним і варварським способом. Обидва класи, і дворяни, і простолюди, у відношенні до свого майна є лише хранителями царських доходів, тому що все нажите ними рано чи пізно переходить в царські скрині”. Чому у Флетчера дворяни та простолюди стоять в одному ряду? Чи відповідало це дійсності? Відповідь обґрунтуйте.
2. Чим відрізнялося правове становище жінки у європейському середньовічному та мусульманському праві? Опишіть її права та обов’язки в обох правових системах.
3. За виготовлення фальшивих грошей в Соборному уложенні 1649 р. передбачалась смертна кара: в горло винуватцю вливали розплавлений метал. Чому фальшивомонетників карали так жорстоко? Відповідь обґрунтуйте.

4. Проаналізувавши Велику хартію вольностей, виділіть обіцянки короля, що стосуються окремих верств населення (по кожній верстві окремо) та всього населення Англії в цілому. Чи можна вважати цей документ своєрідною англійською конституцією? Відповідь обґрунтуйте.
5. У середньовічних містах регламентації підлягали всі сторони життя ремісників. Середньовічний цех, як і будь-яка феодальна корпорація, нав'язував своїм членам однаковий спосіб життя, однаковий стиль поведінки та мислення. Добре це чи погано з точки зору сучасної людини? Як ви вважаєте, чи існують зараз пережитки цехової регламентації? Відповідь обґрунтуйте.
6. Як помінялося поняття злочину від середньовіччя до сучасності? Свою відповідь підтвердьте уривками з правових документів.
7. Яку роль у феодальному середньовічному суспільстві і державі відігравала церква? Відповідь обґрунтуйте.
8. Визначте, чим відрізнявся порядок судочинства над феодалом, селянином та міщанином у Середні віки? Наведіть приклади із джерел.
9. Порівняйте шлюбно-сімейне право в середньовічній Європі та в Стародавньому Римі? Де, на вашу думку, права жінки захищалися більше і чому?
10. На основі аналізу пам'яток права "Саксонське зеркало" та "Кароліна" охарактеризуйте порядок судочинства в XIII та XVI ст. Чи існували розбіжності? Якщо так, то з чим вони пов'язані?
11. Висловіть своє ставлення до твердження: "Західноєвропейське право в період Середніх віків було кроком назад у порівнянні з римським правом".
12. Джайлс Флетчер, англійський дипломат, що відвідав Москву в 1588-1589 рр., залишив цікаві свідчення про Росію того часу: "Правління у них чисто тиранічне: всі дії спрямовані на користь одного царя, та більше того самим явним і варварським способом. Обидва класи, і дворяни, і простолюд, у відношенні до свого майна є лише хранителями царських доходів, тому що все нажите ними рано чи пізно переходить в царські скрині". Чому у Флетчера дворяни та простолюд стоять в одному ряду? Чи відповідало це дійсності? Відповідь обґрунтуйте.
13. Чим відрізнялося правове становище жінки у європейському середньовічному та мусульманському праві? Опишіть її права та обов'язки в обох правових системах.
14. За виготовлення фальшивих грошей в Соборному уложенні 1649 р. передбачалась смертна кара: в горло винуватцю вливали розплавлений метал. Чому фальшивомонетників карали так жорстоко? Відповідь обґрунтуйте.
15. За Петра I було введено особливу присягу для сенаторів та всіх державних службовців. Ті, хто приносив її, зобов'язувались: "Ревно зберігати вірність своєму государю та державі, право та правий суд між народом, так і в справі державній, в збиранні скарбниці та всього іншого, що государя та держави інтереси потребують..." Про що свідчить введення подібної присяги? Як змінювався характер влади та відношення до неї в Петровську епоху?
16. Порівняйте структуру та повноваження органів державної влади у Римській імперії періоду домінації та Візантії. Які спільні і відмінні риси ви бачите?
17. Визначте спільні та відмінні риси у структурі державного механізму Московського царства і феодальних монархій Західної Європи?
18. Чому Польська держава, яка за формою правління була монархією, носила назву «Річ Посполита», яке перекладалося як «республіка для усіх»? Чи було це виправдано? Відповідь обґрунтуйте.
19. Дайте власну відповідь на питання: "Чому слов'янські країни у середні віки не змогли зберегти власної державності?".
20. Чи згодні ви з тезою, що головним поштовхом до утворення держави у арабів стала поява нової релігії – ісламу? Якщо так, то як ця релігія вплинула на особливості арабської держави? Якщо ні, то що було причиною утворення арабської держави?
21. Виділіть спільні та відмінні риси західноєвропейського та азійського феодалізму.
22. Чому у провідних країнах Стародавнього Сходу склалася форма держави давньосхідна деспотія? Які фактори цьому сприяли? Чи могла там сформуватися республіканська форма державного правління? Відповідь обґрунтуйте.
23. Чому у державах Стародавнього Сходу не було парламентів?
24. Які елементи форми держави, державного механізму країн Стародавнього Сходу збереглися у сучасному типі державності країн світу?
25. Чому право держав Стародавнього Сходу мало консервативний казуальний та формалізований характер? Наведіть конкретні приклади з джерел.
26. Поясніть, у чому різниця між патріархальним та класичним рабством. У яких державах Стародавнього світу переважали кожна із цих форм рабства?

Група ПР – 13

1. Поясніть, чому в науці прийнято завершувати період Стародавнього часу розпадом Римської імперії? Які соціально-економічні та політико-правові причини цього розраду?
2. Чому у праві країн Стародавнього Сходу абсолютно переважали такі крайні види покарання як смертна кара і каліцтва? Чим це зумовлювалося?
3. Які причини призвели до переходу Римської держави від прогресивної республіканської до консервативної монархічної форми державного правління? Який характер мала імператорська влада Октавіана Августа?
4. Чому система державної влади та система права стародавньої Спарти вважається в науці більш відсталою, ніж аналогічні системи стародавніх Афін? Чи погоджуєтеся ви з таким твердженням. Відповідь обґрунтуйте.
5. Охарактеризуйте форми шлюбу у праві Стародавнього Риму. Які переваги та недоліки кожного з них. Прихильником якої з цих форм шлюбу ви є і чому?
6. Чи відрізнялося правове становище колонів Стародавнього Риму та феодално-залежних селян в середньовічній Європі? Якщо так, то чим? Якщо ні, то чому?
7. Визначте, які принципи та характерні риси діяльності римської магістратури перейшли у сучасну практику організації та функціонування органів влади демократичних держав світу.
8. Чи згодні ви з твердженням: “У державах Західної Європи періоду Середніх віків утворилися однотипні представницькі органи влади з однаковими повноваженнями, що отримали назву парламенти”. Відповідь обґрунтуйте.
9. Які ознаки дозволили вченим по-різному назвати період абсолютної монархії в Англії, Франції і Німеччині?
10. Поясніть, чому феодалне право Європи було правом сильного та відрізнялося жорстокістю покарань.
11. На основі чого вчені стверджують, що на феодалне право країн Європи значний вплив мало церковне (канонічне) право?
12. Чому у Салічній правді найбільш поширеним видом покарання є вергельд? Чому не смертна кара чи каліцтва? Що ж змінилося з часів Стародавнього світу?
13. Чому у феодалному праві основна увага приділялася інститутам злочину і покарання?
14. Чому середньовічні міста прагнули здобути окреме “міське право”? У чому були його переваги?
15. Чому правову систему Англії називають “загальним правом”? У чому його сутність?
16. Опишіть соціально-економічне та політико-правове становище європейського феодала, його права та обов’язки.
17. Опишіть соціально-економічне та політико-правове становище європейського селянина епохи феодалізму, його права та обов’язки?
18. Поясніть сутність понять “пронія” і “проніари” у візантійській державно-правовій системі. Які феодалні інститути держав Західної Європи були їхніми аналогами?
19. Чому Візантія та її правова система вважаються носіями римської державно-правової традиції на території Східної Європи, зокрема, серед слов’янських народів?
20. Які характерні риси феодалізму в Московській державі відповідали аналогічним тенденціям розвитку феодалних держав Західної Європи?
21. Наведіть спільні та відмінні ознаки правового статусу, структури та механізму здійснення повноважень парламентів держав Західної Європи та Земського собору Московського царства.
22. Визначте спільні та відмінні риси Арабського халіфату та західноєвропейських феодалних держав.

Варіанти завдань до залікового модуля 2

Поміркуйте над ситуацією та висловіть власну думку з проблеми

Група ПР - 11

1. Ми говорили про те, що полон патерфаміліас робив його сина повноправним, але з поверненням батька з полону все поверталось до колишнього правового стану. Якщо ж батько помре в полоні і це стане відомим, з якого моменту син буде вважатися повновладним (це може мати важливе значення для укладених ним угод і ін.) - з моменту полону батька чи з моменту його смерті в полоні? Як вірніше

визначити ситуацію, породжену полоном висхідного, - як втрату його повновладдя в родині чи її призупинення?

2. Заповіт було складено не зовсім зрозуміло і тому оскаржено, і позивач запитав юриста Цельза, чи може виступити в якості свідка той, хто під диктовку спадкодавця писав заповіт. «Або я не розумію запитання, - відповів юрист, - або він просто нерозумний». Що хотів сказати Цельз?

3. По смерті батька діти поділили спадщину згідно заповіту так, що старшому сину дісталась половина спадщини, а друга половина була поділена між решта синами. Потім виявилось, що батько мав борг. Яку частину боргу має сплатити кожен син?

4. Заповідач виразив свою волю й у тім, щоб опікуном його дітей, минаючи найближчого агната, став «відданий мені раб Панфіл, якого я тим самим відпускаю на волю». Чи законно це?

5. Одного дня Лентул Сілан побачив, що на його полі пасеться чуже стадо. З метою прогнати чуже стадо з свого поля, Лентул Сілан спустив на нього собак. В результаті 2 коней зі стада загинули і кілька були покалічені. Тит Марій, хазяїн стада, зажадав від Лентула Сілана відшкодувати вартість загиблих і покалічених тварин. Проте Лентул Сілан відшкодувати шкоду відмовився і заявив, що, по-перше, це все сталося з вини самого Тита, бо він не забезпечив належного нагляду за худобою, а, по-друге, ті збитки, які він, Лентул Сілан зазнав через знищення частини посівів, не менші. Як має бути вирішено спір?

6. Помираючи, Гортензій вказав у тестаменті: «Хай спадкоємцем буде мій син, що має народитися від моєї вагітної дружини. Якщо ж раптом він, коли стане правоздатним, відмовиться від спадку, то хай спадкоємцем буде Курій». Після смерті Гортензія його вдова народила мертвого сина.

Тоді претензії на спадок пред'явив брат небіжчика, посилаючись на те, що оскільки спадкоємець не став правоздатним, то тестамент є недійсним, і Курій, на спадок претендувати не може. Сторони звернулися до суду. Як вирішити справу?

7. Хтось призначив раба своїм спадкоємцем. Чи може раб відмовитися? Чи можна зробити раба спадкоємцем без відпущення його на волю?

8. Заповідач виразив свою волю й у тім, щоб опікуном його дітей, минаючи найближчого агната, став «відданий мені раб Панфіл, якого я тим самим відпускаю на волю». Чи законно це?

9. По смерті батька діти поділили спадщину згідно заповіту так, що старшому сину дісталась половина спадщини, а друга половина була поділена між решта синами. Потім виявилось, що батько мав борг. Яку частину боргу має сплатити кожен син?

10. Колатін Торквіній передав Камілу Квінцію на збереження 50 мішків зерна. Мішки поклали у коморі, що належала Камілу. Внаслідок недогляду Каміла пошкоджений дах комори не був відремонтований до настання сезону дощів. У результаті цього все зерно, що знаходилося у коморі, у тому числі і зерно самого Каміла, було зіпсовано. Торквіній звернувся до Каміла із позовом про стягнення вартості втраченого зерна. Чи підлягає позов задоволенню?

11. Требацій, який жив на узбережжі, одного дня знайшов скриню, де були різноманітні товари. Оскільки вказівки на те, чиї це товари, не було, він забрав скриню собі. Через деякий час до нього прийшов раб Муція з листом від останнього і прохання повернути речі. Кому належать речі, які в бурю було викинуто за борт для полегшення судна?

12. До юриста звернулися з питанням: «Хто має бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тиція Мевій напише вірш, розповідь, промову?». Дайте відповідь.

13. До юриста звернулися з питанням: «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син. Кому надасть перевагу претор?». Дайте відповідь.

14. Три римлянина уклали угоду про створення своєрідного товариства взаємодопомоги. В цій угоді вони передбачили, що веденням сумісних справ буде займатися Тицій, Луцилій надасть приміщення для крамниці, а Валеріус виділяє для загальних потреб певну суму грошей. Прибутки мають поділятися у рівних частках між усіма учасниками договору. Через деякий час Луцилій помер, і його спадкоємці звернулися з вимогою до Тиція та Валеріуса про звільнення приміщення, а також про виплату їм частини прибутку, отриманого з моменту смерті Луцилія до моменту подання позову. Відповідачі посилалися на те, що крамниця передана у користування товариству і, отже, поверненню не підлягає. Що стосується виплати частки прибутку, то вони готові це зробити за умови когось із спадкоємців до товариства. Вирішіть суперечку.

15. Марко Фаустул 10-и років, що тренувався у стрілянні з лука, убив коня, який належав Красу Клавдієві. Крас Клавдій зажадав відшкодувати йому вартість коня - 30 сестерціїв. Опікун Марка Фаустула заперечував обов'язок Марка відшкодувати шкоду, оскільки: по-перше, ціна в 30 сестерціїв

занадто висока, стільки коштував кінь два місяці тому. Зараз - кінь коштує 25 сестерціїв. А убитий кінь взагалі був куплений 4 роки тому (із слів самого хазяїна) і коштував тоді 20 сестерціїв; по-друге, Марко Фаустул є неповнолітнім і не міг передбачити наслідки своїх дій, а тому не повинен нести відповідальність. Чи повинна бути відшкодована вартість коня і якщо так, то в якому розмірі?

16. Колатін Торквіній передав Камілу Квінцію на збереження 50 мішків зерна. Мішки поклали у коморі, що належала Камілу. Внаслідок недогляду Каміла пошкоджений дах комори не був відремонтований до настання сезону дощів. У результаті цього все зерно, що знаходилося у коморі, у тому числі і зерно самого Каміла, було зіпсовано. Торквіній звернувся до Каміла із позовом про стягнення вартості втраченого зерна. Чи підлягає позов задоволенню?

17. Тацій Мамурій уклав із Манієм Бреном договір найму будинку терміном на один рік. Плату Тацій сплатив за рік уперед. Через 3 місяці, рятуючись від повсталих рабів, Тацій покинув будинок, і два місяці мешкав у сусідній провінції. Повернувшись після придушення повстання, він знайшов, що будинок був розграбований і спалений. Коли Брен дізнався про це, він зажадав від Тація відшкодувати вартість розграбованого майна і вартість дому. Тацій, оскільки він вважав себе невинним, відмовився відшкодувати шкоду і зажадав повернути йому найману плату за 9 місяців. Як вирішити спір?

18. Амулій Лоренці надав у найом Ветурію Терму земельну ділянку для випасу худоби. Як виявилось, на наданій ділянці росли шкідливі рослини, внаслідок чого вся худоба, що належала Ветурію Терму, загинула. Ветурій Терм звернувся до Амулія Лоренца із вимогою відшкодувати збитки, викликані загибеллю худоби. Амулій Лоренці, у свою чергу, відмовився відшкодувати збитки, оскільки він не знав про шкідливі рослини, і зажадав від Ветурія Терма найману плату. Як розв'язати спір?

19. Юлій Августин і Мунацій Грат уклали договір купівлі-продажу раба. Відповідно до договору, Юлій Августин зобов'язався передати Мунацію Грату раба, який добре знається на садівництві, а Мунацій Грат зобов'язався сплатити за раба обумовлену суму через 10 днів після його передачі. У випадку прострочення оплати, Мунацій Грат зобов'язався сплатити за раба подвійну вартість. Раб був переданий, проте минуло 10 днів, а Мунацій Грат не заплатив за нього. У зв'язку з цим Юлій Августин зажадав від Мунація Грата оплату в подвійному розмірі. Проте незабаром з'ясувалося, що переданий раб не розуміється на садівництві. У зв'язку з цим, Мунацій Грат і зовсім відмовився платити за нього. Як має бути вирішений спір?

20. Будинок Корнелія Пудента зруйнувався через місяць після того, як був побудований, у результаті чого загинув раб. Було встановлено, що будинок зруйнувався через те, що одна з балок, які були використані при його будівництві, була виготовлена з дерева м'якої породи, непридатного для будівництва. Корнелій Пудент звернувся до продавця дерева, Квінціана Афранія, із позовом про відшкодування вартості будинку і вартості раба. Проте Квінціан Афраній відшкодувати вартість будинку і раба відмовився, посилаючись на те, що лише одна балка з усієї партії виявилася негожою, і він не знав про це. Як має бути вирішено спір?

21. Хтось замовив скульптору портрет своєї дружини і надав для цієї мети мармур. Тим часом скульптор одержав більш вигідне замовлення - виліпити скульптурний портрет імператора. Не маючи під рукою матеріалу, він використовував мармур першого замовника. Той, побачивши результат, погодився прийняти й оплатити скульптуру імператора. Скульптор заперечував, керуючись тим, що власником виробу повинен вважатися майстер, «який вдихнув в мертвий камінь душу». Замовник наполягав на тому, що власність повинна належати тому, хто надав матеріал, тому що в основі всякої духовної діяльності лежить «груба матерія». Як вирішили цю суперечку римські юристи? Що думаєте про це ви? Чи істотно для рішення суперечки те, що матеріалом, переданим скульптору, міг бути не мармур, а мідь, золото, срібло?

22. Велій є власником двох будинків, побудованих один біля одного. З них він одночасно продає один будинок Петрицію, а другий - Урбану. Ділянка останнього доходить до самої стіни будинку Петриція. Але Урбан не бажає, щоб вікна (які за місцевими звичаями відкриваються назовні) й надалі виступали у повітряний простір, який йому належить, а також він не згоден, щоб з даху будинку Петриція вода стікала на його ділянку. Але Петрицій посилається на те, що в договорі купівлі-продажу є умова про те, що, дім продається «в наявному видимому стані». Як вирішити спір?

23. Каледій купив у Марія сад біля ділянки Іавлена. Марій та Іавлен багато років тому на спільні кошти побудували на землі Іавлена колодязь, який згідно з домовленістю призначався виключно для зрошення саду Марія. За це Марій відмовився від стягнення боргу з Іавлена. Зараз Іавлен не бажає, щоб Каледій користувався цим колодязем, як його попередник. Каледій посилався на те, що для саду, який був закладений вже після облаштування колодязя, немає звідки більше поблизу доставити води. Як вирішити спір?

24. До юриста звернулися з питанням: «Хто має бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тиція Мевій напише вірш, розповідь, промову?». Дайте відповідь.

25. Требацій, який жив на узбережжі, одного дня знайшов скриню, де були різноманітні товари. Оскільки вказівки на те, чиї це товари, не було, він забрав скриню собі. Через деякий час до нього прийшов раб Муція з листом від останнього і прохання повернути речі. Кому належать речі, які в бурю було викинуто за борт для полегшення судна?

26. Неемансипованого тридцятилітнього сина було призначено на посаду міського претора. Батько гордився цим призначенням, але звернувся до сина, як до посадової особи, з питанням хто з них має підпорядковуватися іншому: чи він сину, як кожен громадянин Рима – магістрату, чи син йому, як патерфаліас? Дайте вмотивоване роз'яснення.

27. Юриста запитали: «Чи хазяїн судна має відповідати за дії усіх членів свого екіпажу? Чи враховується те, що він сам не завдавав шкоди? Чи однаково він відповідає за їхні дії, чи має враховуватися та обставина - вільні вони чи раби?». Дайте консультацію.

28. До юриста звернулися з питанням: «Що робити, коли особа, яка досягла 25 років, продала себе у рабство, тобто якщо вона отримала частину ціни? Чи може вона потім бути поновлена в правах?». Дайте вмотивовану відповідь.

29. Дорослі сини звернулися до батька з вимогою розділу майна, посилаючись на те, що воно є їхньою спільною власністю. Однак батько виконати цю вимогу відмовився, зазначивши, що сини знаходяться під його владою, а тому є не суб'єктами, а об'єктами права. Хто з них правий?

30. Ми говорили про те, що полон патерфаміліас робив його сина повноправним, але з поверненням батька з полону все поверталось до колишнього правового стану. Якщо ж батько помре в полоні і це стане відомим, з якого моменту син буде вважатися повновладним (це може мати важливе значення для укладених ним угод і ін.) - з моменту полону батька чи з моменту його смерті в полоні? Як вірніше визначити ситуацію, породжену полоном висхідного, - як втрату його повновладдя в родині чи її призупинення?

31. На торговій площі м. Рим під час проведення торгової операції між 2 торговцями виникла сутичка, внаслідок якої торговець С. травмував своєму партнеру А. палицею ногу. Сутичка була наслідком особистої образи А., який в недалекому минулому при купівлі амфори з оливковою олією переманив на свою сторону постачальників цього товару С., шляхом зведення наклепу на свого ділового партнера. Внаслідок травми А. звернувся до претора, щоб той їх розсудив, але і С., не гаючи часу, звернувся з позовною заявою до того ж судді.

1. Хто із торговців у даній справі є позивачем, а хто відповідачем у цивільній справі?
2. Яке покарання чекає відповідача за "Законами 12 таблиць"?
3. Хто із торговців у даній справі є позивачем, а хто відповідачем у кримінальній справі?
2. Складіть схему на тему: «Особливості формулярного процесу».

Група ПР - 12

1. По смерті батька діти поділили спадщину згідно заповіту так, що старшому сину дісталась половина спадщини, а друга половина була поділена між решта синами. Потім виявилось, що батько мав борг. Яку частину боргу має сплатити кожен син?

2. Заповідач виразив свою волю й у тім, щоб опікуном його дітей, минаючи найближчого агната, став «відданий мені раб Панфіл, якого я тим самим відпускаю на волю». Чи законно це?

3. Одного дня Лентул Сілан побачив, що на його полі пасеться чуже стадо. З метою прогнати чуже стадо з свого поля, Лентул Сілан спустив на нього собак. В результаті 2 коней зі стада загинули і кілька були покалічені. Тит Марій, хазяїн стада, зажадав від Лентула Сілана відшкодувати вартість загиблих і покалічених тварин. Проте Лентул Сілан відшкодувати шкоду відмовився і заявив, що, по-перше, це все сталося з вини самого Тита, бо він не забезпечив належного нагляду за худобою, а, по-друге, ті збитки, які він, Лентул Сілан зазнав через знищення частини посівів, не менші. Як має бути вирішено спір?

4. Помираючи, Гортензій вказав у тестаменті: «Хай спадкоємцем буде мій син, що має народитися від моєї вагітної дружини. Якщо ж раптом він, коли стане правоздатним, відмовиться від спадку, то хай спадкоємцем буде Курій». Після смерті Гортензія його вдова народила мертвого сина.

Тоді претензії на спадок пред'явив брат небіжчика, посилаючись на те, що оскільки спадкоємець не став правоздатним, то тестамент є недійсним, і Курій, на спадок претендувати не може. Сторони звернулися до суду. Як вирішити справу?

5. Хтось призначив раба своїм спадкоємцем. Чи може раб відмовитися? Чи можна зробити раба спадкоємцем без відпущення його на волю?
6. До юриста звернулися з питанням: «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син. Кому надасть перевагу претор?» Дайте відповідь.
7. До юриста звернулися з питанням: «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син. Кому надасть перевагу претор?» Дайте відповідь.
8. Три римлянина уклали угоду про створення своєрідного товариства взаємодопомоги. В цій угоді вони передбачили, що веденням сумісних справ буде займатися Тицій, Луцилій надасть приміщення для крамниці, а Валеріус виділяє для загальних потреб певну суму грошей. Прибутки мають поділятися у рівних частках між усіма учасниками договору. Через деякий час Луцилій помер, і його спадкоємці звернулися з вимогою до Тиція та Валеріуса про звільнення приміщення, а також про виплату їм частини прибутку, отриманого з моменту смерті Луцилія до моменту подання позову. Відповідачі посилалися на те, що крамниця передана у користування товариству і, отже, поверненню не підлягає. Що стосується виплати частки прибутку, то вони готові це зробити за умови когось із спадкоємців до товариства. Вирішіть суперечку.
9. Марко Фаустул 10-и років, що тренувався у стрілянні з лука, убив коня, який належав Красу Клавдієві. Крас Клавдій зажадав відшкодувати йому вартість коня - 30 сестерціїв. Опікун Марка Фаустула заперечував обов'язок Марка відшкодувати шкоду, оскільки: по-перше, ціна в 30 сестерціїв занадто висока, стільки коштував кінь два місяці тому. Зараз - кінь коштує 25 сестерціїв. А убитий кінь взагалі був куплений 4 роки тому (із слів самого хазяїна) і коштував тоді 20 сестерціїв; по-друге, Марко Фаустул є неповнолітнім і не міг передбачити наслідки своїх дій, а тому не повинен нести відповідальність. Чи повинна бути відшкодована вартість коня і якщо так, то в якому розмірі?
10. Колатін Торквіній передав Камілу Квінцію на збереження 50 мішків зерна. Мішки поклали у коморі, що належала Камілу. Внаслідок неогляду Каміла пошкоджений дах комори не був відремонтований до настання сезону дощів. У результаті цього все зерно, що знаходилося у коморі, у тому числі і зерно самого Каміла, було зіпсовано. Торквіній звернувся до Каміла із позовом про стягнення вартості втраченого зерна. Чи підлягає позов задоволенню?
11. Тацій Мамурій уклав із Манієм Бреном договір найму будинку терміном на один рік. Плату Тацій сплатив за рік уперед. Через 3 місяці, рятуючись від повсталих рабів, Тацій покинув будинок, і два місяці мешкав у сусідній провінції. Повернувшись після придушення повстання, він знайшов, що будинок був розграбований і спалений. Коли Брен дізнався про це, він зажадав від Тація відшкодувати вартість розграбованого майна і вартість дому. Тацій, оскільки він вважав себе невинним, відмовився відшкодувати шкоду і зажадав повернути йому найману плату за 9 місяців. Як вирішити спір?
12. Амулій Лоренці надав у найом Ветурію Терму земельну ділянку для випасу худоби. Як виявилось, на наданій ділянці росли шкідливі рослини, внаслідок чого вся худоба, що належала Ветурію Терму, загинула. Ветурій Терм звернувся до Амулія Лоренца із вимогою відшкодувати збитки, викликані загибеллю худоби. Амулій Лоренці, у свою чергу, відмовився відшкодувати збитки, оскільки він не знав про шкідливі рослини, і зажадав від Ветурія Терма найману плату. Як розв'язати спір?
13. Будинок Корнелія Пудента зруйнувався через місяць після того, як був побудований, у результаті чого загинув раб. Було встановлено, що будинок зруйнувався через те, що одна з балок, які були використані при його будівництві, була виготовлена з дерева м'якої породи, непридатного для будівництва. Корнелій Пудент звернувся до продавця дерева, Квінціана Афранія, із позовом про відшкодування вартості будинку і вартості раба. Проте Квінціан Афраній відшкодувати вартість будинку і раба відмовився, посилаючись на те, що лише одна балка з усієї партії виявилася негожою, і він не знав про це. Як має бути вирішено спір?
14. Хтось замовив скульптору портрет своєї дружини і надав для цієї мети мармур. Тим часом скульптор одержав більш вигідне замовлення - виліпити скульптурний портрет імператора. Не маючи під рукою матеріалу, він використовував мармур першого замовника. Той, побачивши результат, погодився прийняти й оплатити скульптуру імператора. Скульптор заперечував, керуючись тим, що власником виробу повинен вважатися майстер, « який вдихнув в мертвий камінь душу». Замовник наполягав на тому, що власність повинна належати тому, хто надав матеріал, тому що в основі всякої духовної діяльності лежить «груба матерія». Як вирішили цю суперечку римські юристи? Що думаєте

про це ви? Чи істотно для рішення суперечки те, що матеріалом, переданим скульптору, міг бути не мармур, а мідь, золото, срібло?

15. Велій є власником двох будинків, побудованих один біля одного. З них він одночасно продає один будинок Петрицію, а другий - Урбану. Ділянка останнього доходить до самої стіни будинку Петриція. Але Урбан не бажає, щоб вікна (які за місцевими звичаями відкриваються назовні) й надалі виступали у повітряний простір, який йому належить, а також він не згоден, щоб з даху будинку Петриція вода стікала на його ділянку. Але Петрицій посилається на те, що в договорі купівлі-продажу є умова про те, що, дім продається «в наявному видимому стані». Як вирішити спір?

16. Каледій купив у Марія сад біля ділянки Іавлена. Марій та Іавлен багато років тому на спільні кошти побудували на землі Іавлена колодязь, який згідно з домовленістю призначався виключно для зрошення саду Марія. За це Марій відмовився від стягнення боргу з Іавлена. Зараз Іавлен не бажає, щоб Каледій користувався цим колодязем, як його попередник. Каледій посилався на те, що для саду, який був закладений вже після облаштування колодязя, немає звідки більше поблизу доставити води. Як вирішити спір?

17. До юриста звернулися з питанням: «Хто має бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тиція Мевій напише вірш, розповідь, промову?». Дайте відповідь.

18. Требацій, який жив на узбережжі, одного дня знайшов скриню, де були різноманітні товари. Оскільки вказівки на те, чиї це товари, не було, він забрав скриню собі. Через деякий час до нього прийшов раб Муція з листом від останнього і прохання повернути речі. Кому належать речі, які в бурю було викинуто за борт для полегшення судна?

19. Будинок Корнелія Пудента зруйнувався через місяць після того, як був побудований, у результаті чого загинув раб. Було встановлено, що будинок зруйнувався через те, що одна з балок, які були використані при його будівництві, була виготовлена з дерева м'якої породи, непридатного для будівництва. Корнелій Пудент звернувся до продавця дерева, Квінціана Афранія, із позовом про відшкодування вартості будинку і вартості раба. Проте Квінціан Афраній відшкодувати вартість будинку і раба відмовився, посилаючись на те, що лише одна балка з усієї партії виявилася негожою, і він не знав про це. Як має бути вирішено спір?

20. Неемансипованого тридцятилітнього сина було призначено на посаду міського претора. Батько гордився цим призначенням, але звернувся до сина, як до посадової особи, з питанням хто з них має підпорядковуватися іншому: чи він сину, як кожен громадянин Рима – магістрату, чи син йому, як патерфаліас? Дайте вмотивоване роз'яснення.

21. Юриста запитали: «Чи хазяїн судна має відповідати за дії усіх членів свого екіпажу? Чи враховується те, що він сам не завдавав шкоди? Чи однаково він відповідає за їхні дії, чи має враховуватися та обставина - вільні вони чи раби?». Дайте консультацію.

22. До юриста звернулися з питанням: «Що робити, коли особа, яка досягла 25 років, продала себе у рабство, тобто якщо вона отримала частину ціни? Чи може вона потім бути поновлена в правах?». Дайте вмотивовану відповідь.

23. Дорослі сини звернулися до батька з вимогою розділу майна, посилаючись на те, що воно є їхньою спільною власністю. Однак батько виконати цю вимогу відмовився, зазначивши, що сини знаходяться під його владою, а тому є не суб'єктами, а об'єктами права. Хто з них правий?

24. До юриста звернулися з питанням: «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син. Кому надасть перевагу претор?». Дайте відповідь.

25. Колатін Торквіній передав Камілу Квінцію на збереження 50 мішків зерна. Мішки поклали у коморі, що належала Камілу. Внаслідок неогляду Каміла пошкоджений дах комори не був відремонтований до настання сезону дощів. У результаті цього все зерно, що знаходилося у коморі, у тому числі і зерно самого Каміла, було зіпсовано. Торквіній звернувся до Каміла із позовом про стягнення вартості втраченого зерна. Чи підлягає позов задоволенню?

26. «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син. Кому надасть перевагу претор?». Дайте відповідь.

27. По смерті батька діти поділили спадщину згідно заповіту так, що старшому сину дісталась половина спадщини, а друга половина була поділена між решта синами. Потім виявилось, що батько мав борг. Яку частину боргу має сплатити кожен син?

28. Велій є власником двох будинків, побудованих один біля одного. З них він одночасно продає один будинок Петрицію, а другий - Урбану. Ділянка останнього доходить до самої стіни будинку Петриція. Але Урбан не бажає, щоб вікна (які за місцевими звичаями відкриваються назовні) й надалі

виступали у повітряний простір, який йому належить, а також він не згоден, щоб з даху будинку Петриція вода стікала на його ділянку. Але Петрицій посилається на те, що в договорі купівлі-продажу є умова про те, що, дім продається «в наявному видимому стані». Як вирішити спір ?

29. Заповіт було складено не зовсім зрозуміло і тому оскаржено, і позивач запитав юриста Цельза, чи може виступити в якості свідка той, хто під диктовку спадкодавця писав заповіт. «Або я не розумію запитання, - відповів юрист, - або він просто нерозумний». Що хотів сказати Цельз?

30. Каледій купив у Марія сад біля ділянки Іавлена. Марій та Іавлен багато років тому на спільні кошти побудували на землі Іавлена колодязь, який згідно з домовленістю призначався виключно для зрошення саду Марія. За це Марій відмовився від стягнення боргу з Іавлена. Зараз Іавлен не бажає, щоб Каледій користувався цим колодязем, як його попередник. Каледій посилався на те, що для саду, який був закладений вже після облаштування колодязя, немає звідки більше поблизу доставити води. Як вирішити спір ?

ПР-13/Пд-11

1. Крамар вночі на камені посеред шляху виставив світильник. Хтось забрав його. Переслідуючи невідомого і намагаючись його утримати, крамар вимагав повернути викрадене. Але той не тільки не повернув світильника, але й став шмагати крамаря батоном. Внаслідок бійки, що спалахнула, крамар вибив око супротивникові. Крамар питає, чи вважатиметься шкода, яку він спричинив, неправомірною, адже йому першому завдали удару батоном. Дайте вмотивовану відповідь.

2. Ми говорили про те, що полон патерфаміліас робив його сина повноправним, але з поверненням батька з полону все поверталось до колишнього правового стану. Якщо ж батько помре в полоні і це стане відомим, з якого моменту син буде вважатися повновладним (це може мати важливе значення для укладених ним угод і ін.) - з моменту полону батька чи з моменту його смерті в полоні? Як вірніше визначити ситуацію, породжену полоном висхідного, - як втрату його повновладдя в родині чи її призупинення?

3. Заповіт було складено не зовсім зрозуміло і тому оскаржено, і позивач запитав юриста Цельза, чи може виступити в якості свідка той, хто під диктовку спадкодавця писав заповіт. «Або я не розумію запитання, - відповів юрист, - або він просто нерозумний». Що хотів сказати Цельз?

4. Амулій Лоренці надав у найом Ветурию Терму земельну ділянку для випасу худоби. Як виявилось, на наданій ділянці росли шкідливі рослини, внаслідок чого вся худоба, що належала Ветурию Терму, загинула. Ветурій Терм звернувся до Амулія Лоренца із вимогою відшкодувати збитки, викликані загибеллю худоби. Амулій Лоренці, у свою чергу, відмовився відшкодувати збитки, оскільки він не знав про шкідливі рослини, і зажадав від Ветурия Терма найману плату. Як розв'язати спір?

5. Заповідач виразив свою волю й у тім, щоб опікуном його дітей, минаючи найближчого агната, став «відданий мені раб Панфіл, якого я тим самим відпускаю на волю». Чи законно це?

6. Хтось призначив раба своїм спадкоємцем. Чи може раб відмовитися? Чи можна зробити раба спадкоємцем без відпущення його на волю?

7. Хтось призначив раба своїм спадкоємцем. Чи може раб відмовитися? Чи можна зробити раба спадкоємцем без відпущення його на волю?

8. До юриста звернулися з питанням: «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син. Кому надасть перевагу претор?» Дайте відповідь.

9. До юриста звернулися з питанням: «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син. Кому надасть перевагу претор?» Дайте відповідь.

10. Три римлянина уклали угоду про створення своєрідного товариства взаємодопомоги. В цій угоді вони передбачили, що веденням сумісних справ буде займатися Тицій, Луцилій надасть приміщення для крамниці, а Валеріус виділяє для загальних потреб певну суму грошей. Прибутки мають поділятися у рівних частках між усіма учасниками договору. Через деякий час Луцилій помер, і його спадкоємці звернулися з вимогою до Тиція та Валеріуса про звільнення приміщення, а також про виплату їм частини прибутку, отриманого з моменту смерті Луцилія до моменту подання позову. Відповідачі посилалися на те, що крамниця передана у користування товариству і, отже, поверненню не підлягає. Що стосується виплати частки прибутку, то вони готові це зробити за умови когось із спадкоємців до товариства. Вирішіть суперечку.

11. Марко Фаустул 10-и років, що тренувався у стрільянні з лука, убив коня, який належав Красу

Клавдієві. Крас Клавдій зажадав відшкодувати йому вартість коня - 30 сестерціїв. Опікун Марка Фаустула заперечував обов'язок Марка відшкодувати шкоду, оскільки: по-перше, ціна в 30 сестерціїв занадто висока, стільки коштував кінь два місяці тому. Зараз - кінь коштує 25 сестерціїв. А убитий кінь взагалі був куплений 4 роки тому (із слів самого хазяїна) і коштував тоді 20 сестерціїв; по-друге, Марко Фаустул є неповнолітнім і не міг передбачити наслідки своїх дій, а тому не повинен нести відповідальність. Чи повинна бути відшкодована вартість коня і якщо так, то в якому розмірі?

12. Колатін Торквіній передав Камілу Квінцію на збереження 50 мішків зерна. Мішки поклали у коморі, що належала Камілу. Внаслідок недогляду Каміла пошкоджений дах комори не був відремонтований до настання сезону дощів. У результаті цього все зерно, що знаходилося у коморі, у тому числі і зерно самого Каміла, було зіпсовано. Торквіній звернувся до Каміла із позовом про стягнення вартості втраченого зерна. Чи підлягає позов задоволенню?

13. Тацій Мамурій уклав із Манієм Бреном договір найму будинку терміном на один рік. Плату Тацій сплатив за рік уперед. Через 3 місяці, рятуючись від повсталих рабів, Тацій покинув будинок, і два місяці мешкав у сусідній провінції. Повернувшись після придушення повстання, він знайшов, що будинок був розграбований і спалений. Коли Брен дізнався про це, він зажадав від Тація відшкодувати вартість розграбованого майна і вартість дому. Тацій, оскільки він вважав себе невинним, відмовився відшкодувати шкоду і зажадав повернути йому найману плату за 9 місяців. Як вирішити спір?

14. Амулій Лоренці надав у найом Ветурію Терму земельну ділянку для випасу худоби. Як виявилось, на наданій ділянці росли шкідливі рослини, внаслідок чого вся худоба, що належала Ветурію Терму, загинула. Ветурій Терм звернувся до Амулія Лоренца із вимогою відшкодувати збитки, викликані загибеллю худоби. Амулій Лоренці, у свою чергу, відмовився відшкодувати збитки, оскільки він не знав про шкідливі рослини, і зажадав від Ветурія Терма найману плату. Як розв'язати спір?

15. Будинок Корнелія Пудента зруйнувався через місяць після того, як був побудований, у результаті чого загинув раб. Було встановлено, що будинок зруйнувався через те, що одна з балок, які були використані при його будівництві, була виготовлена з дерева м'якої породи, непридатного для будівництва. Корнелій Пудент звернувся до продавця дерева, Квінціана Афранія, із позовом про відшкодування вартості будинку і вартості раба. Проте Квінціан Афраній відшкодувати вартість будинку і раба відмовився, посилаючись на те, що лише одна балка з усієї партії виявилася негожою, і він не знав про це. Як має бути вирішено спір?

16. Хтось замовив скульптору портрет своєї дружини і надав для цієї мети мармур. Тим часом скульптор одержав більш вигідне замовлення - виліпити скульптурний портрет імператора. Не маючи під рукою матеріалу, він використовував мармур першого замовника. Той, побачивши результат, погодився прийняти й оплатити скульптуру імператора. Скульптор заперечував, керуючись тим, що власником виробу повинен вважатися майстер, « який вдихнув в мертвий камінь душу ». Замовник наполягав на тому, що власність повинна належати тому, хто надав матеріал, тому що в основі всякої духовної діяльності лежить «груба матерія». Як вирішили цю суперечку римські юристи? Що думаєте про це ви? Чи істотно для рішення суперечки те, що матеріалом, переданим скульптору, міг бути не мармур, а мідь, золото, срібло?

17. Марко Фаустул 10-и років, що тренувався у стрілянні з лука, убив коня, який належав Красу Клавдієві. Крас Клавдій зажадав відшкодувати йому вартість коня - 30 сестерціїв. Опікун Марка Фаустула заперечував обов'язок Марка відшкодувати шкоду, оскільки: по-перше, ціна в 30 сестерціїв занадто висока, стільки коштував кінь два місяці тому. Зараз - кінь коштує 25 сестерціїв. А убитий кінь взагалі був куплений 4 роки тому (із слів самого хазяїна) і коштував тоді 20 сестерціїв; по-друге, Марко Фаустул є неповнолітнім і не міг передбачити наслідки своїх дій, а тому не повинен нести відповідальність. Чи повинна бути відшкодована вартість коня і якщо так, то в якому розмірі?

18. Колатін Торквіній передав Камілу Квінцію на збереження 50 мішків зерна. Мішки поклали у коморі, що належала Камілу. Внаслідок недогляду Каміла пошкоджений дах комори не був відремонтований до настання сезону дощів. У результаті цього все зерно, що знаходилося у коморі, у тому числі і зерно самого Каміла, було зіпсовано. Торквіній звернувся до Каміла із позовом про стягнення вартості втраченого зерна. Чи підлягає позов задоволенню?

19. Тацій Мамурій уклав із Манієм Бреном договір найму будинку терміном на один рік. Плату Тацій сплатив за рік уперед. Через 3 місяці, рятуючись від повсталих рабів, Тацій покинув будинок, і два місяці мешкав у сусідній провінції. Повернувшись після придушення повстання, він знайшов, що будинок був розграбований і спалений. Коли Брен дізнався про це, він зажадав від Тація відшкодувати

вартість розграбованого майна і вартість дому. Тацій, оскільки він вважав себе невинним, відмовився відшкодувати шкоду і зажадав повернути йому найману плату за 9 місяців. Як вирішити спір?

20. Амулій Лоренці надав у найом Ветурію Терму земельну ділянку для випасу худоби. Як виявилось, на наданій ділянці росли шкідливі рослини, внаслідок чого вся худоба, що належала Ветурію Терму, загинула. Ветурій Терм звернувся до Амулія Лоренца із вимогою відшкодувати збитки, викликані загибеллю худоби. Амулій Лоренці, у свою чергу, відмовився відшкодувати збитки, оскільки він не знав про шкідливі рослини, і зажадав від Ветурія Терма найману плату. Як розв'язати спір?

21. Юлій Августин і Мунацій Грат уклали договір купівлі-продажу раба. Відповідно до договору, Юлій Августин зобов'язався передати Мунацію Грату раба, який добре знається на садівництві, а Мунацій Грат зобов'язався сплатити за раба обумовлену суму через 10 днів після його передачі. У випадку прострочення оплати, Мунацій Грат зобов'язався сплатити за раба подвійну вартість. Раб був переданий, проте минуло 10 днів, а Мунацій Грат не заплатив за нього. У зв'язку з цим Юлій Августин зажадав від Мунація Грата оплату в подвійному розмірі. Проте незабаром з'ясувалося, що переданий раб не розуміється на садівництві. У зв'язку з цим, Мунацій Грат і зовсім відмовився платити за нього. Як має бути вирішений спір?

22. Будинок Корнелія Пудента зруйнувався через місяць після того, як був побудований, у результаті чого загинув раб. Було встановлено, що будинок зруйнувався через те, що одна з балок, які були використані при його будівництві, була виготовлена з дерева м'якої породи, непридатного для будівництва. Корнелій Пудент звернувся до продавця дерева, Квінціана Афранія, із позовом про відшкодування вартості будинку і вартості раба. Проте Квінціан Афраній відшкодувати вартість будинку і раба відмовився, посилаючись на те, що лише одна балка з усієї партії виявилася негожою, і він не знав про це. Як має бути вирішено спір?

23. Хтось замовив скульптуру портрет своєї дружини і надав для цієї мети мармур. Тим часом скульптор одержав більш вигідне замовлення - виліпити скульптурний портрет імператора. Не маючи під рукою матеріалу, він використовував мармур першого замовника. Той, побачивши результат, погодився прийняти й оплатити скульптуру імператора. Скульптор заперечував, керуючись тим, що власником виробу повинен вважатися майстер, «який вдихнув в мертвий камінь душу». Замовник наполягав на тому, що власність повинна належати тому, хто надав матеріал, тому що в основі всякої духовної діяльності лежить «груба матерія». Як вирішили цю суперечку римські юристи? Що думаєте про це ви? Чи істотно для рішення суперечки те, що матеріалом, переданим скульптору, міг бути не мармур, а мідь, золото, срібло?

24. Велій є власником двох будинків, побудованих один біля одного. З них він одночасно продає один будинок Петрицію, а другий - Урбану. Ділянка останнього доходить до самої стіни будинку Петриція. Але Урбан не бажає, щоб вікна (які за місцевими звичаями відкриваються назовні) й надалі виступали у повітряний простір, який йому належить, а також він не згоден, щоб з даху будинку Петриція вода стікала на його ділянку. Але Петрицій посилається на те, що в договорі купівлі-продажу є умова про те, що, дім продається «в наявному видимому стані». Як вирішити спір?

25. Каледій купив у Марія сад біля ділянки Іавлена. Марій та Іавлен багато років тому на спільні кошти побудували на землі Іавлена колодязь, який згідно з домовленістю призначався виключно для зрошення саду Марія. За це Марій відмовився від стягнення боргу з Іавлена. Зараз Іавлен не бажає, щоб Каледій користувався цим колодязем, як його попередник. Каледій посилався на те, що для саду, який був закладений вже після облаштування колодязя, немає звідки більше поблизу доставити води. Як вирішити спір?

26. До юриста звернулися з питанням: «Хто має бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тиція Мевій напише вірш, розповідь, промову?». Дайте відповідь.

27. Требацій, який жив на узбережжі, одного дня знайшов скриню, де були різноманітні товари. Оскільки вказівки на те, чиї це товари, не було, він забрав скриню собі. Через деякий час до нього прийшов раб Муція з листом від останнього і прохання повернути речі. Кому належать речі, які в бурю було викинуто за борт для полегшення судна?

28. Одного дня Лентул Сілан побачив, що на його полі пасеться чуже стадо. З метою прогнати чуже стадо з свого поля, Лентул Сілан спустив на нього собак. В результаті 2 коней зі стада загинули і кілька були покалічені. Тит Марій, хазяїн стада, зажадав від Лентула Сілана відшкодувати вартість загиблих і покалічених тварин. Проте Лентул Сілан відшкодувати шкоду відмовився і заявив, що, по-перше, це все сталося з вини самого Тита, бо він не забезпечив належного нагляду за худобою, а, по-друге, ті збитки, які він, Лентул Сілан зазнав через знищення частини посівів, не менші. Як має бути вирішено спір?

Рекомендації до виконання завдань

КПЗ виконується самостійно кожним студентом у вигляді дослідження окремих практичних проблем розвитку державно-правових систем країн і регіонів світу на основі самостійного аналізу текстів відповідних пам'яток права та діючих нормативно-правових актів, наукової літератури. КПЗ охоплює всі теми дисципліни.

Метою виконання КПЗ є оволодіння навиками дослідження основних проблем та джерел розвитку державності і права країн світу, що вивчаються в курсі історії держави і права зарубіжних країн.

Обрання варіанту завдань, виконання та захисту результатів КПЗ:

- студент обирає один варіант завдання до кожного залікового модуля із запропонованого списку відповідно до свого порядкового номера у списку студентів групи;
- самовільна зміна номера варіанту і виду завдання чи їх невірне зазначення у робочому зошиті має наслідком незарахування відповідного залікового модуля та недопуск до екзамену;
- студент виконує КПЗ протягом семестру;
- студент зобов'язаний надавати викладачеві звіти про виконання завдань КПЗ згідно визначеного графіку (пункт 5.) та вчасно здати остаточно оформлений робочий зошит КПЗ з усіма виконаними завданнями та захистом результатів їх виконання;
- до структури робочого зошита, який студент здає викладачеві для оцінювання, входять: 1) титульна сторінка (згідно зразка, див. пункт 6); 2) виконані завдання (див. пункт 7).

Оформлення виконання завдань КПЗ

Виконання завдань КПЗ оформляється набором на комп'ютері згідно стандартних вимог (поля – 2:2:3:1; шрифт Times New Roman 14, звичайний; міжрядковий інтервал – 1,5; абзац – 1,25; вирівнювання тексту за шириною). Номер сторінки – у верхньому правому кутку.

Робочий зошит подається до захисту у роздрукованій формі на стандартних листках формату А4, скріплених в окремому файлі.

Виконання завдання до залікового модуля 1/2

Завдання передбачає самостійний аналіз та оцінку студентом наведеного твердження, ситуації чи проблемного питання. Студент повинен викласти у письмовій формі (у формі твору) власні міркування із зазначеної проблеми.

Мінімальний обсяг тексту твору – 4 повні друковані сторінки формату А4. Максимальний – необмежений.

Наявність у творі частин текстів підручників, а також цитат без відповідного посилання на їх автора є підставою для повернення завдання на доопрацювання.

Критерії оцінювання КПЗ

Підсумкова оцінка за виконання КПЗ виставляється викладачем за підсумками оцінювання виконання окремих завдань відповідно до графіку здачі залікових модулів з дисципліни.

Напередодні здачі кожного із залікових модулів студент зобов'язаний представити викладачу результати виконання відповідного завдання КПЗ для проміжного оцінювання.

Підсумкова оцінка за виконання КПЗ виставляється викладачем з урахуванням рівня успішності виконання студентом окремих завдань КПЗ.

Позитивна оцінка за виконання КПЗ (від 60 до 100 балів) може бути виставлена лише у випадку, якщо його результати відображають самостійне виконання студентом відповідних завдань та за умови належного оформлення робочого зошита.

Титульна сторінка робочого зошита КПЗ

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра теорії та історії
держави і права

РОБОЧИЙ ЗОШИТ

для виконання Комплексного практичного індивідуального завдання (КПЗ)
з дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право”

Варіант № __

НАВЧАЛЬНІ КЕЙСИ

Змістовий модуль 1. Історія держави і права зарубіжних країн

Тема 1. Вступ до дисципліни. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни

Кейс 1

Професор Макаруч В.С. визначає предмет вивчення “Історії держави і права зарубіжних країн” як загальні закономірності та специфічні риси походження держави і права як в цілому, так і у певних регіонах та країнах, сутність та особливості форми держави і права, їх розвиток і функціонування, занепад і загибель одних держав та державно-правових систем і заміна їх іншими.

Поясніть, які загальні закономірності розвитку держави і права може вивчати дана дисципліна?

Чому важливо враховувати регіональний аспект при вивченні розвитку державно-правових явищ?

Чи усі суттєві елементи визначення предмета “Історії держави і права зарубіжних країн” вказані у даному зразку? Доповніть його власними міркуваннями.

Кейс 2.

Американський вчений У. Ростоу запропонував теорію стадій для періодизації всесвітнього історичного процесу, де протиставляє аграрну (деспотичну) стадію та індустріальну (демократичну) стадію. У другій половині ХХ ст. західні вчені Д. Белл, А. Гоффлер, А. Турен доповнили цю теорію терміном “постіндустріальне суспільство”. За цією теорією суспільство у своєму розвитку проходить три стадії (періоди): 1) доіндустріальна (приблизно від первісних (додержавних) форм соціальної організації до кінця епохи Середньовіччя – XVI–XVII ст.); 2) індустріальна (друга половина XVII – перша половина ХХ ст.); 3) постіндустріальна (друга половина ХХ ст.).

Проаналізуйте, які критерії лягли в основу виділення цих стадій.

Вкажіть, які типи економічної діяльності притаманні для кожної із зазначених стадій.

Чому сучасний історичний період має назву постіндустріальний?

Визначте, які характеристики правової системи притаманні для кожної з трьох стадій всесвітнього історичного процесу

Кейс 3

Наука і навчальна дисципліна “Історія держави і права зарубіжних країн” має власну історію. Вона бере початок з кінця XVIII ст. Велике значення в нагромадженні історико-правових знань відіграла історична школа права в Німеччині, представники якої досліджували насамперед історію римського і німецького права. Її представники – Г. Гуго, Г. Пухта, Ф. Савіньї. Відзначимо багатотомну працю Ф. Савіньї “Історія римського права в середні віки” (1831 р.). Вагомий внесок у розвиток науки держави і права здійснили представники соціологічного напрямку юриспруденції (Ф. Гізо, О. Тьєрі, О.

Холмс, М. Ковалевський, Е. Нейкамп), які розглядали історичний процес формування правопорядку в Європі крізь призму класової боротьби. Ці ідеї згодом лягли в основу ідеології марксизму.

Чому одними з перших розпочали системні дослідження історії держави і права країн світу представники історичної школи права?

Чому тематика історії римського права привернула значну увагу європейських дослідників історії права?

З чим пов'язаний факт, що вагомий внесок у розвиток історико-правових досліджень зробили представники соціологічного напрямку юриспруденції?

Як Ви вважаєте, чи можливо розглядати історичний процес розвитку права крізь призму боротьби суспільних класів? Відповідь обґрунтуйте.

Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу

Кейс 1

Під час правління давньовавилонського царя Хаммурапі ставка податку для вільного населення складала приблизно 10 відсотків від прибутку, для залежного населення – 33,3 відсотки. Іноді ця ставка податку доходила до 50 відсотків.

В які роки, на Вашу думку, правителі Стародавнього Вавилону підвищували податок, а в які знижували?

Які категорії населення обкладалися підвищеним податком в першу чергу?

Як це співвідносилось з правовим статусом різних соціальних верств Вавилонської держави?

Кейс 2

У Стародавньому Вавилоні чоловік, який вирішив одружитися, приніс в дім майбутнього тестя шлюбний дар і віддав належну викупну плату. Батько дівчини взяв дари і викуп від нареченого, але згодом передумав і не дав згоди на шлюб своєї доньки з цим чоловіком.

На що може розраховувати невдаха-наречений за Законами Хаммурапі ?

Чи буде нести юридичну відповідальність батько нареченої?

Кейс 3

У Стародавній Індії шудра, не витримавши постійних принижень і утисків з боку “двічі народжених”, грубо облаяв брахмана. Наступного разу він ударив його рукою по голові, не заподіявши при цьому сильної фізичної травми.

Яким покаранням має бути підданий шудра за Законами Ману?

На якому принципі ґрунтувалася система покарання у Стародавній Індії ? Чи нестиме шудра покарання, аналогічне покаранню інших варн (брахманів і кшатрійів)?

Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції

Кейс 1

Аристотель, роздумуючи про успіхи давньогрецьких тиранів, писав: “Тиран в очах своїх підданих повинен бути не тираном, але домоправителем і царем, не узурпатором, але опікуном; тиран повинен вести скромне життя, не дозволяти собі зайвого, знатних притягати на свою сторону своїм обходженням, а більшістю керувати за допомогою своїх демагогічних прийомів”.

Чи підтверджує ці слова історія тиранії в Стародавній Греції та діяння окремих історичних осіб? Відповідь обґрунтуйте.

Який статус мав домоправитель в Стародавній Греції?

Кейс 2

Особливе значення в історії Афін мала застава землі (іпотека). При іпотечі закладена земля залишалася у володінні і користуванні боржника, який позбавлявся права розпоряджатися нею. За умови невиконання зобов'язання боржником закладена земля переходила до кредитора.

В чому сутність іпотеки?

На Вашу думку, чим зумовлене виникнення іпотеки?

Які зобов'язання брали на себе кредитор і боржник? Ікажіть істотні умови договору іпотеки?

Кейс 3

За спогадами Аристотеля: “...Клісфен, стоячи на чолі народної партії, на четвертий рік після повалення тиранів при архонті Ісагорі насамперед розподілив усіх на 10 філ замість 43, бажаючи їх

змішати... Потім він встановив раду п'ятисот замість чотирьохсот..., а тоді було по сто. Поділив же він не на 12 філ для того, щоб йому не доводилося ділити по існуючих раніше тритіях: саме, в 4 філах було 12 тритій і не довелося б йому тоді змішувати народ.

Яка мета запровадження нового адміністративного поділу території Афін?

Для чого проводили таке змішування?

Чому було збільшено кількість делегатів до ради поліса з чотирьохсот до п'ятисот?

Тема 4. Держава Стародавнього Риму

Кейс 1

Тіберій Іциллій почав будувати дім, що затемняв вікна будинку сусіда Гая Секстія, і одночасно розпочав копати каналу для водопроводу на ділянці того ж Секстія. Секстій звернувся до суду з позовом, вимагаючи заборонити Іциллію будувати дім і копати каналу на його ділянці.

Яку ухвалу повинен винести суд? (За Законами XII таблиць).

З яким правовим інститутом пов'язана ця справа?

Який різновид правовідносин описаний у даній ситуації?

Кейс 2

Одного разу один з прибічників Цезаря увінчав його голову короною, але Цезар рішуче зняв її з голови. Побачивши це, присутні радісно закричали і зааплодували. Іншого разу друзі Цезаря прикрасили його статую знаками царської пошесті, а два трибуни зняли прикраси та заарештували громадян, що вітали Цезаря як царя. Дізнавшись про це, Цезар відсторонив трибунів від посади.

Про що свідчать наведені факти?

Чому спостерігалася різна реакція на схожу ситуацію?

Про який історичний період в історії Давньоримської держави іде мова?

Кейс 3

Гай Марцелій на час свого переїзду у нове помешкання передав у тимчасове зберігання колишньому сусідові Марію Северу частину своїх речей. Проте, на вимогу Гая Марцелія повернути його речі через певний час, Марій Север відповів відмовою.

На що може розраховувати Гай Марцелій, якщо звернеться з позовом до суду? (За Законами XII таблиць).

Який вид договору передбачений у даній ситуації?

Які істотні умови такого виду договору?

Яка умова договору була порушена?

Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи. Ранньофеодальний період

Кейс 1

В Англії при королі Генріху I, молодшому синові Вільгельма Завойовника, для збирання податків було створено новий орган влади – Палату шахової дошки. Процедура підрахунку податків нагадувала гру в шахи. На картатій скатерті, якою був накритий стіл, розкладалися монети по окремим статтям надходжень – прибутки від графств, міст, коронних васалів, судові мита, штрафи, прямі податки.

Які функції могла виконувати Палата шахової дошки?

Подумайте, на яких клітинках шахової дошки знаходилося найбільше монет.

Про що це говорить?

Що сьогодні нагадує вам про ці клітинки?

Кейс 2

У кожній статті “Салічної правди” розглядається окремий випадок: хто на кого напав, хто у кого вкрав і т.п. І хоча розміри відшкодування за завданий збиток могли бути однаковими, статті ніколи не об'єднувалися.

Що собою являв цей судебник як правовий акт?

Як ви думаєте, хто складав цей судебник? Відповідь обґрунтуйте.

Поміркуйте, чому в “Салічній правді” розглядалися окремі випадки, а статті ніколи не об'єднувалися? Чим це було зумовлено і як називається таке првове явище?

Кейс 3

У середньовічних містах регламентації підлягали всі сторони життя ремісників. Середньовічний цех, як і будь-яка феодальна корпорація, нав'язував своїм членам однаковий спосіб життя, однаковий стиль поведінки та мислення.

Добре це чи погано з точки зору сучасної людини?

Як ви вважаєте, чи існують зараз пережитки цехової регламентації?

Якщо так, то де саме і в чому це проявляється?

Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи на етапі розвинутого феодалізму

Кейс 1

Заможний селянин Вальтер залишився вдівцем. У власності чоловіка залишилися земля, яка перейшла до подружжя від сім'ї нареченої у результаті укладення шлюбу, а також спільно нажите Вальтером і його дружиною майно. Родичі померлої заявили претензії на згадану землю та частину майна подружжя.

Яке рішення має винести суд у цій справі, керуючись статтями “Саксонського зерцала”?

У чий власності повинна перебувати земля?

Чи мали право родичі померлої дружини претендувати на майно подружжя?

Кейс 2

Селяни Ульріх і Дітріх разом з іншими односельчанами виконували роботи з будівництва мосту на місцевій річці. Через сильний вітер і негоду Ульріх не втримав кінець каната, за допомогою якого перетягували балку. В результаті балка при падінні зачепила Дітріха, який незабаром від завданих йому травм помер.

Як можна кваліфікувати даний злочин?

Який вирок суду очікує на Ульріха, якщо його звинуватять у вбивстві Дітріха? (За “Кароліною”).

Кейс 3

Проаналізувавши Велику хартію вольностей, виділіть обіцянки короля, які стосуються окремих верств англійського суспільства (по кожній верстві окремо) та всього населення Англії в цілому: баронів, міщан, духовенства, селян, іноземців.

Чи можна вважати цей документ своєрідною англійською конституцією? Відповідь обґрунтуйте.

Які верстви англійського суспільства отримали найбільше прав і чому?

Які особливості даного акта дають можливість нам характеризувати його як пам'ятку феодального права?

Тема 7. Середньовічна держава і право Візантії, південних і західних слов'ян

Кейс 1

Підставами для розірвання шлюбу у візантійському праві були: відмова наречених від шлюбу; близький ступінь спорідненості; розпусна поведінка сторін подружжя; скоєння злочину; вчинення шлюбу без згоди батьків чи опікунів; відсутність безвісті протягом 3 років; нездатність до співжиття після шлюбу.

Чи усі підстави розірвання шлюбу вказані у цьому переліку? Якщо ні, то доповніть.

Прокоментуйте, як Ви розумієте кожен із зазначених підстав?

Які з вказаних підстав увійшли до сучасного законодавства України?

Кейс 2

Між сусідами виник спір щодо власності худоби, яка із землі одного власника перейшла на землю іншого. Останній, тобто той, на чю землю перейшла чужа худоба, не визнав цього факту і всю худобу вважає своєю. Через це і виник спір. Власник худоби здійснив самовільний акт відбору худоби з території сусіда, заявивши, що це була його власність.

Чи правий власник землі, на яку перешла худоба?

Яке вирішення цього спору можливе за “Законом судним людем”?

Чи мав право власник худоби на самовільний відбір худоби і повинен він нести юридичну відповідальність за це?

Кейс 3

Дівчина без згоди батьків покинула батьківський дім для співжиття з хлопцем. Коли це стало явним, хлопець запропонував дівчині офіційно укласти шлюб.

Які правові наслідки такі дії можуть нести для сторін подружжя? (За “Законом судним людем”).

Чи буде покараний хлопець, якщо батьки дівчини дали згоду на її шлюб ?

Тема 8. Феодальна держава і право Росії

Кейс 1

Чолобитник Іван, піддядчий, маючи тривалу суперечку за землю з окольничим Федором, надумав поскаржитися на його ніби-то посадові зловживання і здирства з селян. Іван спершу поскаржився воєводи, а потім, коли той не дав відповіді, зважився “бити чолом” перед государем.

Дайте правову характеристику діям піддядчого Івана.

Яке покарання може чекати Івана, якщо його неправдиві свідчення на окольничого Федора стануть явними ? (За Соборним уложенням 1649 р.).

Чи міг розраховувати окольничий Федір на моральну компенсацію за наклеп згідно тогочасного російського права?

Кейс 2

Думний дяк Никифор і окольничий Павло вирішили обмінятися частинами своїх помість. Уклавши між собою таку домовленість, вони не зафіксували її у Помісному приказі. Через рік після укладення домовленості Павло помер. Никифор вирішив, що негоже надалі зволікати з реєстрацією обміну землею і звернувся за розпискою до приказу.

Чи може Никифор отримати приказну розписку, обґрунтовуючи зволікання з чолобитною хворобою і смертю другої сторони угоди обміну – окольничого Павла ? (За Соборним уложенням 1649 р.).

Чи буде така розписка чинною? Відповідь обґрунтуйте.

Кейс 3

У селі Сологубово Нижньгородського повіту селянин Дмитро, обробляючи землю, переорав межу свого угіддя з сусідською землею, що належить Івану Попову.

Яке покарання може понести селянин Дмитро, якщо Іван Попов поскаржиться на нього волостелю ? (За Судебником 1497 р.).

Який виж правопорушення вчинив селянин Дмитро?

Чи може розраховувати Іван Попов на компенсацію завданих збитків?

Тема 9. Держава і право країн Середньовічного Сходу.

Кейс 1

Під власністю шаріат розуміє право необмеженого розпорядження річчю і користування її плодами. Речі поділялися на такі, що могли знаходитися у власності мусульман, і ті, що були вилучені з цивільного обігу. Існувало поняття “нечистих речей” (наприклад, вино, свинина, книги, що суперечать канонам ісламу). Землі в основному поділялися на державні, приватні, покинуті, непридатні для обробітку.

Які речі належали до вилучених з цивільного обігу за шаріатом?

Які землі, на Вам погляд, могли належати до державних?

Вкажіть категорії приватних земель в Арабському халіфаті.

Кейс 2

Найбільша частина земельного фонду в основних областях халіфату була державною власністю. Меншу частину земельного фонду складали приватновласницькі землі. Набула розвитку форма умовної феодальної земельної власності, що надавалася в довічне або тимчасове утримання служилим людям. Земельні володіння релігійних установ були невідчужуваними Землі халіфату, феодалів і релігійних установ звільнялися від податків.

Як називалися приватновласницькі землі в Арабському халіфаті?

Вкажіть назву феодальної земельної власності в Арабському халіфаті?

В часу відрізнявся правовий статус земель релігійних установ від приватновласницьких земель?

Як називалися землі регійних установ?

Кейс 3

У Мехмеда було три доньки. В його сусіда Алі було два сини і донька. Після їх смерті виникло питання про розподіл спадщини між дітьми.

На яку частину спадщини Мехмеда можуть розраховувати його доньки (на основі Корану)?

На яку частину спадщини можуть розраховувати діти Алі?

Які принципи спадкування передбачені в шаріаті?

Тема 10. Держава і право Англії у XVII – XIX ст.

Кейс 1

Такі законодавчі акти Англії, як “Велика ремонстрація” 1641 року, “Habeas Corpus Act” 1679 року, Білль про права 1689 року, Акт про престолоспадкування 1701 року закріпили основні досягнення аглійської революції і були віднесені до системи актів чинної неписаної конституції цієї держави.

Які норми цих актів дали можливість англійським юристам віднести їх до системи конституційних актів Англії?

Поясніть, чому дані акти залишаються актуальними для функціонування сучасної правової і політичної системи Англії?

Кейс 2

“Habeas corpus act” 1679 р. закріплював такі основоположні правові принципи: а) презумпція невинності; б) дотримання законності при затриманні підозрюваного; в) швидкий і оперативний суд за належною процедурою і за місцем правопорушення; г) відповідальність посадовців за недотримання закону.

Як розуміли презумпцію невинності англійські законодавці того часу?

Що передбачало виконання принципу дотримання законності при затриманні підозрюваного згідно “Habeas corpus act”?

Якими правовими механізмами гантувався швидкий і оперативний суд згідно даного акта?

Яку відповідальність несли посадові особи за недотримання закону?

Кейс 3

На рубежі XVII–XVIII ст. в Англії сформувалися найважливіші інститути буржуазного державного права: верховенство парламенту як законодавчої влади; визнання за парламентом виняткового права схвалювати бюджет і визначати військовий контингент; принцип незмінності суддів. Встановлена актами 1689 і 1701 рр. конституційна монархія була дуалістичною, оскільки в руках монарха залишалися сильна виконавча влада і право абсолютного вето щодо актів парламенту.

Як Ви розумієте поняття “верховенство парламенту” в англійській політико-правовій системі?

У чому полягав принцип незмінності суддів в англійському праві часів революції XVII ст.?

Які ознаки державно-правової практики свідчили про дуалістичність конституційної монархії в Англії?

Тема 11. Держава і право США у XVIII – XIX ст.

Кейс 1

Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки починається з таких формулювань: “Ми вважаємо очевидними такі істини: усі люди створені рівними, і усі вони наділені своїм творцем певними невідчужуваними правами, до яких належать: життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав установлені серед людей уряди, які мають свою справедливу владу за згодою тих, ким управляють”.

Як Ви вважаєте, який зміст у право на свободу і право на щастя як базові невідчужувані права людини вкладали автори Декларації?

Чому лише ці права людини передбачені як базові в тексті Декларації?

Відповідь обґрунтуйте.

В чому полягала сутність концепту “справедливої влади”?

Кейс 2

Палата представників буде складатися із членів, які обираються кожні два роки населенням окремих штатів: виборці будуть відповідати вимогам, встановленим для виборців найчисельнішої палати Законодавчих зборів штату. Ніхто не може бути представником, якщо він не досяг 25-річного віку, не є протягом 7 років громадянином Сполучених Штатів і не живе на час обрання у тому штаті, у якому він обирається.

Як Ви оцінюєте обрання членів Палати представників в США кожних два роки? Відповідь обґрунтуйте.

Порівняйте вимоги до кандидата у Палату представників США з вимогами до кандидата в народні депутати України.

Чи доцільно прописувати норму, за якою представником від певного штату може бути обраний лише громадянин, який на момент виборів проживає в даному штаті? Чи не порушує це права людини? Відповідь обґрунтуйте.

Кейс 3

Додаток IV Білля про права 1791 року передбачає: “Право народу на охорону особи, житла, паперів і майна від необґрунтованих обшуків або арештів не буде порушуватись, і ордери на обшук або арешт будуть видаватися лише з серйозних причин, підтверджених присягою або урочистою обіцянкою; ці ордери мають містити детальний опис місця, де має бути проведено обшук, і осіб або речей, що мають бути заарештовані”.

Визначте, які фундаментальні принципи права передбачені у даній поправці до Конституції США?

До яких галузей права можна віднести норми цієї поправки?

На Вашу думку, чому в поправках до Конституції США так детально прописано саме правові гарантії захисту громадян від необґрунтованих обшуків та арештів?

Тема 12. Держава і право Франції у XVIII – XIX ст.

Кейс 1

Філіп де Корбонн, батько двох повнолітніх дітей, власник цінної колекції гравюр (основного надбання сім'ї, що оцінюється в 60 тисяч франків), 20 квітня 1850 р. подарував мистецтвознавцю Марселю Труа кілька гравюр. Свій дар Філіп де Корбонн мотивував тим, що у всьому світі справжню цінність гравюр знає лише Марсель Труа. Діти звернулися до суду з оскарженням дій батька.

Як вирішить цей казус суд? (За Цивільним кодексом 1804 р.).

Чи мають правові підстави діти вимагати повернення майна?

Чи мав право Філіп де Корбонн дарувати свої картини мистецтвознавцю без відома дітей?

Кейс 2

Стаття 6 Декларації прав людини і громадянина 1789 року передбачала: “Закон є виразом загальної волі. Усі громадяни мають право брати участь особисто або через своїх представників у його творенні. Він має бути рівним для усіх, як у тих випадках, коли він захищає, так і тих випадках, коли він карає. Усім громадянам через їх рівність перед законом в однаковій мірі відкрито доступ до усіх суспільних посад, місць і служб за їх здібностями і без будь-якої іншої різниці, окрім тієї, що обумовлена їх здібностями”.

Поясніть, яким шляхом громадяни могли реалізувати особисте право творення закону?

Який вид прав громадянина захищало положення Декларації про право громадян на “доступ до усіх суспільних посад, місць і служб”?

Які базові сучасні принципи права зафіксовані у цій статті Декларації?

Кейс 3

Мешканка Ліона Марі народила дитину від свого чоловіка Франсуа. Однак останній відмовився визнавати дитину своєю, посилаючись на те, що з огляду на терміни його відсутності (перебування у тривалому від'їзді) у період імовірного зачаття він був відсутній.

Як повинна бути вирішена дана справа згідно Кодексу Наполеона 1804 р.?

Які істотні умови норми закону могли впливати на рішення суду про невизнання новонародженого законною дитиною Франсуа.

Чи може розраховувати Марі на визнання батьківства своєї дитини Франсуа за рішенням суду?

Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст.

Кейс 1

По смерті власника бакалійної крамниці в Баварії Маркуса залишилися його дружина-вдова Марта, дві доньки і внук. У своєму заповіті Маркус зазначив спадкоємців свого майна свого рідного брата Еріха з Саксонії, виділивши йому частину своєї нерухомості.

На яку частку спадку за законом може розраховувати вдова Марта по смерті чоловіка? (За Німецьким Цивільним уложенням 1896 р.).

На яку частку спадку можуть розраховувати його діти?

Чи може Еріх претендувати на усе майно, передбачене заповітом його рідного брата Маркуса?

Кейс 2

Мешканець селища у землі Вюртенберг Герхард Клауц взяв в оренду на один рік в односельчанина Маркуса Мерхеля земельну ділянку із садом. Упродовж терміну оренди Герхард вирубував частину дерев, переорав частину ділянки і посадив там капусту. По завершенні терміну оренди її надавач Маркус, виявивши вчинок Герхарда, поставив претензії до нього про пошкодження свого майна.

Що може вимагати за законом кредитор майна, якщо при користуванні річчю боржник пошкодив її? (За Німецьким Цивільним уложенням 1896 р.).

Яку форму юридичної відповідальності нестиме Герхард?

Чи зможе Герхард компенсувати пошкодження майна урожаєм капусти?

Кейс 3

Стаття 11 Конституції Німеччини 1871 року передбачала, що президентство в союзі належало королю пруському, який має титул німецького імператора. Імператор був представником імперії у міжнародних зносинах, від імені імперії оголошував війну і укладав мир, вступав в союзи та інші договори з іноземними державами, акредитував і приймав послів.

Поясніть, чому саме пруський король посідав імператорський престол?

Чи усі повноваження німецького імператора перераховані у цій статті?

Який порядок зайняття посади імператора був передбачений в Другій Німецькій імперії?

Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX – початок XXI ст.)

Кейс 1

Стаття 3 Конституції РРФСР 1918 р. передбачала: “На виконання соціалізації землі приватна власність на землю відміняється, увесь земельний фонд оголошується загальнонародним надбанням і передається трудящим без будь-якого викупу на засадах зрівняльного землекористування».

Поясніть, чому було скасовано приватну власність на землю?

Які форми земельної власності передбачало радянське законодавство?

В якій формі “трудящі” отримали право користуватися землею?

Кейс 2

В грудні 1917 р. ВЦВК і РНК прийняли декрети “Про цивільний шлюб, про дітей і ведення книг актів стану” та “Про розірвання шлюбу”. За ними у вересні 1918 р. прийнято “Кодекс законів про акти цивільного стану, шлюбне, родинне і опікунське право”. Закони відмінили всякі обмеження (чернецтво, духовний сан, дозвіл батьків, відмінність віросповідання подружжя тощо), запровадили цивільну форму шлюбу, відмінили вінчання, встановили повну свободу розлучення.

На Вашу думку, чому в радянському законодавстві була передбачена лише цивільна форма шлюбу?

Який шлюбний вік передбачало радянське законодавство для сторін подружжя?

Чи визнавало радянське право позашлюбних дітей?

Кейс 3

Стаття 6 Конституції СРСР проголошувала: “Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу. КПРС існує для народу і служить народові. Озброєна марксистсько-ленінським ученням, Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірного, науково обгрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму”.

Поясніть, чому така велика увага в Конституції СРСР надавалася Комуністичній партії?

У чому на практиці організації державного апарату СРСР проявилася провідна роль Комуністичної партії?

Коли і за яких історичних обставин була відмінена стаття 6 Конституції СРСР?

Тема 15. Розвиток держави і права в країнах Європи, США і Японії у XX – на поч. XXI ст.

Кейс 1

За Конституцією Японії 1947 року вищим органом виконавчої влади є Кабінет міністрів, відповідальний перед парламентом. Кабінет міністрів формується з депутатів Палати представників від партії, що перемогла на виборах. Очолює його прем'єр-міністр, який має право призначати і звільняти міністрів. Конституція передбачає значні повноваження Кабінету міністрів: виконання законів; керівництво зовнішньою політикою; укладення міжнародних договорів; організацію і керівництво адміністративною службою; видання урядових підзаконних актів.

Хто призначає прем'єр-міністра згідно Конституції Японії?

Яка форма державного правління передбачена Конституцією Японії? Чи визначається вона значними повноваженнями Кабінету міністрів?

В якій країні світу модель формування виконавчої влади дуже близька до японської моделі?

Кейс 2

У XX ст. соціальна складова стала головною підвалиною функціонування держави. Соціальна держава орієнтується насамперед на проблеми людського капіталу: забезпечення і розвиток його здібностей і можливостей; безпека; добробут; захист і підтримка сім'ї; захист приватного життя кожного.

Поясніть, у чому полягає соціальна функція держави?

Які соціальні права гарантовані сучасною державою громадянам?

Чому саме соціальна функція вважається головною функцією держави у XX – XXI столітті?

Кейс 3

У XX ст. відбулися такі зміни в системі джерел права, як суттєве збільшення нормативного матеріалу, заміна та оновлення кодифікованого матеріалу, проведені масштабні роботи з кодифікації і консолідації законодавства (навіть у країнах англо-саксонської правової системи), зростання кількості і значення актів виконавчої влади (президентські та урядові декрети, накази, розпорядження, регламенти – т.зв. “делеговане законодавство”), які доповнюють, а часто й замінюють закони, пристосовуючи право до мінливих суспільних умов.

Поясніть, чому у XX т. спостерігалось різке зростання кількісних показників нормативного матеріалу?

Чому відбулося зростання насамперед кількості актів, виданих органами виконавчої влади?

Чому актив виконавчої влади у світовій юридичній практиці отримали назву “делеговане законодавство”? Ким воно делегується?

Змістовий модуль 2. Римське право

Тема 16. Поняття та предмет, система, етапи розвитку римського права. Джерела римського приватного права

Кейс 1

Про яке джерело правоутворення римського права іде мова у творі Гете «Гец фонБерлінген»:
«Палац єпископа в Бамберзі. Єпископ. Як звали того імператора, який написав ваш Корпус юріс? Оларій. Юстиніаном. Єпископ. Достойний государ. Його здоров'я! Оларій. Вічна пам'ять. Аббат. Це повинна бути хороша книга. Оларій. Її можна сміливо назвати книгою всіх книг. Зібранням всіх законів; у кожному випадку готовий вирок; а що виявиться незрозумілим і темним, те пояснюється глосарієм, яким вчені мужі забезпечили цей прекрасний твір».

Кейс 2

Римського громадянина N за скоєння тяжкого злочину було вислано до Вірменії. Через деякий час N одружився з жителькою цієї провінції.

Який громадянський статус матимуть їхні діти?

Кейс 3

Римський громадянин призначив раба капітаном свого корабля, який повинен був доставляти в Рим зерно. В одному з рейсів було втрачено велику кількість зерна, купленого в Єгипті. По прибутті в Рим виникла суперечка між покупцем зерна і капітаном про невиконання зобов'язання.

Хто повинен відповідати за знищений товар?

Тема 17. Суб'єкти приватного права (особи)

Кейс 1

Дорослі сини звернулися до батька з вимогою розподілу майна, посилаючись на те, що воно є їхньою спільною власністю. Однак батько виконати цю вимогу відмовився, зазначивши, що сини знаходяться під його владою, а тому є не суб'єктами, а об'єктами права.

Хто з них правий?

Кейс 2

Неемансипованого тридцятирічного сина було призначено на посаду міського претора. Батько звернувся до сина, як до посадової особи, з питанням: хто з них має підпорядковуватися іншому: чи він сину – як кожен громадянин Риму - магістрату, чи син йому, як paterfamilias?

Дайте мотивоване роз'яснення.

Кейс 3

Три римлянина уклали угоду про створення своєрідного товариства взаємодопомоги. В цій угоді вони передбачили, що веденням сумісних справ буде займатися Тицій, тоді як Луцилій надасть приміщення для крамниці, а Валеріус виділить для загальних потреб певну суму грошей. Прибутки мають розподілятися у рівних частках між усіма учасниками договору. Через деякий час Луцилій помер, і його спадкоємці звернулися з вимогою до Тиція та Валеріуса про звільнення приміщення, а також про виплату їм частини прибутку, отриманого з моменту смерті Луцилія до моменту подання позову. Відповідачі посилалися на те, що крамниця передана у користування товариству і, отже, поверненню не підлягає. Що стосується виплати частки прибутку, то вони готові це зробити за умови вступу когось із спадкоємців до товариства.

Вирішіть спір.

Тема 18. Вчення про позов (захист суб'єктивних прав)

Кейс 1

Під час епідемії поховальна корпорація звернулася до лихваря з проханням надати позику на поховання римських громадян, але повернути борг у визначений термін не змогла.

Чи міг лихвар заявити претензії на майно членів корпорації? Обґрунтуйте відповідь.

Кейс 2

Прочитайте уважно текст преторської формули, проаналізуйте його та розбийте на складові частини:

«Якщо виявиться, що Капернатське помістя, про яке іде суперечка, належить за квіритським правом Авлу Агерію, і це помістя не повертається йому, то скільки буде коштувати це помістя, в такій сумі нехай суддя присудить Нумерія Негідія на користь Авла Агерія; якщо не виявиться, нехай звільнить».

Кейс 3

Про які позови може іти мова: а) мисливець купив собаку, однак грошей за неї відразу не заплатив; або послав з посильним гроші, але собака не була йому доставлена; або він одержав собаку, яка не належала продавцеві, і тепер власник вимагає собаку у нинішнього володільника; б) у вказаний день малярі-підмайстерні не з'явилися на роботу. Майстер хоче притягти їх до відповідальності.

Тема 19. Сімейні правовідносини

Кейс 1

У римського громадянина Клавдія троє онуків. Один народився від сина, який проживає разом з Клавдієм. Другий народився у сім'ї емансипованого сина. Третій народжений дочкою, яка перебуває у «правильному» шлюбі.

Який з онуків перебуває під владою діда?

Якими способами скасовувався агнатичний зв'язок?

Кейс 2

У римського громадянина Клавдія троє онуків. Один народився від сина, який проживає разом з Клавдієм. Другий народився у сім'ї емансипованого сина. Третій народжений дочкою, яка перебуває у «правильному» шлюбі.

Який з онуків перебуває під владою діда?

Кейс 3

Дорослі сини звернулись до батька з вимогою розподілу майна, посилаючись на те, що воно є їхньою спільною власністю. Однак батько виконати цю вимогу відмовився, зазначивши, що сини знаходяться під його владою, а тому є не суб'єктами а об'єктами права.

Хто з них правий?

Тема 20. Речове право. Володіння. Право власності. Права на чужі речі

Кейс 1

До юриста звернулися з питанням: «Хто має бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тиція Мевій напише вірш, розповідь, промову?»

Дайте відповідь.

Кейс 2

Хтось замовив скульпторові портрет своєї дружини та надав для цієї мети мармур. Тим часом скульптор одержав більше вигідне замовлення - виліпити портрет імператора. Не маючи під рукою гідного матеріалу, він використав мармур першого замовника. Той, побачивши скульптуру зі свого матеріалу, зажадав її собі, заявляючи, що заплатить за неї таку ж ціну, яку обіцяв за портрет дружини. Скульптор, якому це було не вигідно, заперечував, посилаючись на те, що власником виробу слід вважати майстра, який «надав безжиттєвому камінню душу». Замовник наполягав на тому, що власність належить тому, хто надав матеріал, тому що в основі будь-якої духовної діяльності лежить «груба матерія».

Як вирішили б суперечку римські юристи?

Кейс 3

Тит Тацій придбав у Тіберія Лукулла маєток, не знаючи про те, що Тіберій, будучи визнаний марнотратником, обмежений у дієздатності, тобто позбавлений права на власний розсуд відчужувати належні йому речі. Проданий Тіберієм маєток був об'єктом іпотечної застави на користь Сервілія Руфа. Коли через два з половиною року прийшов строк повернення кредиту, забезпеченого цією заставою, і кредит не був повернутий, Сервілій подав позов проти Тита з метою витребування предмета застави для його продажу та погашення своїх збитків від невиконання зобов'язання. Тит не визнав цей позов, посилаючись на те, що під час продажу він не був попереджений продавцем про те,

що річ закладена, а крім того, за минулі роки його право власності на куплену ділянку не було оскаржено в позовному порядку, і тепер він жодних претензій задовольняти не має наміру, у тому числі й пов'язаних зі заставою, установленою на річ попереднім власником.

Яке рішення прийме суд?

Тема 21. Зобов'язальне право

Кейс 1

Кредитор М. прийняв у заставу від боржника хвору вівцю, яка скоро заразила всю отару:

- а) чи вплине цей факт на умови договору між кредитором і боржником?*
- б) чи може кредитор заявити позов з спричинення йому майнової шкоди?*
- в) чи матиме місце позов у тому випадку, коли боржник видав ексцепцію, що вівцю вибрав сам кредитор?*

Кейс 2

Після прийняття спадщини Фестом, виявилось, що спадкове майно обтяжене боргами, серед яких самий значний – неоплачений борг за навмисне пошкодження раба (власності Краса).

Чи повинен Фест виконувати зобов'язання спадкодавця перед Красом?

Кейс 3

До яких видів зобов'язань можна віднести: «Нехай мій спадкоємець, на свій вибір, дасть Тіцію Стиха або Памфіла» (Д. 30.84.9)?

Тема 22. Загальне вчення про договір. Окремі види договорів. Позадовісні зобов'язання

Кейс 1

Дехто був вимушений укласти не вигідну угоду під впливом погрози і сильного страху. При виявленні винуватого його покарали в чотирьохкратному розмірі нанесеного ним збитку. В той же час чи вважалась угода дійсною, якщо її уклали?

Що потрібно розуміти під «сильним страхом» - втрату поваги батьків, сусідів, позбавлення життя?

Кейс 2

Раб Валерія Нуманція в бійці убив раба Авлія Руфуса. Авлій Руфус звернувся до Валерія Нуманція з вимогою сплатити за раба. Він наполягав, щоб Валерій сплатив йому за раба в десятикратному розмірі, оскільки цей раб був його природним сином (народженим від рабині) і він був прив'язаний до нього.

Валерій Нуманцій сплатити за раба відмовився, посилаючись на те що:

- а) раба убив не він, а його раб;*
- б) раб був убитий внаслідок поєдинку, за яким він, Валерій Нуманцій, спостерігав і може підтвердити, що поєдинок був чесним.*

Як вирішити спір?

Кейс 3

Віталій орендував половину будинку у Марка. Через серйозні фінансові проблеми Марк був змушений продати орендовану частину будинку Нумерію. Останній став вимагати від Вітелія звільнити його власність, а Вітелій відмовлявся це зробити, оскільки термін оренди не закінчився.

Обгрунтуйте відповідь.

Кейс 3

Раб Валерія Нуманція в бійці убив раба Авлія Руфуса. Авлій Руфус звернувся до Валерія Нуманція з вимогою сплатити за раба. Він наполягав, щоб Валерій сплатив йому за раба в десятикратному розмірі, оскільки цей раб був його природним сином (народженим від рабині) і він був прив'язаний до нього.

Валерій Нуманцій сплатити за раба відмовився, посилаючись на те що:

- а) раба убив не він, а його раб;*
- б) раб був убитий внаслідок поєдинку, за яким він, Валерій Нуманцій, спостерігав і може підтвердити, що поєдинок був чесним.*

Як вирішити спір?

Тема 23. Спадкове право

Кейс 1

До юриста звернулись з питанням: «Після смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, але на спадщину стали претендувати далекий родич померлого та його емансипований син.

Кому надасть перевагу претор?

Обґрунтуйте відповідь.

Кейс 2

Хтось призначив раба своїм спадкоємцем.

Чи може раб відмовитися?

Чи можна зробити раба спадкоємцем без відпущення його на волю?

Кейс 3

Стих залишив заповіт, в якому призначив своєму старшому синові Октавію половину спадщини, а друга половина спадку залишилася не заповідальною.

Хто одержить не заповідану частину спадку, якщо у Стиха є ще два сини і живий батько?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

До модуля 1.

Основна література

Збірники документів

1. Антология мировой правовой мысли. В 5-ти тт. – Т. 2. Европа: V-XVII вв. – М.: Мысль, 2016.
2. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія: навч. посіб. для студ. юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Нац. юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України / [ред. В.Д. Гончаренко]. К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006.
3. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу. Тематична хрестоматія. – К.: Либідь, 2013.
4. Соборное уложение как памятник русской юриспруденции / Соборное уложение 1649 года. Законодательство царя Алексея Михайловича / Сост. В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2015.
5. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2015.
6. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн / За ред. чл-кор. АПРН України В.Д. Гончаренка. У 2-х томах. Т. 1, 2. – К.: Ін Юре, 2008.
7. Хрестоматія по всеобщей истории государства и права / Под ред. К.И.Батыра и Е.В. Поликарпова. □ М.: Юрист, 2013.
8. Хрестоматія по истории государства и права зарубежных стран (Новое и Новейшее время) / Сост. Н.А. Крашенинникова. □ М.: Зерцало, 2012.
9. Хрестоматія по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / Составитель В.А.Томсинов. – М.: Зерцало, 2014.
10. Титов Ю.П. Хрестоматія по истории государства и права России. – М.: Проспект, 2014.
11. Хрестоматія по истории России / Сост. Орлов А., Георгиев Н., Сивохина Т. – М.: Проспект; Велби, 2015.
12. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія. □ К: Вентурі, 2016.

Підручники і посібники

1. Антоненко В.В. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.: Епос, 2010.
2. Аргучинцев Г.К. История государства и права славянских народов: Курс лекция. – М.: ИВЦ Минфина, 2013.
3. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. – 2-ге видання, перероб. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2012.

4. Войтович Л.В., Домановський А.М., Козак Н.Б., Лильо І.М., Мельник М.М., Сорочан С.Б., Файда О.В. Історія Візантії. Вступ до візантистики / [за ред. С.Б. Сорочана і Л.В. Войтовича]. – Львів: Видавництво “Апріорі”, 2011.
5. Всеобщая история государства и права / Под ред. КЛ. Батыра. – М., 2017.
6. Глиняний ВЛ. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. – К: Істина, 2009.
7. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.
8. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – 392 с.
9. Грубінко А.В. Філософія права / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – 60 с.
10. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
11. Грубінко А.В. Логіка для юристів / А.В. Грубінко // Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – 60 с.
12. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – 392 с.
13. Грубінко А.В. Філософія права / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – 60 с.
14. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
15. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
16. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
17. История государства и права зарубежных стран. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Часть 1. Под ред. проф. Крашенинниковой Н.А., проф. Жидкова О.А. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 2008.
18. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник / За заг. ред. проф. О.М. Джужи. □ К.: Атіка, 2006.
19. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки і ранній новий час): Навч. посібник. – Львів, 2006.
20. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. пос. / В. І. Орленко, В. В. Орленко. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008.
21. Кащенко С.Г. Всеобщая история государства и права новейшего времени. – М.: Зерцало, 2009.
22. Косарев А.И. Всеобщая история государства и права. – М.: Юриспруденция, 2011.
23. Макаруч В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2006.
24. Мориер Р. Местное управление в Англии и Германии. Пер. с англ. Изд. 2. – М.: ЛЕНАНД, 2015.
25. Орленко В.І. Історія держави і права зарубіжних країн: посіб. для підготовки до іспитів 7-е вид. / Орленко В.І., Орленко В.В. – К.: Ін Юре, 2015.
26. Орлова Н.Е. История государства и права зарубежных стран для студентов вузов. – М.: Феникс, 2005.
27. Паделлетти Г. Учебник истории римского права. Пер. с итал. Изд.2. – М.: Ленанд, 2015.
28. Пост А.Г. Зачатки государственных и правовых отношений: История семейного, государственного, наследственного, уголовного, имущественного права. История сословных различий и суда. Пер. с нем. Изд. 2. – М.: Ленанд, 2015.
29. Попова А.В. история государства и права зарубежных стран. Краткий курс лекций. – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Юрайт, 2011.
30. Рубаник В.Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн. – Харків: Консум, 2003.
31. Страхов М.М. История государства и права зарубежных стран. - Х.: Право, 2003.

32. Тищик Б.Й. Держава і право Стародавнього Риму. Навч. пос. – Львів: Вид-во ЛДУ, 2007.
33. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001.
34. Томсинов В.А. История государства и права зарубежных стран. Древность и средние века. – М.: Зерцало, 2011.
35. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. □ К.: Юрінком Інтер, 2006.
36. Хома П.М. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2015.
37. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник для студентів юридичних вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 2008.

Додаткова література

1. Агафонов С.А. Римське право: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2015.
2. Адауров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). – Львів: УКУ, 2002.
3. Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор / Под ред. М.В. Ильина, А.Ю. Мельвиля. □ М., 2012.
4. Аннерс Э. История европейского права / В.Н. Шенаев (отв. ред.). – М., 2006.
5. Бармак М.В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст.) – Монографія. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006.
6. Батыр К. И. История государства и права Франции периода буржуазной революции 1789-1794гг. □ М., 2004.
7. Бельсон Я.М., Ливанцев К.Е. История государства и права США. □ Ленинград: Издво Лен. ун-та, 2005.
8. Бирюков М.М. Европейское право. – М.: Омега-Л, 2016.
9. Бойко А.И. Римское и современное уголовное право. – СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2013.
10. Борисюк В.И. и др. Политические институты США. □ М., 2008.
11. Будкін В. Передумови і результати трансформації правової системи у постсоціалістичних державах (на прикладі Чехії і Словаччини) / В. Будкін // Право України. – 2002. – № 5. – С. 76-82.
12. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2011. – 395 с.
13. Всемирная история: В 24 т. Т. 17. Национально-освободительные войны XIX века / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. □ М.: Литература, 1997.
14. Всемирная история: В 24 т. Т. 18. Канун I мировой войны / А.Н. Бадак, И.Е.Войнич, Н.М. Волчек и др. □ М.: Литература, 1997.
15. Всемирная история: В 24 т. Т. 19. Первая мировая война / А.Н. Бадак, И.Е.Войнич, Н.М. Волчек и др. □ М.: Литература, 2007.
16. Галанза П. Н. Государство и право Древнего Рима. □ М., 2009.
17. Газін ВЛ., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки): Навч. посібник. – К., 2004.
18. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. □ К.: Дух і Літера, 2012.
19. Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К.: основи, 2012.
20. Дмитренко В. Октавіан Август. Народження Римської імперії / Дмитренко В. – Львів: Кальварія, 2011. – 272 с.
21. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з франц. □ К: Основи, 2012.
22. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002.
23. Золоева Л., Поръяз А. Мировая культура: Древняя Греция, Древний Рим. □ М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005.
24. Эпоха Возрождения: Европа, Азия, Африка. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2013.

25. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002). Навчальний посібник. – Вінниця, 2011.
26. Исаев И. А. История государства и права России. – М., 2004.
27. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) Курс лекцій: навч. посібник / Яровий В.І., Рудяков П.М., Шумило В.П. та ін. – К.: “Либідь”, 2003.
28. История Древнего мира. Древний Восток. Индия, Китай, страны Юго-Восточной Азии / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000.
29. История Древнего мира. Древний Восток. Египет, Шумер, Вавилон, Западная Азия / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000.
30. История Древней Греции: Учеб. / Ю.В. Андреев, Г.А. Комеленко, В.И. Кузицин, Л.П. Маринович; Под. ред. В.И. Кузищина. – 3-е изд., перед. и доп. – М.: Высшая школа, 2003.
31. История Древнего Рима / Под ред. В.И. Кузищина. □ М.: Высш. шк., 2016.
32. История средних веков: В 2 т.: Учебник / Под ред. С.П. Карпова. – Т.1. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2011.
33. История средних веков: В 2 т. Т.2: Раннее новое время: Учебник / Под ред. С.П. Карпова. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2013.
34. История средних веков: Европа и Азия / Авт.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Минск: Харвест, 2012.
35. История человечества. Том. VII. XX век / Под ред. С. Гопала и С.Тихвинского. □ М.: "ИД Магистр-Пресс", 2005.
36. История человечества. Том. VIII. Россия / Под ред. А.Н. Сахарова. □ М.: "ИД Магистр-Пресс", 2003.
37. Камінський С.А. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505 – 1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура / А.С. Камінський; [пер. з пол. Я. Стріхи]. – К.: Наш час, 2011. – 263 с.
38. Крижанівський В.Л. Історія Стародавнього Світу. – К., 2012.
39. Капитонова Н. Великобритания в конце XX – начале XXI века: от консерваторов к лейбористам. - М.: МГИМО(У) МИД России, 2003.
40. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення, історія, розпад / Пер. з англ. Х. Назаркевич. - Львів: Вид-во УКУ, 2005.
41. Ковалев А.М. Современное состояние Конституции V республики во Франции (проблемы реформы конституции) / А.М. Ковалев // Государство и право. – 2007. – № 4. – С. 100-102.
42. Колодко Г.В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн / Колодко Г.В.; [ред. О.М. Кошик]; пер. з пол. О.М. Палій. – К.: Основні цінності, 2012. – 244 с.
43. Консерватизм: Антологія. 2-ге видання / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД “Простір”, “Смолоскип”, 2008. – 788 с.
44. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 751 с.
45. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ. □ К.: Основи, 2006.
46. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2006. – 592 с.
47. Куценко О. Докази і доказування у праві середніх віків (феодальному праві) / О. Куценко // Вісник Прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 182-188.
48. Ли Г.Ч. История инквизиции в Средние века / Пер. с франц. А.В. Башкирова. □ Смоленск: "Русич", 2001.
49. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / Мак-Ніл В.; пер. з англ. – 2-ге вид., випр. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
50. Манфред А.З. Великая французская революция. - М., 2003.
51. Манфред А.З. Наполеон Бонапарт. – М., 1993.
52. Макаруч В.С. Основи римського приватного права: Навчальний посібник. – 2-ге вид., доповн. – К.: Атіка, 2008.
53. Мартинов А.Ю. Об'єднана Німеччина: від “Боннської” до “Берлінської” республіки (1990-2005) / Мартинов А.Ю. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2006. – 447 с.
54. Марченко В.В. Еволюція органів виконавчої влади Франції / В.В. Марченко // Збірник наукових праць ХДАДТУ. Серія “Економіка і право”. – Х.: ХДАДТУ, 2009. – № 1. – С. 122-127.
55. Мижуев П.Г. История великой американской демократии Изд. 2. – М.: Ленанд, 2015.

56. Немировский А.И. и др. История Древнего мира. Т.1-2. - М., 2009.
57. Орлов А.С., Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Сивохина Т.А. История России с древнейших времен до наших дней. □ М.: Проспект, 1999.
58. Патрушев А.И. Германия в XX веке / Патрушев А.И. – М.: Дрофа, 2004.
59. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: Підручник. – К.: Ін Юре, 2007.
60. Польша в XX веке. Очерки политической истории / отв. ред. А.Ф. Носкова. – М.: Индрик, 2012.
61. Поръяз А. Мировая культура: Средневековье. □ М: ОЛМА-ПРЕСС, 2006.
62. Ръжов К.В. Все монархи мира. Западная Европа. □ М.: Вече, 2005.
63. Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. – К.: “Аквілон-Прес”, 2007.
64. Сучасний словник із суспільних наук / [за ред. О.Г. Данильяна, М.І. Панова]. – Х.: Прапор, 2006.
65. Тищик Б.Й., Орач Є.М. Основи римського приватного права. □ Львів: ЛДУ, 2010.
66. Толкачова Н. Звичаєве право: Навч. посібник. – К., 2005. – 367 с.
67. Тревельян Дж.м. История Англии от Чосера до королевы Виктории / Пер. с англ. А.А. Крушинской, К.Н. Татариновой. – Смоленск: Русич, 2013.
68. Филиппов С.В. Судебная система в США. – М., 2005.
69. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности. Пер. с англ. А. Башкирова. □ М.: ООО "Издательство АСТ", 2014.
70. Хоскинг Дж. Россия: народ и империя (1552-1917) / Пер. сангл. С.Н.Самуйлова. - Смоленск: "Русич", 2012.

Інтернет-ресурси

1. http://pravoznavec.com.ua	Електронна бібліотека юрид. літератури
2. http://pravo.biz.ua	Електронна юридична бібліотека
3. http://ukrkniga.org.ua	Електронний ресурс українських книг
5. http://uris.org.ua	История государства и права
6. http://www.many-books.org	Большая универсальная библиотека
7. http://jurisprudence.com.ua	Юридичний портал
8. http://adhdportal.com	Електронна бібліотека книг
9. ebooktime.net	Книжки для студентів
10. http://pravodom.com	Інформаційно-правовий портал
11. http://mlib.org.ua/	M-Lib – мега бібліотека
12. www.student-lib.com	Електронна студентська бібліотека
13. http://the-law.at.ua	Студентський юридичний портал України
15. http://library.net.ua	Електронний каталог наукової літератури
16. http://www.elibron.com	Книги різних мов в електронному вигляді
17. http://pravoznawec.com.ua	Бібліотека підручкової літератури
18. http://zakonoposlusnik.narod.ru	Юридична бібліотека
19. http://www.justinian.com.ua	Вид-во “Юстиніан”. “Юридичний журнал”
20. http://www.lawukraine.com	Каталог українських правових ресурсів
21. http://www.lawyer.org.ua	Юриспруденція on-line. Інтернет-видання.
22. http://www.kr.ua-ru.net	Студентська електронна бібліотека
23. http://www.pravoteka.ru	“Правотека”
24. http://www.inpos.com.ua	Підручники в електронному форматі
26. http://elibrary.ru	Наукова електронна бібліотека
27. http://www.pravo.vuzlib.net	Юридична література
29. http://elib.org.ua	Цифрова бібліотека України
30. http://www.librar.org.ua	Електронна бібліотека

До модуля 2.

Основна література

1. Барон Юлиус. Система римського громадянського права: В 6 кн. / Асоціація «Юридический центр». – СПб.: Узд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 1100 с.
2. Вовк В. М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 188 с.

3. Гаррідіо Г. М. Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанс.: отв. ред. Л. Л. Кофонов. – М.: Статут, 2005. – 812 с.
4. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. – К.: Істина, 2005. – 144 с.
5. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. – К.: Атіка, 2012. – 408 с.
6. Крестовська Н. М., Канзафарова І. С. Основи римського приватного права: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Фенікс, 2006. – 160 с.
7. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. – 92 с.
8. Макарчук В. С. Основи римського приватного права. Навчальний посібник. – Видання друге, доповнене. – К.: Атіка, 2003. – 256 с.
9. Орач Є. М. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2012. – 392 с.
10. Підопригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: вид. 3-тє, перероб. та допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
11. Памятники римського права: Закони XII таблиц. Институції Гая. Дигести Юстиніана. – М.: Зеркало, 1997. – 608 с.
12. Трофанчук Г. І. Основи римського цивільного права: Навч. посіб. для дистанц. навчання. / За ред. Р. А. Калюжного. – К.: Університет «Україна», 2004. – 160 с.
13. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права. Теоретичний та історико-правові аспекти. – Одеса, 1997.
14. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал. – М., 2004.
15. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К., 2001.

Додаткова література

1. Аннерс Э. История Европейского права / Пер. со швед.- М., 1998.
2. Агафонов С.А. Римське право. Навч.-метод. посібн. для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2005.
3. Баранів О. Римське право. Вступ до науки римського права. – Мюнхен, 1948.
4. Вовк В. М. Римське право як феномен правової дійсності: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук. – К., 2011. – 32 с.
5. Вовк В. М. Порівняльна характеристика сучасного українського цивільного процесу та екстраординарного судового процесу в Римі / В. М. Вовк // Українське правосуддя: здобутки та перспективи: мат. Всеукр. наук.-прак. конф., 16 травня 2008 р. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 258-263.
6. Вовк В. М. Взаємозв'язок релігії, магії і права в римській культурі / В. М. Вовк // Часопис Київського університету права. – 2008. - № 4. – С. 24-29.
7. Вовк В. М. Система римського права / В. М. Вовк // Науковий вісник газети «Іменем Закону», 2008. - № 4. – С. 73-78.
8. Вовк В. М. Приватно-правова технологія древніх римлян як конструювання правової реальності / В. М. Вовк // Адвокат. – 2009. - № 2. – С. 22-26.
9. Васильченко В. В. Римське спадкове право на тлі права сучасного.- Запоріжжя: Фоліо, 1999.- 130 с.
10. Васильченко В.В. Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / В. В. Васильченко Київ. нац. у-тет ім. Т. Шевченка – К., 1997.
11. Гончаренко В. О. Договір позички за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / В. О. Гончаренко; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2005.
12. Гутьєва В. В. Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України : Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / В. В. Гутьєва; Львів. нац. у-тет ім. І. Франка. – Львів, 2003.. – 19 с.
13. Гуцин В.В. Возникновение и развитие наследственного права. – М.: МГИУ, 2003. – 128 с.
14. Гиббон З. Закат и падение Римской империи / Пер. с нем. В 7-и т- М., 1997.
15. Гладкий В. Д. Древний мир: Энциклопедический словарь. В 2-х т. - Донецк, 1997.
16. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1967. – 496 с.

17. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридична науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю. М. Задорожний; Київ. нац. у-тет внутр. справ. – К., 2008. – 21 с.
18. Кобилецький М. Магдебурзьке право як джерело рецепції римського права в Україні / М. Кобилецький // Право України. – 2007. - № 8.
19. Коссак В. Рецепція положень римського права про іпотеку в законодавстві України / В. Коссак. Римське право та правова культура Європи. – Люблін: Вид-во Люблінського католицького у-ту, 2009. – С. 63-67.
20. Лісовий І. А. Античний світ у термінах, іменах та назвах.- Львів, 1988.
21. Лоський К. Історія і система римського приватного права. – К.: Відень: Історія і право, 1921. – Т.1.: Джерела римського права.-132с.
22. Лубко І. Закони XII Таблиць: Навч. Посібник / Черкаський нац. у-тет імені Б. Хмельницького, 2006. – 64 с.
23. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посіб. - Львів, 2003. - 234 с.
24. Матвєєнко Т. Є. Греко-римське право доби Юстиніана / Т. Є. Матвєєва // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2000. – Вип.13.
25. Муровцев С.А. Рецепция римского права на Западе. – М., 1986.
26. Правовая мысль: Антология / Автор-состав. В.П. Малахов. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003.
27. Римське право та правова культура Європи / Ред. АН. Дембінські, Ман. Йоньца. – Люблін, 2008.
28. Римское право: (основен. учебник.) / Иво Пухан, Мурјана Полинак-Акимовская. – Скопј: Правен ф-тет, 1996.
29. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях. – Х., 2001. – 252с.
30. Слипченко С.А., Смртов О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б. Основы римского частного права. - Х.: Еспада, 2004. – 192 с.
31. Словарь Античности / Пер. с нем. - М., 1989.
32. Савельев В.А. Римское частное право: проблемы истории и теории.-М., 1995.
33. Тит Ливии. История Рима от основания города. Тт. 1-3 / Пер. с лат.- М., 1989.
34. Федосеев П. М. Інститут поруки за римським правом та його рецепція в цивільному праві України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 [Електронний ресурс] / П. М. Федосеев; Нац. у-тет внутр. справ. – Х., 2003. – 19 с..
35. Харитонов Є.О. Приватне право у Стародавньому Римі. - Одеса: Юрид. літ., 1996.
36. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи. Витоки. - Одеса: Юрид. література., 1999.
37. Черниловский З-М. Римское частное право.- М., 1997.
38. Черниловский З.М. Лекции по Римскому частному праву- М., 1991.
39. Шишка Р. Б. Проблеми викладання курсу «Римське приватне право». В. кн.: Римське приватне право і сучасність. Матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 28.05.11 р.). – Одеса: Фенікс. – 402 с.

Інтернет-ресурси

1. [http // www.apcoutkiev.dov.ua.](http://www.apcoutkiev.dov.ua) [http // www.in1.can.ua.](http://www.in1.can.ua)
2. [http // www.lib.ord.ua.](http://www.lib.ord.ua) [http // 6201.ord.ua.](http://6201.ord.ua)

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ З ДИСЦИПЛІНИ

«ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА РИМСЬКЕ ПРАВО»

1. Предмет і завдання навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн та римське право”. Періодизація держави і права.
2. Типова соціальна структура давньосхідних суспільств.
3. Поняття східної деспотії, її основні риси та особливості.
4. Типова структура державного механізму давньосхідних країн.
5. Джерела (форми) та основні риси права давньосхідних держав.
6. Правове регулювання власності за давньосхідним правом (За Законами Хаммурапі та Законами Ману).
7. Заснування і розвиток Афіїнської держави: реформи Тезея і Солона.
8. Реформи Клісфена і Перікла як завершення будівництва Афіїнського демократичного

- поліса.
9. Державний механізм Старод. Афін у класичний період (V-IV ст. до н.е.).
  10. Соціальна структура і державний механізм Спарти.
  11. Загальна характеристика права Спарти. Закони Лікурґа.
  12. Державний механізм Стародавнього Риму в період республіки.
  13. Система магістратів республіканського Риму.
  14. Характеристика ранньофеодальної держави (на прикладі Держави франків).
  15. Джерела середньовічного права ранньофеодального періоду. “Салічна правда”.
  16. Велика Хартія Вольностей 1215 р. та її значення для розвитку англійського парламентаризму.
  17. Джерела (форми) феодального права.
  18. Особливості середньовічного кримінального права.
  19. “Золота булла” 1356 р.: зміст і значення для розвитку німецької державності.
  20. “Саксонське зеркало”: зміст, структура, значення для розвитку феодального права.
  21. Соціальна структура і державний механізм Візантії. Джерела права.
  22. Соціальна структура Московського князівства. Правове становище селянства.
  23. Особливості права Московського князівства за Судебником 1497 року.
  24. Особливості права Московської держави за Соборним уложенням 1649 року.
  25. Соціальна структура і державний механізм Росії у період абсолютної монархії.
  26. Джерела та основні риси мусульманського права.
  27. Причини, передумови та етапи Англійської революції.
  28. Конституційне законодавство Англійської революції: Велика ремонстрація 1641р., Акт про проголошення республіки 1649 р., “Знаряддя управління” 1653р.
  29. Державний механізм протекторату О. Кромвелля.
  30. Юридичне оформлення конституційної монархії в Англії: Habeas Corpus Act 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про престолоспадкування 1701 р.
  31. Війна за незалежність і утворення США. Декларація незалежності 1776 р.
  32. Основні принципи організації державного механізму США за Конституцією 1787 р. Білль про права 1791 р.
  33. Державно-правові наслідки громадянської війни у США. Расова дискримінація.
  34. Джерела (форми) права США. “Дуалізм” правової системи.
  35. Причини Французької революції. Законодавство першого і другого етапів революції.
  36. Державний механізм і законодавство якобінської диктатури.
  37. Термідоріанська республіка, консульство та імперія у Франції. Конституції 1795 і 1799 рр.
  38. Цивільний кодекс Франції 1804 р. (Кодекс Наполеона): джерела формування, структура, основні інститути приватного права.
  39. Політико-правові передумови об’єднання Німеччини. Форма держави за Конституцією 1871 р.
  40. Німецьке цивільне уложення 1896 р: джерела формування, структура, суб’єкти цивільних правовідносин, зобов’язальне право.
  41. Державно-правові наслідки реформ в Росії XIX ст.
  42. Причини, етапи, законодавство першої Російської революції 1905 – 1907 рр.
  43. Встановлення радянської влади в Росії. Конституція РРФСР 1918 р.
  44. Джерела радянського права. Цивільне і кримінальне право радянської Росії на початку 1920 – х років.
  45. Утворення СРСР. Конституція 1924 р.
  46. Юридичне закріплення радянського ладу у Конституції СРСР 1936 р.
  47. Принципи організації радянської держави за Конституцією 1977 р.
  48. Особливості розвитку держави в Росії після ліквідації СРСР. Конституція Російської

- Федерації 1993 р.
49. Держава Японії в ХХ ст. Конституція 1947 р.
  50. Визначальні тенденції розвитку держави в країнах Зах. Європи, США і Японії у ХХ-ХХІ ст.
  51. Загальна характеристика змін у праві в країнах Західної Європи, США і Японії у ХХ-ХХІ ст.
  52. Веймарська конституція 1919 р.: передумови прийняття, державний механізм, значення для розвитку німецької державності.
  53. Законодавство нацистського режиму (Третього Рейху) в Німеччині. Державний апарат фашистської Німеччини.
  54. Державний механізм Франції за Конституціями Четвертої і П'ятої республік.
  55. Розвиток державності Німеччини після Другої світової війни. Конституція ФРН 1949 р.
  56. Зміни в державному механізмі США у другій половині ХХ – на поч. ХХІ ст. Поправки до конституції.
  57. Обмеження демократичних прав у США в середині ХХ ст. Законодавство про громадянські права 1960 – 1970-х рр., демократизація виборчої системи.
  58. Система судових та правоохоронних органів США.
  59. Особливості розвитку цивільного права і процесу в країнах Західної Європи і США у ХХ-ХХІ ст.
  60. Особливості розвитку шлюбно-сімейного права в країнах Зах. Європи і США у ХХ-ХХІ ст.
  61. Розвиток трудового права та соціального законодавства в країнах Західної Європи і США у ХХ-ХХІ ст.
  62. Формування законодавства про охорону навколишнього (природного) середовища як нової галузі права в країнах Західної Європи і США у ХХ ст.
  63. Історична роль римського цивільного права та його значення для сучасної цивілістики. Рецепція римського права. Вплив римського права на національне право України.
  64. Римське право – «наука про добре і справедливе». Значення навчального курсу для підготовки та практичної діяльності сучасного правника.
  65. Система римського права.
  66. Поняття і види джерел римського права.
  67. Форми (джерела) позитивного права у Римі (правовий звичай, закони, едикти магістратів).
  68. Закони XII Таблиць: зміст та значення.
  69. Кодифікація Юстиніана: зміст та значення.
  70. Діяльність римських юристів як джерело правоутворення.
  71. Рецепція римського права: форми, види (пряма, похідна, прихована), типи (східноєвропейський, західноєвропейський).
  72. Правове становище квіритів (римських громадян), латинів та перемісців.
  73. Поняття фізичної особи та її правосуб'єктності.
  74. Правоздатність та дієздатність фізичної особи.
  75. Юридичні особи: теоретичне обґрунтування римськими юристами. Види юридичних осіб.
  76. Форми захисту порушеного права у Давньому Римі. Самозахист. Особливості римського цивільного процесу.
  77. Види цивільного процесу (легісакційний, формулярний, екстраординарний): загальна характеристика.
  78. Загальна характеристика легісакційного процесу.
  79. Загальна характеристика формулярного процесу.
  80. Преторська формула: основні та другорядні частини.

81. Загальна характеристика екстраординарного (надзвичайного) процесу.
82. Поняття і правове регулювання шлюбу. Умови укладання римського шлюбу.
83. Шлюб з чоловічою владою та шлюб без влади чоловіка.
- 84.
85. Агнатське та когнатське споріднення як дві категорії родинних зв'язків у Стародавньому Римі.
86. Загальне поняття і ознаки речових прав.
87. Поняття і структура володіння. Види володіння.
88. Припинення володіння. Захист володіння.
89. Поняття і зміст права власності. Способи набуття права власності.
90. Захист права власності.
91. Поняття і види прав на чужі речі.
92. Поняття та види сервітутів. Емфітевзис та суперфіцій.
93. Заставне право: поняття та зміст. Поняття іпотеки. Узуфрукт та узус.
94. Поняття зобов'язання та його роль у цивільному обороті. Підстави виникнення зобов'язань. Сторони в зобов'язанні.
95. Забезпечення зобов'язань. Припинення зобов'язання.
96. Поняття та види договорів. Оферта та акцепт. Умови дійсності договорів.
97. Вербальні, консенсуальні договори.
98. Реальні та літеральні договори.
99. Літеральні (письмові) договори.
100. Деліктні зобов'язання: поняття та види. Відмінність квізиделіктів від деліктів.
101. Поняття спадкового права. Основні етапи розвитку римського спадкового права.
102. Спадкування за заповітом.
103. Спадкування за законом.
104. Прийняття спадщини. Спадкова трансмісія.
105. Сингулярне правонаступництво. Легат. Фидеїкоміс.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

- Абат** – 1) в католицькій церкві – глава громади ченців, настоятель монастиря; 2) духовна особа у Франції.
- Аболіціонізм** (від лат. abolitio – скасування, знищення) – рух у США наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. за скасування рабовласництва, що виявився у масштабних політичних акціях і повстаннях негрів. Відіграв значну роль у розв'язанні Громадянської війни 1861 – 1865 рр.
- Автаркія** (від. грец. autarkeia – достатність) – термін, що вживається для позначення політики господарського відокремлення певної країни, такої національної економіки, яка повністю самозабезпечується і є незалежною від імпорту. Була офіційною економічною доктриною фашизму.
- Анексія** (лат. annexio – приєднання) – насильницьке приєднання (загарбання) однієї державою частини або всієї території іншої держави чи народності; насильницьке утримання народності в межах кордонів чужої держави.
- Антропоцентризм** – система релігійно-ідеалістичних поглядів, за якими людина є центром і найвищою метою Всесвіту.
- Ассиза** (від лат. assisae – засідання) – 1) в Середні віки в Англії і Франції – засідання, збори. Згодом – збори присяжних, що збиралися для вирішення земельних спорів і кримінальних справ; 2) збірки звичаєвого права періоду Середньовіччя.
- Аторней** – службова особа юстиції в США, виконує прокурорські функції.
- Агнати** – «родичі по батькові», тобто особи, які проживали разом в сім'ї під владою pater familias.
- Ад'юдикація (adiudicatio)** – складова формули, що наділяла суддю повноваженнями присудити кожній із сторін окремі речі або права.

Адопція (adoptio) – усиновлення осіб чужого права, тобто тих, що перебували під владою *pater familias*.

Акцепт – безумовне прийняття особою пропозиції укласти договір, здійснене у відповідь на оферту.

Арогація (arrogatio) – усиновлення повнолітніх та осіб із повною правоздатністю, тобто усиновлення «осіб свого права».

Б

Басилевс (Василевс) – цар, титул імператора ромеїв (Візантія). Перейшов від греків у IV ст. Атрибути влади: корона, діадема, мантия, особливі чоботи.

Більшовизм – ліворадикальна течія політичної думки, що оформилася у 1903 р. внаслідок боротьби російських марксистів за створення партії. На II з'їзді Російської соціал-демократичної партії (1903 р.) марксистів, які згуртувалися навколо В. Леніна, під час виборів до центральних органів партії отримали більшість голосів і тому почали називатися більшовиками, а їх противники, які опинилися в чисельній меншості – меншовиками. Втілювався у політичній діяльності партії більшовиків.

“Болото” – назва групи депутатів, які склали більшість в Конвенті у період Французької революції та не приєднувалися до жодного з політичних угруповань крайніх поглядів (жирондистів чи якобінців). За сприятливих політичних умов ситуативно переходили на сторону одного із цих крайніх угруповань Конвенту.

Бояри (від старослов. бой – воїн, великий або від тюрк. бояр – багатий, знатний) – верхівка панівного класу феодального суспільства в Київській Русі, Росії. Термін спершу вживався лише стосовно багатих і знатних служилих людей. З часом він став позначати, крім служилої знаті, членів дружини (війська) і місцеву неслужилу знать. Консолідація боярства та зростання його економічної могутності у X – XIII ст. супроводжувалися значним збагаченням. В Росії під час правління Івана IV підірвана політична роль боярства, а на початку XVIII ст. Петро I остаточно ліквідував цей суспільний інститут.

Буржуазія – термін, що вживався спершу для позначення вільних городян середньовічного французького міста, а згодом – середнього класу у Франції та інших країнах. До буржуазії належали купці, банкіри, підприємці та інші економічно активні мешканці міст. Вони на певному етапі були союзниками монархічної влади, але вже у XVII – XVIII ст. стали в авангарді боротьби за повалення абсолютної монархії. Стала провісником і соціально-економічним підґрунтям переходу від феодалізму до нового типу господарювання та соціально-економічних відносин – капіталістичних.

Безіменні контракти (contractus innominati) – договори, що не охоплювалися традиційним для римського права поділом всіх контрактів на чотири групи – вербальні, літеральні, реальні, консенсуальні контракти.

Боржник – Сторона зобов'язання, на якій лежить обов'язок виконати вимогу кредитора (борг).

В

Вакф – нерухома власність (насамперед, земля) у мусульманських країнах, що передається як подарунок або за заповітом релігійній чи благодійній установі; не оподатковується і не відчужується.

Ван – титул царя в Стародавньому Китаї.

Варна – замкнута соціальна група суспільства, в основі якої лежали походження людини, вид занять та майнове становище.

Веди (на мові санскриту буквально “знання”) – священні тексти, найдавніші пам'ятки староіндійської літератури. Це релігійно-філософські твори, збірники етико-правових настанов і ритуальні тексти, що створювалися брахманами.

Вергельд (від нім. *wergeld* – ціна людини) грошовий штраф за вбивство, що передбачався “варварськими правдами”.

Вершники – категорія найбагатших (після першого розряду) римських громадян (за реформою Сервія Туллія), які служили в кінноті.

Віги – політична партія Англії, що виникла в останній чверті XVII ст. і об'єднала представників дворянської аристократії та великої буржуазії. У середині XIX ст. на її основі виникла ліберальна партія, яка стала партією промисловців і виразником ідей лібералізму.

Візир – головний радник і вища посадова особа при халіфі.

- Віллани** – селяни, категорія феодально залежного селянства в Західній Європі. Їх феодальні повинності не були пов'язані з особистою залежністю.
- Волостелі** – місцеві посадові особи у Великому князівстві Московському XIV – XVI ст., які здійснювали судову владу в межах кількох сіл. Крім загальних були особливі волостелі для рибачьких дворів, для “бобрових поселень”. Вони були незалежні від намісників у межах свого округу.
- Вербальні контракти (verbis)** – усні контракти, для укладення яких необхідно в установленій послідовності промовити певні слова (формули або фрази).
- Виконання (solutio) зобов'язання** – вчинення боржником певної дії (передача речі, сплата грошей, виконання роботи, надання послуги), що становить зміст зобов'язання.
- Відумерла спадщина (bona vacantia)** – спадщина, яку не прийняли ні спадкоємці за заповітом, ні спадкоємці за законом.
- Вільновідпущеник (libertini)** – відпущений на свободу раб, який за загальним правилом формально набував правового статусу свого господаря, що звільнив його із рабства.
- Віндикаційний позов (res vindicatio)** – позов, який застосовувався тоді, коли одна особа заявляла, що є власником майна, яке перебуває в незаконному володінні іншої особи, і на цій підставі вимагала повернення майна (тобто, витребування своєї речі власником, що не володіє, від невласника, що володіє).
- Володіння (possessio)** – фактичне панування особи над річчю, поєднане із наміром мати предмет володіння цілком для себе.

Г

- Гауляйтер** – керівник обласної організації НСРПН (Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини). Одночасно був штатгалтером – імперським намісником в адміністративно-територіальних одиницях (землях).
- Генерал-прокурор** – чиновник у Російській імперії (з 1722 р.), який спостерігав за розглядом справ у Сенаті і був головним начальником сенатської канцелярії. Під його наглядом знаходилися також фіскали.
- Герцог** – у Франкському королівстві – посада керівника великого прикордонного округу, який відповідав за скликання народного ополчення та збір податків. Один з найвищих феодальних титулів.
- Граф** – у Франкському королівстві – посада керівника адміністративного округу, відповідального за скликання ополчення та збір податків з населення. Виконував поліцейські та судові функції.
- Грюндерство** (з нім. grunden – “засновувати”, “встановлювати”) – період швидкого розвитку Німецької імперії після об'єднання, що припав на останню третину XIX ст. Період пов'язаний з правлінням канцлера Отто фон Бісмарка і відзначався прискореним розвитком економіки, підприємництва, виробництва, банківської справи, що мало наслідком перетворення Німеччини на одну з провідних європейських держав.
- Гуситський рух** – антифеодальний, національно-визвольний і антикатолицький рух у Чехії першої половини XV ст. Причини: закріпачення селян світськими і духовними феодалами; свавілля католицької церкви; засилля німців в економічному і політичному житті країни; тяжке становище ремісників і плебсу в містах. Названий за ім'ям лідера Яна Гуса, страта якого у 1415 р. підняла всенародне повстання.

Д

- Десятина** – десята частина доходів, яку сплачувало церкві залежне населення у феодальний період.
- Джати (візир)** – верховний сановник, найближчий помічник фараона в управлінні країною (концентрував в своїх руках максимум законодавчої, адміністративної, вищої судової та військової влади).
- Джентрі** – “нове дворянство” в Англії, частина англійських феодалів, що сформувалася в XV ст. Вони вклали кошти у земельну власність з метою створення ефективних виробничих господарств для подальшої реалізації виробленої продукції.
- Джерела історичні** – комплекс пам'яток минулого, носіїв історичної інформації, що становлять джерельну базу історичної науки в цілому та окремих її розділів (історії Стародавнього світу, Середніх віків, Нового та Новітнього часу, історії окремих суспільств, держав тощо), а також конкретно-наукових досліджень (монографій, статей, дисертацій тощо).

- Диван** – центральні органи державного управління в Арабському халіфаті. Термін вживався також стосовно інших урядових установ (наприклад, до державної ради на чолі з візирем).
- Дими** – спортивно-політичні партії Візантії, створені у IV ст. указом імператора, проіснували до IX ст. Володіли правом пред'являти вимоги басилевсам, брати участь у вирішенні найважливіших політичних питань, зокрема в проголошенні імператора. Очолював димарх, який міг розпоряджатися озброєною міліцією цього політичного об'єднання.
- Дискретність** – роздільність, перервність, що протиставляється неперервності.
- Діоцез** – спершу міський округ (з I ст. до н.е.); у період принципату – частина провінцій; з часів Діоклетіана – велика адміністративна одиниця, до складу якої входило кілька провінцій. Очолював вікарій, підлеглий префекту преторія.
- Домен** (від лат. *dominium* – володіння) – 1) королівські володіння в країнах Західної і Центральної Європи в епоху Середньовіччя; 2) сеньйоральна частина вотчини (помістя).
- Домініони** (від лат. *dominium* – володіння) – назва самоврядних частин колишньої Британської імперії, а після 1931 р. (Вестмінстерський статут) – деяких країн, колишніх британських колоній, що отримали незалежність, стали членами Британської Співдружності націй та визнали главою держави британського монарха, представленого на їх території генерал-губернатором (Австралія, Канада тощо).
- Двосторонні зобов'язання** – зобов'язання, в яких кожна із сторін має певні права і несе відповідні обов'язки.
- Декрети (decretum)** – особисті рішення імператорського суду на підставі усного розгляду справи.
- Делікт (delictum)** – протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, не пов'язана з невиконанням правопорушником обов'язку за зобов'язанням.
- Демонстрація (demonstratio)** – складова формули, що описувала підставу позову, ті юридичні факти, які породили право позивача і обов'язок відповідача.
- Держання** – фактичне володіння річчю без наміру вважати її своєю (наприклад володіння речами на підставі договору).
- Дигести (digesta)** – збірники висловів юристів минулих часів.
- Дієздатність** – здатність особи своїми діями набувати права і створювати для себе обов'язки, відповідати за вчинені правопорушення.
- Договір (contractus)** – домовленість (узгоджене вираження волі) двох або більше сторін, спрямована на виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків.
- Договір доручення (mandatum)** – договір, відповідно до якого одна сторона – довіритель (*mandans*) – доручала зробити що-небудь у своїх інтересах іншій особі – повіреному (*mandator*), яка зобов'язувалася вчинити ці дії безвідплатно.
- Договір застави (contractus pignoratitius)** – договір, за яким одна особа (заставадавець) передає іншій (заставодержателю) річ для забезпечення боргу, але з умовою, що заставадержатель поверне ту саму річ у момент сплати боргу або припинення застави.
- Договір купівлі-продажу (emptio-venditio)** – договір, за яким продавець (*venditor*) зобов'язується передати покупцеві річ (*res*) чи товар (*merx*), а покупець (*emptor*) зобов'язується прийняти річ чи товар і сплатити обумовлену вартість (*pretium*).
- Договір міни (permutatio)** – контракт, за яким одна особа передавала у власність річ іншій особі з метою отримати від неї замість тієї іншу річ, еквівалентну за вартістю.
- Договір найму (locatio conductio)** договір, за яким наймодавець зобов'язується передати майно в користування, виконати певну роботу чи надати послугу, а наймач зобов'язується оплатити це.
- Договір позики (mutuum)** – реальний договір, який виникає внаслідок передачі однією особою (позикодавцем) речей, визначених родовими ознаками, іншій особі (позичальнику) у власність із зобов'язанням останнього повернути їх у тій же кількості, такого ж роду і якості в установленій строк або до вимоги.
- Договір позички (commodatum)** – реальний договір, за яким одна особа (комодант) передає іншій особі (комодатарію) певну річ у тимчасове й безоплатне користування на чітко визначений строк.
- Договір поклажі / зберігання / схову (depositum)** реальний договір, відповідно до якого одна особа (поклажодавець) передає іншій особі (поклажонаймачеві) на безоплатне збереження рухому річ із правом повернення за першою вимогою.
- Договір товариства (societas)** – договір, відповідно до якого кілька осіб поєднують свої вклади для досягнення спільної мети (наприклад, збудувати будинок, разом вести торгівлю тощо).
- Дохідне товариство (societas quaestus)** – товариство, що виникало між особами, які поєднували частину свого майна у вигляді внесків із метою отримання в майбутньому спільних доходів.

Доходи – корисні результати, отримані не безпосередньо від речі (на відміну від плодів), а в результаті циркуляції її в обігу, учиненні правочинів із нею за участю третіх осіб.

Е

Емір – намісник халіфа на завойованих територіях, здійснював управління ними.

Есери – соціалісти-революціонери. Партія в Росії, що виникла у 1901 р. з народницьких гуртків і груп. До лютого 1917 р. перебувала на нелегальному становищі. Її склад формувалася із середніх прошарків селянства і міщан. Виступали за встановлення в Росії демократичної федеративної республіки, ліквідацію приватної власності на землю. За програмними засадами належали до поміркованих лівих партій.

Едикти (edicta) імператорів – розпорядження, як правило, з питань публічного права, що були обов'язковими для тих осіб, яким вони адресувалися.

Екстраординарний процес (extra ordinem cognitio) – вид римського цивільного процесу, що утвердився в період імперії, характеризувався відсутністю поділу на дві стадії *ius* та *iudicium*, провадився не не приватними суддями, а імператорськими посадовцями.

Екцепція (exceptio) – складова формули, що включалася до неї в разі, якщо відповідач наводив факти, які перетворювали претензії позивача в несправедливі.

Еманципація (emancipatio) – звільнення підвладного сина за волею *pater familias*, внаслідок якого син ставав «особою свого права», тобто набував повної правоздатності, хоча втрачав спадкові права в колишній сім'ї.

Емфітевзис (emphyteusis) – довгострокове відчужуване та успадковане право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб за наявності в особи потреби і можливості такого використання.

Ж

Жирондисти – політичне угруповання періоду Французької буржуазної революції, яке представляло республіканську торгово-промислову буржуазію, що виступала за встановлення республіки та демократичні свободи громадян. Жирондисти були найвпливовішим угрупованням другого етапу революції (1792 – 1793 рр.). Лідери – Бріссо, Верно, Кондорсе та ін.

Жрецтво – служителі культу, яких шанували як посередників у спілкуванні людей з уявним світом богів і духів. Однією з найважливіших функцій жрецтва було прийняття жертвоприношень, призначених богам. У додержавний період їх функції виконували старші роду, чаклуни, шамани. З розкладом первісної громади, соціальною диференціацією виділяються професійні жерці. У рабовласницькому суспільстві жерці користувалися значним суспільним впливом і політичною владою, володіли багатствами.

З

Звичай – соціальна норма, правило поведінки людей, яке склалося у процесі співжиття людей у результаті фактичного його застосування упродовж тривалого часу.

Звичасве право – сукупність звичаїв певного суспільства, санкціонованих державою як загальнообов'язкові правила поведінки.

Завдаток (арга) – грошова сума або інша цінна річ, яку одна сторона (боржник) передає іншій стороні (кредитору) в момент укладення договору.

Закони – нормативно-правові акти найвищої юридичної сили, які в Давньому Римі у республіканський період приймалися у формі постанов народних зборів; у епоху принципату – постанов сенату (сенатусконсульти); у період абсолютної монархії – імператорських конституцій.

Закони XII таблиць – перший систематизований запис римських правових звичаїв, здійснений колегією децемвірів у 451-450 р. до н. е.

Законне володіння – володіння, що базувалося на правовому титулі й набувалося тими ж способами, що і право власності, або на підставі відповідного договору.

Законний римський шлюб (matrimonium iustum) – шлюб, що укладався тільки між римськими громадянами, які мали на це право.

Залік (compensatio) – припинення зобов'язання шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог кредитора і боржника.

Заповіт (testamentum) – одностороннє волевиявлення (розпорядження) особи на випадок смерті, яке містить призначення спадкоємця (*hereditas institutio*).

Застава – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, за яким встановлюється речове право заставодержателя на предмет застави.

- Заставне право** – речове право на чужу річ, яке слугує забезпеченню зобов'язальної вимоги і дає кредитору можливість продати цю річ та одержати задоволення своїх вимог.
- Звичай** – правило поведінки, що склалося внаслідок фактичного застосування протягом тривалого часу.
- Земельні сервітути (servitutes praediorum)** – сервітути, об'єктом яких могли бути земельні ділянки, інші природні ресурси (наприклад, природні або штучні водоймища), інше нерухоме майно, зокрема, будівлі й споруди.
- Зміст договору** – сукупність елементів (умов) договору, які визначають права та обов'язки його сторін.
- Зміст права власності** – сукупність повноважень (правомочностей) власника щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном.
- Зобов'язання (obligatio)** – правове відношення, за яким одна сторона (кредитор) має право вимагати від іншої сторони (боржника) вчинити певну дію або втримуватися від дії.

I

- Ікта** – умовне дарування земельного наділу в країнах Близького і Середнього Сходу в Середні віки. Підлягала оподаткуванню. Могла продаватися.
- Іллу** – ділянка землі та інша власність, що надавалася воїнам у Вавилонській державі за виконання службових обов'язків.
- Імам** (з арабської – “той, що керує молитвою”) – особа, яка стоїть на чолі ісламського політичного та релігійного угруповання. У шиїтів – нащадок пророка, світський і духовний лідер; у сунітів – виборний релігійний предстоятель.
- Імпічмент** (від англ. impeachment) – особливий порядок притягнення до відповідальності вищих посадових осіб та вирішення питання про їх відповідність займаній посаді найвищим органом законодавчої влади. Право пред'являти звинувачення в порядку імпічменту належить Палаті представників Конгресу, а здійснювати суд – Сенату.
- Інвеститура** – в середньовічній Західній Європі юридичний акт передачі земельного феода, посади, сану, що закріплював васальну залежність та супроводжувався символічним обрядом: передаванням сеньйором васалу грудки землі, рукавички, зброї, прапора та ін., що вважалося символом влади.
- Інквізиція** (від лат. inquisitio – розшук) – трибунал католицької церкви (з 1231 р.), створений для боротьби з еретиками. Практично виконувала функцію боротьби з інакомисленням. Активно застосовувала позасудові переслідування, тортури, конфіскацію майна обвинувачених. Як вища міра покарання застосовувалося спалення на вогнищі. З 1233 р. передана у відання ордену домініканців і діяла до Великої французької революції.
- Інституції** – назва елементарних підручників давньоримських юристів, що дають систематичний огляд діючого (в основному приватного) права. Найдавнішими з них, що дійшли до нашого часу, є інституції римського юриста Гая (II ст. н. е.).
- Інтерцесія** – право посадових осіб (магістратів) у Римі протидіяти рішенню своїх колег. Найчастіше застосовувалося народними трибунами проти консулів.
- Історія** (від грец. historia – оповідь про минулі події, про те, що пізнано) – наука, що вивчає розвиток окремих держав і народів, а також людства в цілому в усій його конкретності й різноманітності, що пізнається з метою розуміння його минулого, сучасного стану і перспектив у майбутньому. Важливою складовою розвитку історичної науки є постійне виявлення усієї сукупності фактів про різні події, явища та процеси, вивчення і висвітлення їх, зокрема, правових. Історична наука повинна зрозуміти і пояснити описувані факти. Вона тісно пов'язана з рядом конкретних суспільних наук, зокрема з правовою наукою.
- Імператорські конституції** – постанови римського імператора, що поділялися на чотири види: едикти, рескрипти, мандати, декрети.
- Інституції (institutio)** – підручники римського права для студентів, наприклад, Інституції Гая (II ст.).
- Інтенція (intentio)** – складова формули, що полягала в заяві, твердженні позивача про належність йому певного права.
- Інтердикти (interdicta)** – процесуальні засоби у вигляді актів адміністративної влади, які мали форму наказу чи заборони, що були обов'язковими для виконання.
- Іпотека (грец. ὑποθήκη)** – вид застави, особливістю якого було те, що боржник зберігав не лише право власності на річ, якою забезпечувалося виконання зобов'язання, а й володіння нею.

Істотні (essentialia) елементи договору – елементи договору, без яких він не міг би існувати (для кожного виду договору визначаються власні істотні умови, зокрема, для договору купівлі-продажу істотними є предмет договору (товар) та його ціна).

К

Кадети – конституційні демократи. Провідна партія ліберально-монархічних кіл в Росії до революції жовтня 1917 р. Утворилася у жовтні 1905 р. До них належали ліберально налаштовані поміщики, середній прошарок промисловців і торговців, ліберальна інтелігенція. Партія правого ідеологічного напрямку. Ставили завданням встановлення в Росії конституційної монархії, прав і свобод громадян, наділення малоземельних і безземельних селян землею. Підтримували імперську політику у національному питанні. Посідали провідні позиції у Тимчасовому уряді. Після жовтневої революції 1917 р. перейшли на підпільне становище.

Каді – суддя в мусульманських країнах, який здійснює судочинство за мусульманським правом. У Середньовіччі також виконував функції нотаріуса, призначав опікунів сиротам, слідкував за виконанням вироку та рішень у кримінальних і цивільних справах. Його рішення оскарженню не підлягало. Часто рішення каді ставали джерелом права.

Колабораціонізм (від франц. collaboration – співробітництво) – співробітництво населення з окупаційною владою та армією ворожої держави в період Другої світової війни. Термін уперше з'явився у Франції, частина правлячих кіл якої в травні-червні 1940 р. відмовилася від опору агресії Німеччини і стала на шлях співробітництва з нацистським урядом. Після війни на колабораціоністів чекало суворе покарання.

Колонат (від лат. colonus – землероб) – особлива форма виробничих відносин у Стародавньому Римі (найбільшого розвитку набула в період імперії) між великим землевласником і безпосереднім виробником (колоном). Землевласники здавали дрібні ділянки землі (парцели) в оренду колонам. У II ст. до н.е. – I ст. н.е. колон був юридично вільним, використовував працю своєї родини і рабів, вносив орендну плату грошми. З II ст. колон став безпосереднім виробником, оренду сплачував часткою врожаю, виконував певні повинності. У IV ст. колонів прикріплено до землі. Вони займали проміжне становище між рабами і вільними, були попередниками кріпаків.

Конкордат (лат. concordatum – угода) – угода між папою римським як главою католицької церкви і урядом певної держави щодо діяльності католицької церкви в цій країні і взаємовідносин цієї держави з Ватиканом.

Контрибуція (лат. contributio – збираю, стягую) – примусові грошові або натуральні побори з населення окупованої території під час війни; грошова сума, яку за умови мирного договору держава-переможниця стягує з переможеної держави.

Кріпацтво – система правових норм, що встановлюють залежність селянства від феодалів і неповну власність феодала на селянина-кріпака. Знайшло юридичний прояв у прикріпленні селянина до землі, праві феодала на працю і майно селянина, відчуженні його як із землею, так і без неї, обмеженні дієздатності селянина. У Західній і Центральній Європі VII – IX ст. селяни спадково перебували в особистій або судовій та адміністративній залежності від сеньйорів, але не були юридично прикріплені до землі або до сеньйора і не знали інших обмежень кріпосного права. Юридичне прикріплення селян до землі існувало у Візантії. З X по XV ст. елементи кріпацтва поширилися у Західній Європі щодо певних категорій селян. У Центральній і Східній Європі кріпацтво стало найважливішим елементом соціальних відносин.

Ку-клукс-клан – таємна расистська терористична організація в США, створена у 1865 р. в м. Пуласкі. Об'єднала всі терористичні організації плантаторів, які тероризували негритянське населення країни, фізично знищували невдоволених і борців за громадянські права.

Кутюми – правові звичаї окремих провінцій, округів, міст у феодальній Франції.

Квазіделікт (quasi ex delicto) протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, що не пов'язана з невиконанням правопорушником обов'язку за зобов'язанням, але не визнана цивільним правом як делікт.

Квазіконтракт (quasi ex contractu) – зобов'язання, яке виникає на підставі події або дії однієї зі сторін і має спільні риси з певними договорами (контрактами).

Квіритська власність – архаїчний вид права власності в Давньому Римі, якому були притаманні такі ознаки: 1) вона була доступна виключно римським громадянам (cives) і обмежувалася територіально землями Італії; 2) матеріальними об'єктами права власності могли бути тільки манципні речі (res mancipi); 3) все, що включалось в res чи давало їх приріст, було звільнено від

будь-яких податкових платежів; 4) єдиним можливим способом набуття права власності була манципація.

Когнати – «родичі по матері», тобто кровні родичі.

Кодифікація Юстиніана – Кодифікація римського права, що здійснювалася спеціальними законодавчими комісіями протягом 528-565 рр., наслідком роботи яких стало видання спеціальних збірників: у 529 р. Кодексу Юстиніана (*Codex vetus*); в 533 р. Дигестів (*digesta*) або Пандектів (*Pandectae*) та Інституцій (*institutio*); у 534 р. – оновленої редакції Кодексу Юстиніана (*Codex repetitae praelectionis*); в 565 р. – Новел (*novellae*).

Колони (coloni) – категорія юридично залежних людей (у кла-сичну епоху були орендарями землі, а в період імперії зазнали прикріплення до землі, зберігаючи певну (обмежену) правоздатність).

Кондегнація (condemnatio) – складова формули, що надавала судді право осудити чи виправдати відповідача, якщо підтвердяться або не підтвердяться доводи позивача.

Конкубінат (concubinatus) – дозволене законом (за умови відсутності права на законний римський шлюб) постійне (не випадкове) спільне проживання чоловіка та жінки з наміром ут-ворення сім'ї, що не мало жодних правових наслідків.

Консенсуальні контракти – контракти, що вважаються укладеними з моменту досягнення домовленості між сторонами з усіх істотних умов

Консерватизм – прихильність до старого, його обстоювання.

Контракт (ex contractus) – договір (домовленість сторін), що врегульований цивільним правом (*ius civile*) та забезпечений позовним захистом.

Кредитор – сторона зобов'язання, яка має право вимоги.

Л

Легісти – китайські мислителі V–III ст. до н.е. Творці концепції деспотичної держави, яка є одноосібним творцем права (законів).

Лендлорди – великі землевласники в Англії часів Середньовіччя і Нового часу.

Лібералізм (від лат. *liberalis* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, демократичних свобод і вільного підприємництва. В основі ідей – свобода людини, її діяльності, необхідність гарантування і захисту цієї свободи системою законів, перед якими всі рівні. Виник в Європі у XVIII – XIX ст. На сучасному етапі визнає найвищими цінностями вільне підприємництво, приватну власність, свободу конкуренції та ринку, громадські свободи (слова, преси, асоціації), парламентський устрій.

Латини (Latini) – категорія населення Римської держави (спочатку так називали жителів Лація, які набули латинського громадянства до середини III ст. до н. е., а згодом правовий статус латинів почали надавати деяким общинам за межами Лація).

Легат (legatum) – заповідальний відказ, безоплатне заповідальне розпорядження спадкодавця, яке робилося в заповіті, щодо надання спадкоємцями певних грошових сум або речей визначеній спадкодавцем особі, на підставі чого виникало сингулярне спадкування.

Легісакційний процес (legis actiones) – найдавніший вид римського цивільного процесу, характерними рисами якого були жорсткий формалізм і урочистість (являв собою складний обряд, що складався з дій ритуального характеру).

Лежача спадщина (hereditas jacens) – правовий стан спадкового майна, що виникав після відкриття спадщини і тривав до прийняття спадщини спадкоємцями.

Літеральні контракти (litteris) – контракти, які породжували зобов'язання між кредитором і боржником на підставі дотримання письмової форми.

М

Магістратура – владний інститут у Стародавньому Римі, до складу якого входили магістрати – органи державної влади, посадові особи, які обиралися на визначений строк для виконання певних функцій.

Марка – сусідська община у франків, що прийшла на зміну родовій общині, яка втратила власність на землю за едиктом короля Хільперіка щодо наслідування землі по жіночій лінії.

Манор – домен короля, феодалне помістя в середньовічній Англії.

Манципація – процедура (обряд) в римському праві докласичного періоду, вживаний під час укладання угоди придбання права на річ.

Мануфактура (від лат. manus – рука і factura – виготовлення) – підприємство, що діє на ремісничій техніці і поділі праці; стадія розвитку промисловості, що історично передувала великій машинній індустрії.

Меншовики – представники лівої течії політичної думки, які опинилися у чисельній меншості після виборів центральних органів партії на II з'їзді РСДРП (звідси й назва). Після жовтневого перевороту 1917 р. були розгромлені. Їх залишки продовжували партійну роботу за межами СРСР.

Метод – спосіб організації практичного і теоретичного освоєння (пізнання) дійсності.

Методологія (від грец. methodos – шлях дослідження, спосіб пізнання і logos – слово, поняття, вчення) – 1) вчення про методи пізнання й перетворення світу; 2) сукупність методів, що використовуються в будь-якій науці.

Мировий суд – суд з дрібних кримінальних і цивільних справ (невеликих за сумою позову). Його обов'язок – примирити сторони спору (звідси й назва). Вперше виник в Англії у XIV ст. (існує досі). У дореволюційній Росії запроваджені відповідно до судової реформи 1864 р. Мирові судді обиралися терміном на 3 роки повітовими земськими зборами або міськими думами на основі майнового та освітнього цензу з обов'язковим затвердженням Сенатом. В Малоросійських губерніях (Україна) їх призначав міністр юстиції. У 1889 р. в основному ліквідовано. Остаточоно ліквідовано в РРФСР Декретом про суд 1917 р.

Міністеріали – в середньовічній Франції – слуги королівського палацу. Здійснювали контроль за виконанням повинностей на користь короля. Спершу призначалися королем із числа світських феодалів домена і священиків. З XIII ст. до їх складу залучаються представники міст, дрібні і середні феодала (лицарі короля) і легісти.

Моногамія – одношлюбність, форма шлюбу і сім'ї, сформованих чоловіком і жінкою. Виникнувши з парного шлюбу в епоху розкладу первісного суспільства, стала згодом панівною формою шлюбу.

Монополія (від грецького monopolia – право виключного продажу) – виключне право на володіння будь-чим або здійснення певних заходів. Характерна для панування у певній галузі виробництва і послуг різних видів економічних об'єднань (концернів, трестів), які зосереджують під своїм контролем значну частину виробництва і збуту певної продукції з метою отримання надприбутків. Притаманна для приватної і державної форм власності.

Мульк – приватні земельні володіння мусульман на неаравійських землях.

Муниципій (від лат. munus – “обов'язок”) – одна з форм обмеженого римського громадянства, поширена в Італії.

Майно – об'єднана спільним господарським призначенням сукупність речей, прав вимоги та боргів особи.

Майнові позови (actio reipersecutoriae) – позови, які були спрямовані на відновлення порушених майнових прав шляхом відшкодування заподіяної шкоди або повернення речі.

Манципація (mancipatio) – специфічний римський спосіб набуття права власності, що застосовували тільки римські громадяни, які були наділені правом торгувати (ius commercii) в разі придбання манципних речей.

Манциповані речі (res mancipi) – речі, які переходили від одних осіб до інших лише в суворо визначених формах, за допомогою освяченого ритуалу манципації, що був доступний лише римським громадянам (найбільш важливі з економічних позицій того часу речі – раби, земельні ділянки, робоча худоба).

Н

Неолітична революція – перехід людства від привласнюючих способів добування засобів існування (мисливство, рибальство, збиральництво) до відтворюючих форм господарства (землеробства і скотарства). Розпочалася в регіоні Близького Сходу – Передньої Азії приблизно в X – VIII тисячоліттях до н.е.

Нігілізм правовий – пряма протилежність правовій культурі, коли більшість людей не знає або не розуміє закону, негативно ставиться до законодавства і необхідності його дотримання, не визнає суспільної цінності права.

Ном – окрема адміністративна одиниця у Стародавньому Єгипті, що володіла політичною та релігійною автономією, мала державницькі атрибути.

Номархи – правитель нома (очолював адміністративний, судовий апарат, військо нома, видав усіма господарськими справами).

- Негаторний позов (actio negatoria)** – позов, який застосовувався тоді, коли належне власнику право не піддавалося сумніву, але інші особи зазіхали на те, щоб користуватись цією власністю, начебто маючи яке-небудь право на чужу річ (сервітут, узуфрукт тощо).
- Недобросовісне неправомірне володіння** – володіння, яке існувало тоді, коли набувач речі був обізнаний чи мав бути обізнаний щодо причини, внаслідок якої в нього не виникне право на річ.
- Незаконне володіння** – володіння, що не базувалося на правовому титулі, хоча й набувалося тими ж способами, що і право власності (наприклад, через купівлю-продаж res mancipi без додержання обряду манципації).
- Нексам (nexum)** – зобов'язання, що опосередковує особисте підпорядкування неплатоспроможного боржника кредитору щодо його обов'язку відпрацювати борг, яке здійснювалося у формі складного обряду із застосуванням злитків та ваг.
- Необережність (culpa)** – форма вини, яка полягає в тому, що боржник не передбачає, але повинен був передбачити наслідки своєї дії чи бездіяльності.
- Непереборна сила (vis major)** – надзвичайна та невідворотна подія, якій неможливо протистояти (наприклад, землетрус, аварія корабля, повінь, напад розбійників).
- Неправомірне володіння** – володіння, встановлене за допо-могою насильства, таємно, шляхом уникнення реституції тощо.
- Неустойка (stipulatio poenae)** – грошова сума, визначена в договорі, яку боржник зобов'язувався виплатити кредитору в разі невиконання або неналежного виконання основного зобов'язання.
- Новація (novatio)** – спосіб заміни кредитора у зобов'язанні, сутність якого полягала в тому, що в результаті встановлення нового тотожного за змістом зобов'язання між боржником і третьою особою припинялося існуюче зобов'язання між тим самим боржником і кредитором (водночас, новація – це спосіб припинення зобов'язання, за яким існуюче зобов'язання погашалося шляхом встановлення замість нього нового зобов'язання).
- Ноксальний позов (actio noxales)** – позов, що заявлявся проти pater familias, у якого під владою перебував правопорушник (відповідач повинен був або сам відшкодувати збитки, або видати порушника потерпілому).

О

- Обер-прокурор** – чиновник в Російській імперії, помічник генерал-прокурора.
- Октройовані конституції** – акти конституційного характеру, “даровані” монархами своїм підданим.
- Опричнина** – система внутрішньополітичних заходів уряду Івана IV Грозного, що здійснювалася у 1565–1572 рр. в Росії. Її завдання: сконцентрувати матеріальні, людські і військові ресурси для продовження тривалої Лівонської війни; перерозподіл землі на користь вірного цареві служилого стану; закріпачити селян; піднести авторитет царя. Країну розділено на дві частини – опричнину і земщину. З першої у другу було виселено значну частину князівсько-боярської знаті, маєтки якої конфісковано і передано дворянам-опричникам. Обмежено компетенцію Боярської думи. Супроводжувалася терором проти опозиційних бояр і дворянства. У 1572 р. опричнину скасовано. Частину конфіскованих земель повернено попереднім власникам.
- Оптимати** (від лат. optimus – найкращий) – політичне угруповання аристократів-сенаторів в республіканському Римі (остання третина II – середина I ст. до н.е.), яке сповідувало консервативні погляди і виступало за обмеження прав (насамперед земельних) незаможного населення держави. Супротивники популярів.
- Організація Варшавського Договору** – військово-політичний союз соціалістичних держав Східної і Центральної Європи під проводом СРСР, створений на основі Договору про дружбу, співпрацю і взаємну допомогу (Варшава, травень 1955 р.). Заснована як протипага Північноатлантичному Альянсу західних країн (НАТО) у ході т. зв. “холодної війни”. До її складу увійшли Албанія, Болгарія, Німецька Демократична Республіка, Польща, Румунія, СРСР, Угорщина і Чехо-Словаччина. Діяльність організації дала змогу СРСР розмістити свої війська на території згаданих держав. У липні 1991 р. організація припинила існування.
- Ордалії** – “Божий суд” або випробування підозрюваного у здійсненні злочину водою, залізом, вогнем (вид отримання і підтвердження судових доказів).
- Обман (dolus)** – умисне введення в оману контрагента з метою спонукати його до волевиявлення на шкоду власним майновим інтересам.
- Односторонні зобов'язання** – зобов'язання, в яких одна сторона має тільки права, а друга – несе тільки обов'язки.

- Оферта** – пропозиція укласти певний вид договору, звернена до конкретної особи або невизначеного кола осіб.
- Оціночний договір (aestimatum)** – договір, за яким одна сторона передавала іншій якусь річ для продажу за обумовлену ціну, а друга сторона зобов'язана була передати першій виручену від продажу речі грошову суму чи повернути річ.
- П**
- Паришад** – дорадчий орган при цареві у Стародавній Індії, який вирішував важливі справи управління державою.
- Партикуляризм** (лат. *particularis* – частковий) – будь-який рух, метою якого є набуття або утримання політичної, адміністративної або культурної автономії чи відокремлення для певної частини держави.
- Патриції** (від лат. *pater* – батько) – родова аристократія в Стародавньому Римі, яка мала найбільше прав та здійснювала державну владу.
- Пereгрини** – вільні громадяни іноземних держав, які проживали в Стародавньому Римі. Володіли обмеженою правоздатністю.
- Плебеї** (від лат. *plebs* – простий народ) – одна з верств давньоримського населення, що тривалий час перебувала на нижчому правовому рівні від родової аристократії (патриціїв). Вважалися громадянами общини-держави, були частиною “римського народу”, але не входили до патріархальних патриціанських общин.
- Популяри** (від лат. *populus* – народ) – політична течія в Римській республіці кінця II – I ст. до н.е., що протистояла оптиматам. Відображала інтереси плебсу, насамперед сільського.
- Пролетарі** (від лат. – нащадки) – ті, хто має лише нащадків, безземельні. Після реформ шостого давньоримського царя Сервія Туллія – особи, які за своїм майновим станом стояли нижче усіх майнових розрядів.
- Пронія** – вид земельних пожалувань у Візантії на користь фізичної особи від держави на умовах несення служби. Надавалася на час несення цієї служби або на час життя імператора.
- Просвітництво** – період в європейській історії XVIII ст., а також видатний культурний феномен цього ж часу; сукупність прогресивних світоглядних ідей. Предметом головної уваги мислителів стало критичне дослідження середньовічних принципів та авторитетів у політиці, релігії і науці. Заперечувалося всевладдя держави і церкви. Проголошувалася необхідність звільнення людини від станових і релігійних обмежень. Мислителі-просвітники виступали на захист конституціоналізму та ефективного управління, сформували завершені концепції суспільного договору, поділу влади, природних прав людини і громадянина, які згодом лягли в основу державно-правової практики країн світу. Як ідейний рух Просвітництво набуло найбільшої популярності в Англії, Франції, США, Німеччині, Італії. Його представники: Ф.-М. Вольтер, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, К.Гельвецій, Ж. Кондорсе та ін.
- Протекторат** (від лат. *protector* – охоронець, захисник) – форма залежності, за якої одна держава (протектор) на підставі спеціального міжнародного договору або одностороннім актом перебирає на себе функції зовнішніх зносин та захисту території іншої (яка протегується) держави і зазвичай через свого представника контролює також її внутрішнє життя.
- Пакти (pactum)** – неформальні, різні за змістом договори, які не регулювалися нормами цивільного права та, як правило, не забезпечувалися позовним захистом.
- Пекулій (peculium)** – частина майна рабовласника, яку він виокремлював з метою передачі в управління рабу.
- Первісні способи набуття права власності** – способи набуття права власності, за яких право набувача не залежить від попереднього права власності на певну річ.
- Пereгрини (peregrini)** – категорія населення (чужоземці, тобто населення общин, які не мали автономії в Римській державі).
- Переробка (specificatio)** – спосіб набуття права власності, який полягав у тому, що нова річ (*nova species*) належала власнику матеріалу, з якого вона була зроблена, або ж виконавцю цієї роботи, залежно від того, чи можливо було цей виріб, що виник унаслідок переробки, повернути в первісний стан.
- Позовна давність** – строк, в межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного права чи інтересу.
- Порука (adpromissio)** – договір, за яким третя особа (пору-читель) з метою забезпечення виконання зобов'язання бере на себе відповідальність перед кредитором за виконання зобов'язання боржника.

- Похідні способи набуття права власності** – способи набуття права власності, що засновуються на праві попереднього власника на певну річ.
- Права на чужі речі (iure in re aliena)** – права, що виникали шляхом установлення обмежених речових правомочностей на належне іншій особі майно у випадках, якщо суб'єкт права не міг у повному обсязі задовольнити свої інтереси лише за рахунок панування над належними йому речами.
- Право власності** – право найбільш повне, у встановлених правопорядком межах, користування власною річчю, отримання з неї доходів та розпорядження нею.
- Право народів (jus gentium)** – право, яким, за висловом римського юриста Ульпіана, «користуються народи людства», тобто яке регулює не лише відносини між римськими громадянами, а й між усіма людьми.
- Право юридичне** – заснована на уявленні про справедливість міра свободи і рівності соціальних суб'єктів, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторення суспільних відносин (набуття ними нормативного характеру) і визнається та охороняється державою.
- Правоздатність** – здатність особи мати юридичні права та нести юридичні обов'язки.
- Прекарій (precarium)** – договір, за яким одна сторона пере-давала річ в безоплатне користування іншій стороні, яка, в свою чергу, зобов'язувалася повернути її на першу вимогу власника.
- Прескрипція (praescriptio)** – складова формули, що засто-совувалася для поділу предмета позовних вимог (praescriptio pro actore – припис на користь позивача).
- Преторське право (jus praetorium)** – особливий правовий порядок, що був запроваджений діяльністю римських преторів.
- Приватне право** – сукупність правових норм, які за допомогою диспозитивного методу регулюють відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій незалежності їх учасників.
- Придане (dos)** – речі або інші майнові цінності, які надавалися чоловікові дружиною, її pater familias або третьою особою для полег-шення матеріальних умов сімейного життя.
- Природне право (jus naturale)** – право, якому, на думку римського юриста Ульпіана, «природа навчила все живе, оскільки це право належить не лише людям, а й усім тваринам, що народжуються на землі й у морі, та птахам...».
- Публічне право** – сукупність правових норм, які регулюють відносини, що побудовані на засадах влади і підпорядкування їх учасників владним інституціям і пов'язані з державними або суспільними інтересами.

Р

- Раджа** – титул індійського царя.
- Рахінбург** – за “Салічною правдою” – члени виборного сотенного суду франків. Під головуванням виборного тунгіна розглядали спори в присутності усіх вільних жителів сотні.
- Регент** – у монархічних державах тимчасовий правитель у період, коли престол не зайнятий, або коли законний спадкоємець престолу не може здійснювати владу внаслідок тривалої відсутності, неповноліття, хвороби тощо.
- Резервація** (від лат. reservo – зберігаю) – територія, відведена для примусового поселення корінного населення. У США існували для індіанців. Одна з форм расової та національної дискримінації у світі.
- Реквізиція** – примусовий відбір певної власності на користь держави чи армії з подальшим її відшкодуванням власнику.
- Рекрутська повинність** (від нім. recrut – новобранець; франц. recruter – набирати, вербувати) – система комплектування регулярної армії та військ флоту в Росії XVIII – XIX ст. Запроваджена у 1705 р. Петром I. Набирали 1 чоловіка з певної кількості дворів (наприклад – з 20). Строк служби скорочувався від довічного до 7 років. З 1831 р. набори проводили щорічно. У 1874 р. замінена загальною військовою повинністю.
- Рента** – прибуток з капіталу, землі або майна, що регулярно одержують їх власники, не займаючись підприємницькою діяльністю. Види земельної ренти: натуральна, грошова, відробіткова.
- Репарація** – вид матеріальної відповідальності держави, що стала ініціатором війни. Складається відшкодування за мирним договором або іншим актом збитків державам, на які було вчинено напад.
- Реформація** (від лат. reformation – перетворення, виправлення) – широкий антифеодальний і антикатолицький суспільно-політичний рух, що охопив у XVI – XVII ст. більшість країн Західної і

Центральної Європи і відобразив необхідність пристосування релігії до потреб утвердження нових буржуазних відносин. У вузькому розумінні – здійснення релігійних перетворень в душі протестантизму.

Рецепція права (від лат. *receptio* – прийняття) запозичення і пристосування до умов певної країни норм права, вироблених в іншій державі або у попередню історичну епоху.

Рицарство (з старогерманської *rite* – вершник) – привілейована соціальна верства у країнах Західної і Центральної Європи Середньовіччя. У широкому розумінні – усі світські феодала, у вузькому – лише дрібні світські феодала, які отримували від сеньйора феода і несли за це певні повинності (передусім військову службу).

Реальні контракти (re) – контракти, що вважаються укладеними в момент передачі одним контрагентом іншому певної речі (*res*).

Рескрипти (rescriptum) імператора – письмові висновки, що давалися як відповідь на будь-яке особисте звернення однієї зі сторін спору або на лист відповідного органу.

Рецепція права – відродження певної високорозвиненої системи права, яка існувала раніше, шляхом її впливу на менш розвинену правову систему.

Речі – об'єкти права, які в римському праві розглядалися у трьох основних значеннях: у найбільш загальному розумінні – все, що існує в матеріальному оточенні; у вузькому – все, що може бути предметом правовідносин між особами; у найбільш вузькому – все, що може бути предметом майнових прав, зокрема, речових і зобов'язальних.

Речове право – сукупність правових норм, що встановлювали постійні та безпосередні правомочності окремих суб'єктів на свій розсуд використовувати повністю або частково певні речі.

Речовий позов (actio in rem) – позов, що мав абсолютний характер і подавався з метою захисту права власності або іншого речового права (сервітутного, заставного та ін.).

С

Санація (від лат. *sanatio* – оздоровлення) – назва політичного угруповання, яке утримувало владу в Польщі у 1926 – 1939 рр. Створене після травневого перевороту 1926 р. прибічниками Ю. Пілсудського. Висувало гасло оздоровлення суспільно-політичного життя країни шляхом згорання демократичних інститутів, обмеження прав парламенту і зміцнення виконавчої влади (президента, уряду). Домоглося прийняття Конституції 1935 р., яка встановила в країні напівавторитарний державний режим.

Сегрегація (від лат. *segregatio* – відокремлення) – один з проявів політики і практики расової дискримінації, що полягає у примусовому відокремленні “кольорового” населення від “білого”. Сучасне міжнародне право відносить сегрегацію до найтяжчих злочинів.

Секвестр – заборона на користування майном, яка накладається органом влади.

Секуляризація (від лат. *saecularis* – мирський, світський) – обернення церковної і монастирської власності (головним чином земельної) на світську державну власність.

Сенат – в Росії 1711 – 1917 рр. спершу вищий орган державного управління, підпорядкований імператору, а з початку XIX ст. – вищий судовий орган, що здійснював також контроль за діяльністю державних установ та уряду.

Сервітут – право на чужу річ, що виникло в Стародавньому Римі у сфері земельних відносин.

Синод (Святійший синод) – вищий орган церковного управління. Розпоряджався судами над особами релігійного культу, справами еретиків, шлюбно-розвідними справами і судом над монархами, архієрейськими кріпосними селянами.

Сенатусконсульти (senatus consulta) – постанови римського сенату епохи принципату.

Сервітут (servitutis) – право обмеженого користування чужою річчю, яке встановлювалося або для створення певних вигод при експлуатації окремої земельної ділянки, або на користь певної особи.

Синграф (syngrapha) – документ, написаний в присутності свідків від імені третьої особи, який засвідчував факт передачі кредитором певної грошової суми боржнику, скріплювався підписами сторін та свідків (боргова розписка, платіжне зобов'язання).

Сингулярне правонаступництво (successio singularis) – різновид правонаступництва, сутність якого полягає в наданні особі окремих прав без покладення на неї обов'язків.

Сім'я – засноване на шлюбі чи кровному спорідненні об'єднання осіб, пов'язаних спільністю побуту, взаємною допомогою й моральною відповідальністю.

Спадкова трансмісія – перехід права на прийняття спадщини до спадкоємців особи, яка була закликана до спадкування, але не встигла за життя реалізувати своє право на прийняття спадщини.

Спадкування (hereditas) – перехід майна померлої особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців).

Спадкування за законом (hereditas ab intestato) – спадкове правонаступництво, яке настає тоді, коли після померлої особи не залишилося заповіту або коли спадкоємець за заповітом із тієї чи іншої причини не прийняв спадщини.

Спадкування за преторським едиктом – форма спадкування, що полягало у володінні спадковими речами, яке дозволялося претором у спорі двох претендентів на спадщину.

Спадщина – сукупність прав і обов'язків спадкодавця, яка переходила в порядку правонаступництва до його спадкоємців.

Стипуляція (stipulatio) – усний договір, укладений шляхом запитання майбутнього кредитора і відповіді боржника, яка збігається із запитанням.

Суб'єкт права – особа, яка здатна мати юридичні права та обов'язки, вступати у правовідносини.

Суперфіцій (superficies) – право землекористувача (супер-фіціарія) використовувати чужу земельну ділянку для спорудження житлових та інших будівель.

Т

Таліон – принцип відповідальності у кримінальному праві, що полягав у завданні винному такої ж шкоди, якої той завдав потерпілому (“око за око, зуб за зуб”).

Талья – постійний прямий податок з міщан. Запроваджений генеральними штатами у Франції в 1439 р., коли королю було дозволено збирати податки на свій розсуд.

Тевтонський орден – німецький орден, орден хрестоносців. Католицький духовно-лицарський орден, що виник у Палестині у XII ст. під час хрестових походів. Набув військового характеру. Наприкінці XII ст. переселився до Європи. Лише у 1809 р. Наполеон Бонапарт ліквідував його. Відновлений в Австрії у 1834 р. та формально існує до нині.

Тіуни – помічники намісників і волостелів в Московському та інших давньоруських князівствах.

Торі – англійська політична партія, що існувала з 30-х рр. XVII ст. (в 30-ті роки XIX ст. трансформувалася в партію консерваторів). Складалася з дворян (сквайрів) та представників англіканської церкви, які обстоювали позиції монархії. З XIX ст. остаточно сформувалася як партія, основним завданням якої став захист інтересів землевласницької аристократії та фінансової верхівки.

Титульне володіння – володіння, що характеризувалося наявністю правової підстави – певного юридичного факта, який визнавався достатнім для набуття володіння.

Традиція (traditio) – спосіб набуття права власності, що був визнаний правом народів (ius gentium), характеризувався простотою і ґрунтувався на певній юридичній підставі (iusta causa possessionis), за якою відбувалася передача (такими підставами були договори купівлі-продажу, дарування, міни або інші дії, наприклад відмова від власності).

У

Урбанізація (від. франц. Urbanization, від лат. urbanus – міський) – історичний процес зростання ролі міст в економічному і культурному житті суспільства; процес зосередження промисловості і населення в переважно великих містах.

Узаконення (legitimatio) дітей – визнання законними власних дітей, народжених поза шлюбом, та встановлення над ними батьківської влади, що відбувалося: шляхом укладення шлюбу між батьками позашлюбної дитини; надання імператорського дозволу – рескрипту на legitimatio; зарахування сина до членів муніципального сенату (курії) або видання доньки заміж за члена муніципального сенату.

Узус (usus) – право користування чужою неспоживною річчю без права вилучення доходів, які вона здатна приносити (узусуарій не міг одержувати від речі доходи, але мав право обмеженого користування плодами речі для задоволення особистих потреб або найнеобхідніших потреб членів своєї сім'ї).

Узуфрукт (usufructus) – право користування чужою неспоживною річчю з правом отримання плодів, які вона здатна приносити.

Умисел (dolus) – форма вини, яка полягає в тому, що боржник передбачає наслідки своєї дії або бездіяльності та бажає їх настання.

Усиновлення – встановлення батьківської влади над чужими дітьми, що відбувалося у формі арогації або адопції.

Уступка права (in iure cessio) – спосіб набуття права власності, що являв собою фіктивний судовий процес: особа, яка мала право брати участь у римському судовому процесі (позивач), за допомогою

претора відсуджувала річ, що начебто належала їй, тоді як справжній власник речі (продавець) або не захищався перед позивачем, або визнавав право власності позивача.

Ф

Фараон – титул єгипетських царів. Їх імена вважалися священними, тому люди уникали практики називати царя по імені. З середини II тис. до н.е. єгиптяни називали царя пер-о – “великий дім”, звідки й пішло видозмінене на давньогрецький лад “фараон”.

Фашизм (від італ. fascio – зв’язка) – терористична диктатура найреакційніших верств суспільства, яка використовує насильницькі методи для захоплення та утримання влади, що мала місце в історії Італії під час диктатури Муссоліні. Друга назва німецького нацизму (схожа ідеологія з італійським фашизмом).

Фельяни – представники великої буржуазії, ліберальні дворяни, інші консервативні сили періоду Французької революції, які були при владі на її першому етапі.

Формація суспільно-економічна (від лат. formatio – утворення, формування) – одна з наріжних категорій марксистської соціальної філософії. Запроваджена К. Марксом, який вперше вжив термін “суспільна формація” у своїй праці “Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта” (1851 р.) та розглядав її у кількох значеннях: економічна структура суспільства упродовж усього історичного існування; одна з трьох великих стадій історії людства (докласове, класове і безкласове суспільство), історичний ступінь (тип) розвитку суспільства; історично визначена сукупність суспільних та виробничих відносин.

Форум – головна міська площа в містах Стародавнього Риму, що була ринком і центром політичного життя міста.

Фідеїкоміс (fideicommissum) – усне або письмове висловлення спадкодавцем останньої волі (розпорядження), яким заповідач під чесне слово зобов’язував свого спадкоємця видати третій особі або всю спадщину, або її певну частину.

Фідучія (fiducia) – вид застави, особливістю якого було те, що боржник з метою надання гарантії виконання своїх боргових зобов’язань шляхом манципації (mancipatio) або уступки права (in iure cessio) передавав право власності на належну йому річ іншій особі – кредитору.

Формалізм – порядок юридичної оцінки актів, в якому приписується юридичне значення тільки їх певній визначеній формі.

Формулярний процес (per formulas) – вид римського цивільного процесу, що був уведений законом Ебуція, не пов’язувався зі здійсненням урочистих обрядів і передбачав застосування заздалегідь установлених претором формул захисту.

Х

Халіф – глава арабської ісламської держави, який одночасно був релігійним лідером общини, оскільки визнавався представником пророка на землі. Уособлював вищу світську (емірат) і духовну (імамат) владу.

Хірограф (chirographum) – односторонній документ, виданий і підписаний боржником від власного імені, який засвідчував факт отримання ним від кредитора певної грошової суми.

Ц

Цивілізація (від лат. civilis – громадянський, державний) – 1) форма існування живих істот, наділених розумом; 2) синонім культури, сукупність духовних і матеріальних здобутків суспільства; 3) ступінь розвитку матеріальної і духовної культури, суспільного розвитку загалом; 4) процес становлення громадянського суспільства; 5) відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі й часі, що може мати ієрархічні рівні (антична, елліністична, афінська цивілізації тощо). Термін запровадив В. Мірабо (1757 р.) і був використаний вченими XIX ст. при періодизації історії для позначення наступної, після дикості й варварства, епохи.

Цесія (cessio) – пряма уступка права вимоги, тобто спосіб заміни кредитора у зобов’язанні, яка в Давньому Римі здійснювалася з використанням інституту процесуального представництва.

Цивільне (квіритське) право (ius civile) – право, яке народ Риму встановив сам для себе і яке поширювало свою дію тільки на римських громадян – квіритів.

Цивільне спадкування (hereditas) – найдавніша в Давньому Римі форма спадкування, яке регламентувалося цивільним (квіритським) правом (Законами XII таблиць).

Цивільні (civiles) зобов’язання – зобов’язання, що були узаконені цивільним правом (Законами XII таблиць та наступними законами) й були забезпечені позовним захистом.

Цивільні позови (civiles) – позови, що ґрунтувалися на *ius civile* (квіритському праві).

Цесія (cessio) – пряма уступка права вимоги, тобто спосіб заміни кредитора у зобов'язанні, яка в Давньому Римі здійснювалася з використанням інституту процесуального представництва.

Цивільне (квіритське) право (ius civile) – право, яке народ Риму встановив сам для себе і яке поширювало свою дію тільки на римських громадян – квіритів.

Цивільне спадкування (hereditas) – найдавніша в Давньому Римі форма спадкування, яке регламентувалося цивільним (квіритським) правом (Законами XII таблиць).

Цивільні (civiles) зобов'язання – зобов'язання, що були узаконені цивільним правом (Законами XII таблиць та наступними законами) й були забезпечені позовним захистом.

Цивільні позови (civiles) – позови, що ґрунтувалися на *ius civile* (квіритському праві).

Ш

Шеффени – засідателі феодальних судів у VIII – XVI ст. у деяких державах Західної Європи.

Шляхта – феодала в Польщі, які отримували землю за службу (аналог західноєвропейського лицарства).

Шлюб без чоловічої влади (sine manu) – вид римського законного шлюбу, укладення якого не передбачало встановлення влади чоловіка над дружиною.

Шлюб із чоловічою владою (cum manu) – вид римського законного шлюбу, укладення якого породжувало встановлення влади чоловіка над дружиною (*manus mariti*).

Штрафні позови (actio poenales) – позови, за якими на користь потерпілого стягувався штраф з особи, яка вчинила делікт певного виду.

Ю

Юнкер (з нім. *junker* – молодий дворянин, панич) – дворянин, великий поміщик в Пруссії; у широкому розумінні – великий дворянин-землевласник у Німеччині.

Юридичний факт – явище (життєва обставина), з якою норма права пов'язує настання певних правових наслідків (виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків сторін правовідносин).

Юриспруденція – діяльність юристів, що полягала в Давньому Римі в складанні формул приватних угод (*cavere*), наданні порад щодо провадження справ у суді (*agere*), наданні відповідей на юридичні запитання окремих приватних осіб (*respondere*) тощо.

Я

Якобінці – представники найбільш радикальної частини буржуазії періоду Французької революції. Назву отримали від бібліотеки монахів-якобінців (чину Св. Якоба), де відбувалися їх засідання. Підтримували просвітницьку теорію суспільного договору. Зі складу Якобінського клубу виділялися радикальні якобінці-монтаньяри ("Гора"). Їх провідні діячі – М. Робесп'єр, Ж.-П. Марат, Ж. Дантон. Були при владі у 1793 – 1794 рр.

Явна крадіжка (furtum manifestum) – різновид крадіжки, який характеризувався тим, що злодія було схоплено на місці злочину або чужо річ знайдено в нього внаслідок спеціального обшуку.

ДЛЯ НОТАТОК

Грубінко Андрій Васильович

Ухач Василь Зіновійович

**ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
ТА РИМСЬКЕ ПРАВО**

Навчально-методичні матеріали

Видавництво

Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, тел. 43-57-97

Свідоцтво про державну реєстрацію ТР № 241 від 18.11.97

Підписано до друку _____ р.
Формат 60x90 1/16. Ум. друк. арк. _____. Папір офсетний. друк Rezo.
Замовлення № _____. Наклад 100 прим.